

# VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

RÓNAY GYÖRGY

SÍK SÁNDOR

TOLDALAGI PÁL

NEWMAN KARDINÁLIS

BALÁSSY LÁSZLÓ

THURZÓ GÁBOR

DOBI JÁNOS

BIRKÁS ENDRE

ZOLTVÁNYI LÁSZLÓ

NEMESKÜRTY ISTVÁN

íráσαι

1949 MÁJUS

5

XIV. ÉVFOLYAM

# TARTALOM

|                                                        | Oldal |
|--------------------------------------------------------|-------|
| Rónay György: A tudomány Isten teremő tervében .. .. . | 281   |
| Sík Sándor: Három vers .. .. .                         | 294   |
| Toldalagi Pál: De profundis .. .. .                    | 296   |
| Newman kardinális írásaiból .. .. .                    | 297   |
| Balássy László: Falusi reggel. (Vers) .. .. .          | 302   |
| Thurzó Gábor: Varjak. (Elbeszélés) .. .. .             | 303   |
| Dobi János: Éhesek, Napfeljőtte. (Versek) .. .. .      | 314   |

## NAPLÓ:

|                                                    |     |
|----------------------------------------------------|-----|
| Az asszony és az életszentség .. .. .              | 316 |
| Az erkölcs a film történetében .. .. .             | 318 |
| A dán vallásszabadság századik évfordulója .. .. . | 322 |

## SZEMLE:

|                                        |     |
|----------------------------------------|-----|
| Sík Sándor: Makarenko .. .. .          | 325 |
| F. K.: Mi a perszonalizmus? .. .. .    | 330 |
| Birkás Endre: Maxim Gorkij .. .. .     | 333 |
| Zoltványi László: Nagy szentek .. .. . | 340 |

## SZINHÁZ, FILM:

|                                        |     |
|----------------------------------------|-----|
| N. A.: Kígyófészek .. .. .             | 343 |
| Nemeskürty István: Forró mezők .. .. . | 344 |

|                                                                 |     |
|-----------------------------------------------------------------|-----|
| KÖNYVEK: Keszi Imre: A sziget ostroma (Spectator); Dobi János:  |     |
| Nyisd ki az ablakot (Jékely Zoltán); Lóránd Lajos: Bajza József |     |
| dramaturgiája (T. G.); Ljudmil Stojanov: Pokol (Iványi Sándor); |     |
| Rideg Sándor: Tűzpróba (Sík Ilma); Oszejeva: A IV. Bé. (Simon   |     |
| Katalin); Jorge Icaza: Indián átok (Iványi Sándor); Mihajlov:   |     |
| Utazás a Szovjetunió téképén (Fodor Béla) .. .. .               | 346 |

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: Rónay György és Thurzó Gábor.

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, IV., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarék-pénztári csekk számla száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Egyes szám ára: 5 forint. Előfizetés: negyedévre 13 forint, félévre 25 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

## A TUDOMÁNY ISTEN TEREMTŐ TERVÉBEN

### 1.

Korunk egyik sokat és sokféleképpen vitatott problémája tudomány és vallás, tudomány és keresztény, katolikus vallás viszonyának kérdése. A modern emberiség a reneszánsz óta egy nagy „főlszabadulási”, emancipálódási törekvés bűvöletében él. Minél többet hódított meg fölfedezései révén a természetből, s minél inkább vált úrrá a természet erőin, szemlélete, gondolkodása annál határozottabban lett antropocentriskussá, vagyis annál erőteljesebben igyekezett azonosítani a kozmoszt, az anyagi és szellemi mindenség törvényszerűségeit a saját értelmének és értelmi rendszereinek „objektív” — vagy esetleg szubjektív — „törvényeivel”. Onmagát, önnön értelmét emelte a lét egyetemes igényű rendszerező és magyarázó elvévé. A vallás iránt, mely valjára egy értelmünk fölött álló abszolút személyes Értelmé létezését — mégpedig nem passzív, hanem aktív, világtervező, irányító és gondviselő Értelmét, aki egyben a legfőbb, az abszolút Szeretet is —, e vallás iránt a modern ember hovatovább bizalmatlan lett, s egyik fő gondja arra irányult, hogy egyrészt a vallás hitelét megingassa, másrészt a vallást „száműzze” mindazokról a területekről, amelyeket a saját kutató és tervező értelmének hatáskörébe utalt. A hitben egyre inkább ellenséget látott, — ellenséget, mely az önmagára, természet fölötti hatalmára eszmélő emberi elme kutatási szabadságát fenyegeti s a fölvilágosult szellemet vissza akarja taszítani a „középkori sötétségbe”.

Azt, hogy a tizenharmadik századtól fogva e „középkori sötétség” tévhite oly mélyen belegyökerezett az átlagos gondolkodásba, a középkori kultúra és szellemiség nagyfokú nemismerése, vagy félreismerése tette lehetővé. A modern ember a technika igen magas fokáról tekintett vissza ama régi századokra, s többnyire olyan ismeretek hiánya miatt marasztalta el őket, amelyek a fejlődés akkori állapotában egyszerűen „lehetetlenek” voltak. Nagyjában olyasféle álláspontra helyezkedett a középkorral szemben, mintha napjainkban azért ítélné el valaki Voltairet vagy Newtont, mert nem ismerte az atomkutatás mai eredményeit s világképét nem ezeknek alapján építette föl. Ez az álláspont nemcsak történelmietlen — olyan korban, amelynek Nietzsche éppen nyomasztó historizmusa ellen tiltakozott; — ez az álláspont megalapozatlan is. Éppen a lelkiismeretes, elmélyedő történeti vizsgálat világított rá ugyanis a középkor nagy tudományos teljesítményeire; rámutatott arra, hogy a reneszánsz, ha „ideológiailag” részben szembefordult is a középkor teocentrikus

szemléletével, tudományában — filológiában is, természettudományokban is, filozófiában is — jórészt középkori kezdeményeket fejlesztett tovább, mélyített el és dolgozott ki.

Am számunkra ezúttal nem az a fontos, mit kapott a középkortól a modern világ, hanem az, mit tagadott meg, mit vetett el belőle. Megtagadta és elvetette annak a nagy egységnek az eszméjét, amely a középkor virágkorának, a tizenharmadik századnak leg-hatalmasabb szellemi erőfeszítéseit jellemezte, s amelynek monumentális gondolati építményét Aquinói Szent Tamás alkotta meg. Ebben a rendszerben, mely szándéka szerint elsősorban teológia, nem pedig filozófia — és természetesen még kevésbé természettudomány —, valóban „minden a helyén van”; a lét nagy hierarchiájában, melynek csúcspontja, forrása, centruma és célja az abszolút Lét, Isten, a létezés minden ténye és mozzanata megkapja a létfokának és funkciójának megfelelő értéket; a dolgok valóban „rendbe” sorakoznak, vannak közöttük magasabb- és vannak alacsonyabbrendűek, rangjuk azonban természetes adottságuk, mintegy természetes léthelyzetük, amelyben hogy úgy mondjuk, „otthon vannak”; e „rangkülönbség” a legkevésbé sem jelent szembenállást, vagy éppen megbélyegzettséget az alacsonyabbrendű iránt. A lét e hierarchiája a legtökéletesebb harmónia s a dolgok szerepe az, hogy saját természetüknek megfelelően annak irányában haladjanak létük legteljesebb, illetőleg „teljes” kifejtése, megvalósítása felé. Ezáltal valósul meg a világ célja és hivatása, a nagy Isten-dícséret, a kozmikus himnusz; így teljesítik a teremtettt dolgok Isten teremtvét: önmaguk tökéletes megvalósításával.

Ebben a nagy rendben, ebben a hierarchiában megvan a maga helye, értéke és szerepe a tudománynak is. Helye van, de nem elsőbbsége, primátusa; felsőbbrendű ugyan a teremtettt valósággal szemben, amelyen uralkodhatik, de alacsonyabbrendű a Teremtő Valósággal szemben, amely mint mindenben, rajta is uralkodik. A tudomány, a „scientia” fölött, mint az emberi szellem tevékenysége fölött, ott áll a bölcsesség, a „sapientia”, mint az isteni szeretet kiáradása az ember felé, mint a Szentlélek ajándéka. Nem azért áll a tudomány fölött, hogy megbénítsa, hanem azért, hogy megvilágosítsa. A bölcsesség a lét Isten-középpontú hierarchiájában értékesebb a tudománynál; de a maga rendjében, a maga létfokán a tudomány is „teljes” érték, — illetve lehet teljes érték, amennyiben ebben a rendben, nem pedig annak ellenében mozog.

A modern ember számára éppen ennek a hierarchiának a megértése okozott komoly nehézségeket. Nem tudta felfogni a dolgok és tevékenységek összhangzatos egymás mellé és egymás alá rendeltségét, s azt az „abszolút” jelleget, amely a középkor szemlélete szerint egyedül a Legfőbb Létet, minden lét forrását és teremtvétjét, Istent illeti meg, fokozatosan beléhelyezte a teremtettt dolgokba és tevékenységekbe; érdeklődése az egyetemesről átsiklott a részlegesre, s a részlegeseket ruházta föl egyetemes érvénnyel, — amiből nyilván az következett, hogy az egyetlen Abszolútumot különféle

„rész-abszolutumokkal” helyettesítette s a középkori világkép organikus, teocentrikus egységét szétbontotta; a harmóniát felváltotta a diszharmónia.

Felváltotta a lét egész területén. Először a tudományt, illetve filozófiát igyekeztek „felszabadítani” a teológia „uralma” alól, — ez ellen a törekvés ellen, az averroizmus ellen vívta meg nagy harcát Szent Tamás; — azután a különféle tudományokat a filozófia és metafizika „zsarnoksága” alól.<sup>1</sup> Mindez természetesen nem maradt — nem is maradhatott — meg pusztán elvi síkon; mélyen érintette, valósággal feldarabolta magát az embert is. A felszabadulás, a dezintegrálás e folyamata utóbb leért már az átlagos köztudatba s a közkeletű kifejezőmódba, szóhasználatba is; egész és oszthatatlan emberi személyiségek helyett rész-személyekről írunk és beszélünk: ugyanarról az emberről „mint tudósról”, „mint íróról”, „mint család-apáról”, és így tovább. Mindenütt felülkerekedett a „szempontok” uralma, — vagy inkább rémuralma; a lét különböző területeire más és más, „saját” törvényeket hoztak, mintha a lét valamennyi területén elsősorban és mindenekfölött nem magának a létnek egyetemese törvényei érvényesülnének és volnának iránytadók. A természetes, szerves kapcsolatok száalai így meglazultak s megszakadoztak; a lét egészséges organizmusa az emberi világban súlyosan megzavarodott; megismétlődött, sokszórosan súlyos méretekből, Mene-nius Agrippa példázata a gőgjükben a szervezet rendje ellen fel-lázadó tagokról; megismétlődött e lázadás, melyben az „önállósulni” vágyó tagok kölcsönösen elsorvasztják egymást s a szervezet tönkre-megy. S ha egyszer a gyomor, a szív vagy a máj „fellázad”, semmi nem akadályozhatja meg, hogy ugyanezen az örvön magának a gyomornak, szívnek, májnak a sejtjei is külön-külön fel ne lázadjanak. Ha például az erkölcs leveti a vallás, a morális a teológia „jármát”, önként adódik a következő lépés: az élet oly területei, melyek az „általános emberi”, laikus morál illetékessége alá esnek, szintén „felszabadítják” magukat, — ahogyan Carl Schmitt, a német nemzeti szocializmus ideológiájának egyik megalapozója tette a politikával, mondván, hogy abban nem a jó-rossz viszonylatának erkölcsi, hanem a barát-ellenség viszonylat hasznossági kategóriái érvényesek. De hivatkozhatunk egyéb hasonló tünetekre is. Szent Tamás és a középkor szemléletében, és a szenttamási elvek későbbi kommentátorainál például a „művészet” a teljes emberi lét szerves tartozéka, nem pedig arisztokratikus, csak beavatottaknak hozzáférhető „külön világ”, aminőnek a tizenkilencedik század, s annak főként második fele tekintette. Jellemző, hogy soha talán a „szépség kultuszát” s a „művészet méltóságát” annyit nem hangoztatták, mint ekkor; viszont soha talán oly „rút” sem volt az a keret, melyben az ember élt, mint ugyancsak ekkor: — tanuk rá a hirtelenében felépült nagyvárosok, a polgári lakásokat elárasztó tömeg-iparművészet, a „neo-stílusok” izléstelensége és álmonumentalitása. A „méltó” művészet

<sup>1</sup> V. ö. Jacques Maritain: *Science et Sagesse*, 1935, 56.

kiszakadt az általános emberiből, elvetette a lét általános és egyetemes érvényű törvényeit s bezárkózott a maga „saját”, „külön” — koholt — törvényeinek légüres világába. S ugyanígy említhetnők a gazdasági élet „külön”, az általános erkölcs alól „felszabadult”, a kínálat-kereslet játékára alapított törvényeit s eredményüket, a dolgozó tömegek elnyomorítását, a pauperizmust; vagy végletes típusként azt az „abszolút” egyént, „Übermensch”-et, aki a saját „benső” törvényeinek, önmaga teljes, „abszolút” kiélésének nevében szakít minden „nyárspolgári” általánossal, — Nietzschétől André Gide regényének, „A Vatikán pincéi”-nek hőségig, Lafcadióig.

Az önállósult „tagok” természetesen a maguk „külön” világában igényt tartottak az „abszolút” uralomra, amivel szükségszerűen járt együtt, hogy, bármily paradoxul hangozzék is, bizonyos profánul „vallásos” értéket és jelleget tulajdonítsanak önmaguknak, saját külön világuknak egyszerre legyenek tudománya is, metafizikája is, „profán” teológiája is. Lehetetlen volt tehát, hogy szembe ne kerüljenek a vallással, amely a maga részéről szívósan hirdeti egy mindenek felett létező s minden létezés forrását és célját képező Abszolútum fennállását s az értékeknek ettől az Abszolútumtól függő rendjét, az emberi tevékenységnek ehhez az Abszolútumhoz viszonyuló értékét. A tudomány, göggel kárpótolt, kompenzált kisebbségérzésében, úgy válaszolt erre, hogy tagadásba vette az Abszolútum személyességét — a deizmusban —, majd ebből következőleg e személyes Isten emberiség számára való megnyilatkozásait, az inkarnációt például és Krisztus istenségét (Krisztusban csupán ki-magasló emberi alakot, történeti jelenséget látva), a kinyilatkoztatást (melyet természettudományos szempontból naiv mitosszá nyilvánított), a dogmákat (melyeket úgy értelmezett, mint ügyes emberi „jogrendszer” egy pusztán emberi hatalom érdekeinek védelmében), az Egyházat (melyet holmi politikai-hatalmi papi érdekszervezetként fogott fel), s végül mint „tudományosan” bizonyíthatatlant, Isten létezését is. S mozgósította egész történeti, lélektani és természet-tudományos fegyvertárát a vallás hitelének megrontására, „képtelenségének” tudományos „bizonyítására”, úgy tüntetve fel e vallást, mint esküdt ellenségét mindenféle „objektív” tudománynak, s legfőbb akadályozóját annak, hogy az ember végre felszabadultan, előítéletektől és babonáktól mentesen, nyitott szemmel és bátran uralma alá hajthassa makacs ellenfelét, a természetet, s uralkodva rajta, megszervezve a társadalom javára annak erőit, urává válhassék a tulajdon sorsának.

## 2.

Ne vitassuk, elfogult volt-e a tudomány a vallással szemben, rosszhiszemű volt-e vagy egyszerűen csak „tudatlan”; ne vitassuk azt se — ami a vallással szembenálló tudomány legnépszerűbb s legtöbbet használt fegyvere —, hogy vajjon a vallásos szemlélet egyes képviselői minden egyes gyakorlati esetben valóban helyesen s kellő

bölcsességgel foglaltak s foglalnak-e állást a tudomány által fölvetett problémákkal kapcsolatban. A vallás, az Egyház képviselői is emberek, s mint emberek tévedhetnek; sokszor tévednek a tudósok, téved a tudomány is, s a természettudományos elméletek történetét nem minden jog nélkül tekinthetjük az egymás nyomába lépő hipotézisek történetének. Mindezek túl magának a vallás és tudomány viszonyának *végso elvi kérdései* a döntőek: hogy a vallással, a kinyilatkoztatással, a kereszténységgel, a katolicizmussal megfér-e a tudomány, s főként a par excellence modern: a természettudomány; s ahhoz, hogy megférjenek, nem kell-e valaminő hallgatolagos türelmi megegyezést, kölcsönösen jóindulatú kompromisszumot kötniök oly értelemben, hogy „egymás köreit nem zavarják” s egymástól függetlenül dolgoznak az életnek egymástól elválasztott területein? Vagyis, talán pontosabb fogalmazásban, és „katolikusabban”: *része-e a tudomány Isten teremto tervének*; ha igen: hogyan; s ha nem: vajjon nem a természettudomány jelenti-e azt a rést, azt a kaput, mely az ember valóban teljes és végleges, még Istennel szemben is érvényes felszabadulásához vezet.

A világ keletkezését, az ember eredetét s a világba való belehelyezését Mózes első könyve, a Genézis, az „Eredet könyve” mondja el a Szentírásban; kérdésünkre is ott kell keresnünk a feleletet.<sup>1</sup> S ebben a feleletben számunkra nem az a lényeges, megfelel-e, és mennyiben, az ott előadottak a természettudományok eredményeinek, illetve hipotéziseinek; hogy a világ valóban abban a „sorrendben” keletkezett-e, ahogyan a Genézis első fejezete elbeszéli; egyszóval nem a Szentírás sokat vitatott „természettudományos hitelességének” problémáját tartjuk döntőnek a mi végso elvi problémánk szempontjából (hogy tudniillik része-e Isten teremto tervének a tudomány, és hogyan). Két, egyébként közismert tényre azonban mindenestre utalnunk kell. Az első: a Genézis Mózes korának nyelvén, fogalmaival és természettudományos ismeretei szerint közli a világteremtés hatnapos történetét (így mondja például, hogy Isten a vizeket elválasztja „boltozat” fölöttiekre és alattiakra, vagy hogy a növényeket magtakaró nélküliek és gyümölcsfélék csoportjába osztályozza, és így tovább); — a kinyilatkoztatás Isten szava az emberekhez, s Mózes, a tolmács, az akkori emberekhez nem szólhatott, csak a saját nyelvükön és fogalmaikhoz mérten.<sup>2</sup> A Genézis „hitélet” éppen az tenné végtelenül gyanússá, ha benne Mózes nem alsó és felső vizekről, hanem protonokról, elektronokról és mezonokról beszélne. — S a másik megjegyzés: a Genézis az isteni „létsik” egy időtlen aktusát fejezi ki az ember számára, dadogja el, fordítja le; az időtlen aktust tehát fel kell oldania az emberi lét-dimenziók közötti szükségszerű *időbeliségre*. S éppen ebben rejlik

<sup>1</sup> A szerző álláspontja olyan hipotézis, mely nem azonos az Egyház általános Genézis-értelmezésével, de azzal nem ellenkezik és egyes szentatyák gondolatain alapszik.

<sup>2</sup> Erről a kérdésről bővebben v. ö. Szörényi Andor «A hatnapos teremto történet» c. tanulmányát a Vigilia 1949. évi áprilisi számában; és Jean Guittou: Difficultés de croire, 1948, 3. fejezet.

az, amit a Genézis előadásának „kétdimenzióbeliségeként” jelezhetnénk: az egyik, az emberi dimenzió a teremtés, világkeletkezés egykori fogalomkincs szerint kifejezett *történetisége*; a másik, az isteni „dimenzió”, hogy úgy mondjuk a világteremtés isteni, és mert isteni: időtlen terve és ténye, s ennek a tervnek s benne az ember számára adott „helyzetnek” *általános*, minden korban és minden koron túl, abszolúte érvényes igazsága, amelyet a Genézis előadása, mutatis mutandis, olyasféleként ábrázol, ahogyan egy színrevitt, előadott, megjelenített dráma ábrázolja cselekményben s jellemekben alkotójának (az előadás tényéhez képest) „időtlen” eszméjét. Fejtegetéseink e második megjegyzéseink szempontjaira épülnek.

Az első öt napban tehát megteremti Isten a világot; a hatodik napon megteremti az embert. Miután arról, amit addig alkotott, „látá, hogy jó”, így szól az Isten: „Alkossunk embert a mi képünkre és hasonlatosságunkra, s uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, az állatokon és az egész földön, meg minden csúszómászón, mely mozog a földön”. Az embert tehát a földi világ feletti uralomra teremti; s nem is teremtheti másra, ha egyszer a saját „képére és hasonlatosságára” teremti: vagyis úgy, hogy hatalma legyen a maga létfoka *alatti* dolgokon, a szubhumánus” léten, ahogyan Istennek hatalma van *minden* teremtetett valóságon. A természetben való emez emberi uralom isteni kinyilvánításában — abban, hogy Isten egyenesen a természetben való uralkodásra teremti az embert (hogy „képeként” mintegy az ő uralmának *közvetítője*, sáfára legyen az alatta való dolgokon)<sup>1</sup> — eleve benne foglaltatik az emberi tudománynak az „elismerése”, Isten világtervében való szerepe, hiszen hogyan „uralkodhatnak” az ember az alatta valókon másként, mint azzal, amiben tőlük különbözik, amiben náluk „több”, „hatalmasabb”: értelmével, értelmi tevékenységével, tudományával, — kezdve a legprimitívebb ásótól és baltától az atomerőmű-telepekig?

A Genézis idézett részlete (Gen. 1, 26) Isten teremtő szándékát közli; az abszolút Akarat időtlen szándékát követi annak az időbeli síkján való „konkretizálása”: „Meg is teremté az embert: a maga képére, az Isten képére teremtette, férfiúnak és asszonynak teremtette. És megáldá őket az Isten (megáldja, mint azt a fajt, amely a teremtés „koronája”, mely a föld uralmára hivatott; melynek rendeltetése, hogy megvalósítsa magában az Istenhez való „hasonlóságot”; s amely az üdvösség nagy művének lesz a hordozója; egyedül az embert „áldja meg” a teremtésben); — és mondá: szaporodjatok, sokasodjatok és töltsétek be a földet (ezt mondta már a vizek élőlényének s a szárnyasoknak is; de a következőket csak az embernek mondja) s hajtásátok uralmatok alá és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain s minden állaton, mely mozog a földön” (Gen. 1, 27—28). Gondoskodik Isten az ember eledeléről, „és látá, hogy mindaz, amit alkotott, felette jó volt” (Gen. 1, 31).

<sup>1</sup> Az ember e „közvetítő” szerepéről és a „szubhumánus” világ részvételéről a bukásban, megváltásban és parúziában l. Albert Frank—Duquesne: *Cosmos et gloire*, 1947.

Az ember tehát Isten terve szerint a természetben való uralomra hivatott; de egyébként a Genézis első fejezetében az embert illetően nincs szó semmiféle parancsról vagy tilalomról (amit vagy megtart, vagy nem); ha a modern evolúciós elmélet szemszögéből tekintjük a dolgot, akár azt is leszögezhetnők, hogy az ember itt egyelőre még csak az ösztönvilág perspektívái között s a biológiai kényszer-funkciók kereteiben mozog: táplálkozik, fenntartja létét és szaporodik.<sup>1</sup> A Genézis második fejezete azonban még egyszer előadja az ember megteremtésének történetét: miután forrás fakad s megöntözi a földet (vagy, ha tetszik, az evolúció nyelvén: miután a fejlődés során a létkörülmények megfelelően alkalmasakká alakultak), „megalkotta az Úr az embert a föld agyagjából, arcára lehelte az élet leheletét és élőlényvé tette az embert” (Gen. 2, 7).

A kinyilatkoztatásnak ezt a mondatát, emberségünknek ezt a pillérét alaposabban meg kell fontolnunk, hogy megsejtsük tömör fogalmazásának háttérként gazdag tartalmát. Miből van, s mi által lesz „élőlény” az ember? „Agyagból” van, vagyis anyagból: kiformált test; de ezzel még nem „élőlény”: azzá csak akkor lesz, mikor Isten rálehel. „Élőlényekről” azonban már korábban, az ember megjelenése előtt is ismételten említést tesz a Genézis; itt, az emberrel kapcsolatban tehát valaminő más minőségű életről van szó, mint volt az állatvilággal kapcsolatban; más minőségű életről, amely nélkül „élőlény” ugyan az állat, de nem az az ember. Ahhoz, hogy az ember — már nem mint „állat”, hanem mint „ember” — élőlény legyen, szüksége van az anyagon, anyagi természetén túl, mely benne az állattal közös, valami egyébre: arra, hogy az Isten „arcába lehelje az élet leheletét”.

S itt utalnunk kell főtebb tett első megjegyzésünkre, arra tudniillik, hogy a Genézis azt, amit elmond, korának nyelvén és fogalmai szerint mondja el. Isten „rálehel” az agyagból gyúrt emberre; a primitív elképzelés pedig a lélekzésben, leheletben, párában látja mintegy az élet principiumát; szerinte ami „lélekzik”, az „él” (a magyarban például, hasonlóan a többi finnugor nyelvhez, közös és egyjelentésű fő származékai a „lélek”, „lélekzik”, „lehelet”). Isten rálehelése az emberre: egy az ősi lélek-elképzelések és fogalmak szerinti primitív jellegű képben való közlése, tolmácsolása, „lefordítása” egy időbelileg „újabb” teremtető ténynek: az élők között egy másfajta, azokétól különböző „élet” megjelenésének. S illyesformán talán nem pusztán csak úgy értelmezendő, hogy Isten egy anyagból formált, de még „holt” teremtménynek egyáltalán életet ad; hanem inkább talán úgy, hogy ennek az anyagi (állati) létezőnek (akit „előzőleg” agyagból-anyagból kiformált) *speciálisan emberi*, vagyis „lelkes” életet ad: a szó teljes és teológiai értelmében „lelket lehel belé”, — esetleg egy fokán az evolúciónak, emberileg-időbelileg a fokozatos fejlődés évmilliói után, isteni „létsíkon” azonban időtle-

<sup>1</sup> Ezzel s általában az evolúció és a szentírás viszonyával kapcsolatban l. Pierre Lecomte Du Nôuy: *L'homme et sa destinée*, 1948, főként 93—104.

nül, „most”, „egyszerre”, — mert Isten örök és végtelen s abszolút léte épúgy fölötte áll az idő, mint a tér kategóriájának.

Ezzel a „lehelettel” megjelenik a kozmosz színpadán az Ember, e testi-lelki egység, e személyiség és szabadság, aki már nem pusztán biológiai szükségletei szerint, szükségszerűen cselekszik, hanem „szabadon”, vagyis választva; megjelenik az a lény, akinek, mivel szabad és szabadságában felülemelkedhetik a nyers biológiai kényszerek, Isten tilalmat állíthat fel, „elismerve” e tilalommal az ember szabadságát. Így, ennek a szabadságnak a birtokában valósulhat meg az időben Istennek az emberre vonatkozó teremtő szándéka, s így teljesítheti az ember szerepét az Úr teremtő tervében, amit a Genezis első könyve jelez: hogy uralkodjék a teremtett világon, a természetben, s legyen mintegy „közvetítője”, látható „képviselője” az uralma alá eső világ felé a láthatatlan teremtő Isten hatalmának; legyen helytartója, sáfára a világban Istennek.

Ez az uralom a büntelenség állapotában boldog és zavartalan; ember és teremtett világ harmóniája tökéletes; e tökéletes harmónia színhelye a „gyönyörűség paradicsoma”, melyet az embernek „művelnie és őriznie” kell (Gen. 2, 15). Embersége teljességében él itt az ember, mint sáfár, mint „művelő” és „őrző”; boldogsága éppen abban áll, hogy tökéletesen illeszkedik a teremtő tervbe, azaz „ember” s tökéletesen kitölti embersége határait és funkcióit, s ugyanakkor szabad, tehát nem kényszerből cselekszik, hanem önként, tudatosan.

Szabadságának, „méltóságának” megkoronázása, hogy Isten kezébe adja boldogságának kulcsát; mivel szabad, lehetősége van szabad választással akár le is mondania a boldogságról — azaz megszegni a tilalmat. Mi ennek a tilalomnak a lényege? „A paradicsom minden fájáról ehetel, de a jó és gonosz tudásnak fájáról ne egyél, mert amely napon arról eszel, halált kell hálnod” (Gen. 2, 16—17). Övé tehát az egész teremtett világ, használhatja s uralkodhatik rajta, mint ember, (minden fáról ehet) s amíg emberségének Isten-teremtette határai között önként megmarad, boldog. De amint emberségéből kilép, hogy több legyen annál, ami az ember a maga teljességében, istenképmási mivoltában s az Istenhez „hasonlatosság” megvalósítására rendeltségében (amikor az emberen töltesd, az abszolút tudást igényli magának, „a jó és gonosz tudás fájának gyümölcset): abban a pillanatban megsérti a teremtő tervet és szétrombolja, destruálja önnön emberségét, saját lényegét: „halált kell hálnia”. Ez a szembeszegülés, a többé válni akarás nem ugyan annál, ami éppen „vagyok” (mert hiszen az erkölcsi tökéletesedés s az „istenhez-hasonlóság” megvalósítása éppen erre a többletre irányul), hanem annál, aminek Isten teremtett (tudniillik hogy ember vagyok, nem pedig Isten); ez a szembeszegülés, ez a lázadás egyben tagadás is, Isten teremtő tervének tagadása (mintha az ember, Isten ellenében, „látná, hogy amit Isten alkotott, nem jó”); ez a tagadás lázadása, a gőg lázadása, Lucifer lázadása, a bukott angyal lázadása. Azé, aki kigyó képében megkísérti a paradicsomi boldogságban, a nagy koz-

mikus harmóniában és boldog viláгурalomban élő embert; és megkísérti éppen azzal, hogy egy önmagától különböző, más, magasabb lényeket ígér neki: emberi helyett istenit, viláuraság helyett mindenhatóságot, abszolút tudást; annak, aki az isteni hatalom közvetítője, sáfára volt a szubhumánus világ felé, azt ígéri, hogy ő maga lesz az Isten. Ezzel mintegy meggyalázza, kicsúfolja a teremtő tervet, mely szerint az Isten „képére” teremtett embernek a saját emberi lényegén belül kell megvalósítania magában az Istenhez való „hasonlatosságot”; az embert lényegének megtagadására ösztönzi. Teszi mindezt, hogy úgy mondjuk, kitűnő „pszichológiával”: mindenekelőtt Ura, teremtője, Istene iránti bizalmát rendítve meg az emberben, vagyis a nagylelkű, a létet az embernek „ingyen”, szeretete kiadásában adó, mintegy „pazarló” Istent irigy, fukar, féltékeny Istennek tüntetve fel, rávetítve Istenre, hogy elfedje igazi vonásait az ember elől, a maga sátáni, luciferi Isten-karikatúráját. Éva védekezésére — hogy nem lehet a tiltott fáról, mert ha eszik, meghal — azt feleli ugyanis: „Dehogyan haltok meg! Csak tudja az Isten, hogy azon a napon, amelyen arról esztek, megnyílik szemetek s olyanokká lesztek, mint az Isten: tudtok jót és gonoszt” (Gen. 3, 5). A tagadás szelleme a tudás ígérete révén út rést a boldog világon.

Igy játszódik le az első emberpár paradicsomi tragédiája, mintegy előképeként, ősi mintájaként a tudomány drámájának, annak a folytonos dialektikának, amelynek törvényei szerint az emberiség sorsa egyetlen folyamatos harc, szüntelen hányatottság az „igen” és a „nem”, Isten és Sátán közt, az elvesített boldogság szomjú, tragikus és olthatatlan keresésében. S ott van ebben az első „jelenetben” az egész harc és dráma „vázlata”, a teremtő tervnek ellenszegülő tudomány lázadásának egész gépiessége, „módszertana”. A cél: emberből Istenné válni, kitörni lényegünkől, széttörni kereiteket, lerontani teremtett határainkat, a közvetítés, sáfárság biztos „helytartósága” helyett megszerezni az abszolút uralmat, kivívni a tökéletes autonómiát. „Megnyílik szemetek s olyanokká lesztek, mint az Isten”. S a módszer: az Isten „diszkreditálása”, karikírozása, a hit megingatása s a hit őrzőjének, az Egyháznak a „gyalázata”, hogy tudniillik „ellensége” a tudománynak, mert félti hatalmát a tudomány révén a saját „abszolút” hatalmára és autonómiájára ébredő embertől. A „kígyó”, a Sátán nem is tehet másként, ez számára az egyetlen „logikus”, „racionális” eljárás, mivel Isten teremtő terve mintegy megszenteli s az ember viláгурalmának eszközéül rendeli a tudományt, meg kell tehát hamisítani ezt a tervet az ember felé, s meg kell hamisítani magát az Istent is, — az Isten, a Teremtő nagy, egyetemes életjavallását úgy kell „beállítani” az ember előtt, mint irigy, féltékeny, zsugori és önző élettágadást. A lázadás következménye: az embernek „megnyílik a szeme”, de nem a magasabb tudásra, hanem saját „meztelenségére”: „Hallottam szavadat a paradicsomban s megijedtem, mivel meztelen vagyok; elrejtőztem tehát” (Gen. 3, 10).

A bűnbeeséssel megbomlik a világ harmóniája. Isten kiűzi az embert a paradicsomból; „átkozott lesz a föld munkája alatt”, „fáradalmak árán” kell megszereznie táplálékát, „tövist és bógáncsot hajt” neki a talaj, s „arca verejtékével eszi kenyerét”, porból lett és vissza kell térnie a porba (Gen. 3, 17—19). A bűn lázadásának következményei nem egyedül csak az embert érintik, hanem rajta mint „helytartón”, mint „sáfáron” át az egész alája vetett, szubhumánus világot is, mely mintegy szintén alázuhant Ádámmal együtt a szenvedésbe, s miközben az „arca verejtékével” műveli a földet, maga a föld, a kozmosz is, mint Szent Pál mondja, „ingemiscit et parturit”, sóhajtozik és vajdik” mindaddig, amíg lázadó ura, az ember, önmagával együtt meg nem váltja, föl nem szabadítja „a romlottság szolgaságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára” (Rom. 8, 21—22).

A boldogság tehát véget ért; de a remény megmaradt: a Megváltó és a megváltás ígérete, annak a „második Genézisnek” az ígérete, amelyet Szent János ír le evangéliumának előszavában: ígérete az újjászületésnek az Ige, a sötétségen diadalmas „igazi világosság” által; ígérete annak az „istenfiúságnak”, amelyben az ember megvalósíthatja, immár megváltottan, a teremtésben hivatásául szabott Istenhez hasonlatossá-válást s ezáltal mintegy előkészítője lehet az Isten országának itt a földön s az egyetemes Isten-országának a „parúziában”, Krisztus újabb eljövételében; előkészítője lehet ennek úgy, ha befogadja az Igét s hatalmat nyer általa ahhoz, hogy „Isten gyermekévé legyen”, s mint Isten gyermeke, „helyrebillentse” a bűnbeeséssel megzavart kozmikus egyensúlyt, visszaállítsa a dolgok természetes hierarchiáját, a megsértett rendet, a lélek primátusát az anyag fölött és Isten uralmát az ember fölött: Istenből születés, ne a „testből” és ura legyen a természetnek, ne szolgálja (János, 1, 12—13).

A bűnbeesés után Isten nem vonja vissza az embernek a természetben adott hatalmát; csupán e hatalom gyakorlása lesz immár számára „kín”, „verejték”, harc és szenvedés. Az ember lázadása mintegy megismétlődik a lét alsóbb fokán, de ott nem Isten, hanem a közvetítő, a hűtlen sáfár: az ember ellen; korábbi nyájas és derűs uralma szivós birkózássá, szüntelen küdelemmé változik. Amennyiben önként „visszaigazodik” a megsértett teremtető tervhez s vállalja előbb megtagadott közvetítő, sáfári szerepét, amennyiben „recte regit”, helyesen uralkodik, uralma békés és szilárd lehet; amennyiben azonban „zsarnokká”, „tirannussá” züllik, azaz a teremtésben nyert hatalmát egyedül csak a saját dicsőségére kívánja kamatoztatni: mint lázadó népe fölött a zsarnoknak, új meg új erőszakot kell alkalmaznia, „meztelensége” félelmét göggel, uralma ingatlanságát kevély hivalkodással kell kompenzálnia. A tudomány mint a természetben való emberi uralkodás megvalósításának eszköze lehet

„jó” és „rossz”, — „áldott” vagy „átkozott” aszerint, hogy Isten szándékai *szerint* élünk-e vele, vagy pedig Isten *ellenére*, a bűnbeesés szellemében, a magunk „istenségének” szolgálatában. Vagy Szent Ágoston megkülönböztetését követve: aszerint, vajjon a tudományt „használjuk-e”, vagy pedig „élvezzük-e”. Azt írja ugyanis Szent Ágoston: „Élvezni annyit tesz, mint valamely dologhoz szeretettel hozzátapadni önmagáért; használni pedig azt jelenti, hogy valami életünkhöz tartozó dolgot olyasmi elérésére fordítunk, amit szeretünk, de csak ha ezt valóban szeretjük. Mert a meg nem engedett használat helytelen használatnak, vagy még inkább visszaélésnek nevezhető”. Élvezünk pedig csak azt szabad, — folytatja —, — ami „örök és változhatatlan”: vagyis Istent.<sup>1</sup> Életünknek a végső célra, Istenre kell irányulnia; és Isten helyett nem állíthatunk oda más végső célt, aminek értéke számunkra pusztán és végérvényesen csak önmagában rejlenék, hiszen az ilyen pusztán és „végérvényesen”, illetve örökkévalóan létező érték nem lehet más, mint maga az abszolút Érték: Isten; s Isten helyébe mást állítani „istenül” nem egyéb, mint bálványimádás. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, mintha a nem abszolút értékek a maguk rendjében, a maguk létfokán ne volnának szintén „teljes” értékek, s ne volnának önmagukban véve, mint létezés, jók. A maga rendjében tehát a tudomány is „jó”, amennyiben helyesen használjuk, nem pedig „helytelenül”, „visszaélve” vele; s amennyiben valóban „használjuk”, mint a maga létfokának megfelelően teljes értékű „eszközt”, nem pedig „élvezzük”, mint önmagáért való végső célt. A tudomány helyes használata pedig a hivatásának, Isten-adta természetének megfelelő használat: vagyis az, hogy vele a teremtető terv szerint megvalósítsuk uralmunkat az emberi és ember alatti dolgokon: a társadalmon és természetben, erőiket megismerve és megszervezve,<sup>2</sup> oly módon, hogy az uralom révén mint eszköz révén mozdítsuk elő a végső Cél elérését, az „Isten országát”: a mely üdvösségét, ennek „környezetét” a társadalomban, — az immanencia vonalán az igazságosságon és szereteten alapuló boldogságot, a transzcendencia vonalán a közösség üdvösségét, — végül az ember személyes és az emberiség kollektív „istenfiúságán” át a teremtetett világ sóvárgásának teljesülését, fölszabadítását „a romlottság szolgaságából az Isten fiai dicsőségének szabadságára”.

A tudomány „helyes” és „helytelen” használatának — illetve „használatának” és „élvezetének” — például, mintegy útravalóul az emberiségnek, a Genézis hatodik és tizennegyedik fejezete mondja el, Noé bárkájának és a bábeli toronynak a történetében. Mindkét esetben — mai szóval élve — egy-egy „technikai vívmányról”, találmányról van szó. Noé „igaz és tökéletes ember nemzedékében”, olyan ember, aki „Istennel jár” a „megromlott” földön; ő az, aki a teremtetett emberi és emberalatti világot megmenteni választatott. „Tudománya”, amellyel hajóját megépíti, a Szentírás előadása sze-

<sup>1</sup> De doctrina christiana, 1. könyv, 4. és 20. fejezet: Városi István fordítása.

<sup>2</sup> Erre vonatkozóan v. ö. Henri de Lubac: Az új embertípus és a keresztény embereszmé, Vigília 1949 február.

rint szinte legapróbb megoldásaiig Isten-sugallta tudomány; s történetének szimbólikus értelme számunkra többek között az, hogy az „Istennel járó” — nem pedig Isten ellen lázadó — ember tudománya és a belőle születő technikai kultúra e „helyes” használatában valóban az Isten terve és akarata szerint való, s legyőzve a bűnei miatt emberellenessé, ellenségesse vált természet „büntető” elemeit és indulatait, valóban és egyedül alkalmas arra, hogy az emberiséget „megmentse”, s átsegítse arra az Ararátra, ahol újra szilárd földet érezhet lába alatt, s megkötheti ismét Istennel a bünbeesés által megtört szövetséget. Ez az a tudomány, amelynek révén az ember a maga javán munkálkodva egyben a kozmosz „megváltásán” is munkálkodhatik, visszautalva eredeti emberalatti rendjébe az ember fejére lázadt természetet, hogy e „megváltott” szubhumánus világ fölött Isten újra elmondja azokat az ígéket, amelyekkel a teremtskor útjára bocsátotta (Gen. 8, 17); az ember pedig, beleilleszkedve szintén a teremtett Rendbe, „kedves illatú” áldozatként mutassa föl a Teremtőnek, az egyetlen abszolút Úrnak és végső Célnak, a megbékélt kozmoszt. „Ime én szövetséget kötök veletek és utódaitokkal és minden élőlénnel, mely veletek vagy, a madárral, a barommal, s a mező minden vadjával, mely kijött a bárkából, s a föld minden állatjával” (Gen. 9, 9—10).

Bábel ennek az ellentéte: a tudomány „visszaélése”. Az ember egy technikai fölfedezést tesz: föltalálja a téglalegetést és bitument — „jertek, vessünk téglát és égessük ki tűzben; aztán fölhasználták a téglát kőnek, az aszfaltot meg vakolatnak” (Gen. 11, 3) — s elhatározza, hogy „várost” épít, azaz otthont, lakóhelyet, de hozzá nyomban „tornyot is, mely az eget érje”, — s miért? „hogy híressé tegyünk nevünket”. Ime a tudomány és a technika helytelen alkalmazása, az „eritis sicut dei”, a sátni csábítás és a bünbeesés szellemében: isteni becsvággyal (hogy „az eget érje”), és a gög, a kevélység szolgálatában, („hogy híressé tegyünk nevünket”). „Ime egy e nép és egyajkú az egész: ezzel az alkotással kezdik s ezentúl nem fognak elállni szándékaiktól, míg végre nem hajtják őket cselekedettel” (Gen. 11, 6) — mondja Isten szava, ez az emberiség és emberi tudomány máig tartó drámájára rávilágító prófécia. Az, hogy Isten az építők nyelvét megzavarja, „hogy ne értsék egymás szavát”, hogy az emberi közösségből „szétszédjenek” — s legyen ezáltal ember embernek, nemzet nemzetnek farkasa, ahelyett, hogy „egy-nyelvű” testvére volna, — az Isten ellen lázadó, az ember abszolút, „égigérő” uralmát célzó technikai kultúra egész végzetét összefoglalja: emberek, osztályok, nemzetek „nem értik egymás szavát”, az emberiség közös „nyelve” helyett mindegyik a maga külön érdekeinek nyelvét beszéli, s a „torony” lőréséből, melyet Isten detronizálására építenek, egymásra is rázúdítják mind tökéletesebb fegyvereik mind pusztítóbb lövedékeit. „Ime, Ádám olyanná lett, mint egy miközülünk: tud jót és gonoszt (Gen. 3, 22).

A bűnbeesés, az ember lázadása megzavarta a világ harmóniáját és embertelenné tette, dehumanizálta a természetet. A világ s a tudomány használatában az ember eltért Isten teremtő szándékától, mely szándék az embernek páratlanul magas szerepet, a tudománynak páratlanul magas hivatást adott: annak azt, hogy mint Isten helytartója, akaratanak látható közvetítője uralkodjék a természetben, ennek pedig azt, hogy általa, használatával ez az uralom gyakorlatilag meg is valósulhasson. Az „első Ádám” bűnét azonban kiengesztelte a „második Ádám”, az „új Ádám”: Krisztus, megváltása révén megnyitva számunkra annak az isteni szeretetnek és szeretetből, s szeretetben áradó bölcseségnek, „sapientia”-nak kiapadhatatlan forrását, amelynek erejével visszahívhatjuk a megtört harmóniát, „re-humanizálhatjuk” a teremtett világot, — hősieles küzdelemmel egyelőre, addig a „parúziáig”, amikor a küzdelmet fölváltja majd az örök dicsőség és béke. S ebben a világépítésben és szervezésben a tudomány nem bálvány, hanem „eszköz”, s helyes használatában teljes érték a maga rendjében, teljesen teljesítve hivatását: hogy megismerje a teremtett valóságot, és ismeretei birtokában olyan síthatják meg személyes életükben Isten dicsőségét, s a maguk Isten-dicséretén át, mint közvetítőn át Istenhez, az emberalatti világnak az emberi tudatban mintegy eszméletre jutó, némaságból énekké születő himnuszát.

Isten a paradicsomban a teremtett állatokat „odavezette Ádámhoz, hogy lássa, minek nevezi el őket; mert minden élőlénynek az lett a neve, aminek Ádám elnevezte” (Gen. 2, 19). A tudomány mint a dolgok benső törvényeinek, természetének, s összefüggéseinek föltárása nem más, mint emez első „megnevezés” folytatása a történelemben. „Megnevezzük” a dolgokat, és megnevezve őket, uralkodunk rajtuk (mert a névadásnak az egykori, primitív világban mágikus-hatalmi ereje van); de nem teremjük őket. Isten az, aki teremtett; az ember az, aki „megnevez”, fölfedez. S azzal, hogy megnevez, hogy azt, ami „van”, a maga tudatában mintegy legmélyebb lényegében birtokába veszi — és birtokába véve használja, alkalmazza, energiáit a saját magasabb rendje számára kamatoztatja: voltaképpen nem tesz mást, mint nagylelkű mozdulattal fölemeli az alatta valókat s letörülve róluk „névtelenségük” hámvét, tiszta ragyogásukban mutatja föl annak, Aki teremtette őket. „Megnevező” tudományának föladata nem az, hogy „teológia” legyen, de az sem föladata, hogy holmi „anti-teológia” szerepét akarja játszani. Legyen az, ami: tudomány. Így lehet és lesz lépcsőfoka az ember fölemelkedésének ama bölcsesség felé, amely viszont onnét „fölülről” árad az ember felé, ahonnan „omne datum optimum et donum perfectum”, „minden jó adomány és tökéletes ajándék” származik, „alászálva a világosságok Atyjától, akinél nincs változás, sem árnyéka a változandóságnak” (Jakab, 1, 17).

Sík Sándor:

## HÁROM VERS

(Balaton, 1948)

### MÁRCIUSI SZÉL

Kertek alján surrogó tüzek:  
Égetik a tavalyi fűvet.  
Fanyar egy füst, könnyet fakaszt.  
Inyemen érzem a sós tavaszt.

Fanyar egy könny! Végigcsurgatom  
Széltől száraz, sebes ajkamon.  
Elég lesz-e leöblíteni,  
Aporodott telünk ízeit?

Kormos tavasz ez! Tavasz igazán?  
Lopva surran, mint egy partizán,  
Egyet ha lép, kétszer bújik el,  
Vállán mégis lángnyarat cipel.

Fanyar szellő köpenyt ráncigál,  
Füstöt foszlat, felleget cibál.  
Füstös kóró fura táncra kél.  
Testvérem vagy, márciusi szél!

### TÉLI ÁHITAT

Csendesen, botfülű vonat!  
A szakrális lepel alatt  
Piheg a téli Balaton.  
Fehér áhítattal köszöntsük,  
Mint a csilingelő ezüst köszöntőük  
A felnyújtott jegenyegallakon.

Csak ez, csak ez van, — nincs se vér, se bomba,  
Nincs katakombá,  
Csak a szépség van, ez a hófehér.  
Vonat, egy percre túrtőztesd a lángod,  
Hadd sírok el egy sajgó Miatyánkot  
A szépséggyilkos emberért!

## ÉRETT NÁD

November sír a vonatablakon,  
Az esőn át ezüst a Balaton.  
Köztünk a partot glóriába vonja  
Az érett nád lobogó tűz-aranyja.

Szemes, Zamárdi, Lelle ködben áznak.  
Lelkemben is szitáló tavat ásnak,  
Míg végigdöcögöm a Balatont,  
Novemberi könny, decemberi gond.

A ködből bólogatva rám merengnek  
Fel-felparázsló régi arany csendek,  
Egy arc, — egy másik arc, — egy harmadik,  
Melyen az Isten arca tükrözik.

Az angyal hányszor megjelent e parton!  
Fejem a gondok vánkosán lehajtom,  
Mint egy piros térdeplő-bársonyon  
És könnyeimmel is imádkozom.

## DE PROFUNDIS

Ez volna hát a szerelem,  
ez az emésztő nyugtalanság?  
Lakmározik a szívemen,  
mint tetemen a sunyi hangyák  
lakmároznak s ordítanak,  
de aki meghalt, szörnyű néma,  
S meghaltam én is: bűneim  
lerántottak a szakadékba.

Igy törtem össze magamat  
és így halt bennem meg a lélek.  
A láthatatlan lobogás,  
az ellenállás semmivé lett:  
a nyüzsgő és mohó világ  
kizsákmányolhat, szertehordhat.  
Mért is kívántam, hogy veled,  
akármi lesz is, összeforrjak?

Hisz minden bűn, mi megkísért,  
hogy megnyugtasson és becsapjon,  
álarcot hord és szörnyű szép,  
s mert gyöngé vagy, azt látsz a maszkon,  
amit szeretsz s bedölsz neki,  
mint ahogy én is csak bedőltem.  
Ó, adj erőt hozzá Uram,  
hogy kegyelmedet könyörögjem!

Te, aki mindent tudsz s tudod,  
hogy a szívünk micsoda hitvány,  
hogy áruló, s annyit sem ér,  
mint babonásnak a talizmán,  
Uram, élet forrása, Te,  
irgalmazs és támassz fel engem!  
Nem élek másban már, csupán  
az érzékekben, zsigerekben...

*Toldalagi Pál*

# NEWMAN KARDINÁLIS IRÁSAIBÓL

John Henry Newman (1801—1890), az angol katolicizmus bűszkesége, a legnagyobb modern katolikus gondolkodók közé tartozik. Atyja anglikán, anyjának ősei francia protestánsok. Oxfordban tanul, anglikán pappá lesz, s az egyházyatyák tanulmányozására veti magát. Mint az oxfordi Mária-templom plébánosa, egyik szellemi irányítója szóval és írásban az 1833-ban megindult Oxford-mozgalomnak, mely irodalmi hadjáratot indított az anglikán egyház megújulása érdekében és dogmatikailag egyre jobban közeledni igyekezett a katolikus egyházhoz. Már ekkor érdeklődéssel és kíváncsisággal tekintenek rá, mint tüneményyszerű lángelmére. Magához láncolja a lelkeket. Ő írja az Oxford-mozgalom röpiratszerű traktátusainak jelentékeny részét, s az 1841-ben megjelent utolsóban megkísérli bebizonyítani az anglikán és a római egyház tanainak megegyezését, illetőleg az angol egyház tanainak keretében akarja a katolikus egyházat föltalálni. Az anglikán püspökök azonban szembefordulnak ezzel a kísérletével, mire 1843-ban lemond plébániájáról, magányba vonul, s nagy lelki küzdelmek, alázatossága okozta sok kétely és újabb tanulmányok után 1845-ben felvétette magát a katolikus egyházba. Áttérése Disraeli, a későbbi lord Beaconsfield szerint, súlyos dőfést adott az angol államegyháznak. S ez valóban így van, mert Newman iratai mindaddig megőrzik eredeti alkalomszerűségüket és térítő erejüket, amíg csak anglikánok, vagy bármily néven nevezett angol protestánsok lesznek a világon.

1846 őszén Rómába megy, pár hónappal később pappá szentelik, belép Néri szent Fülöp oratóriumának újoncai közé, s 1847 utolsó napjaiban mint az új angol oratorianus kongregáció tartományfőnöke tér vissza hazájába, s tevékenyen részt vesz a lelkipásztorkodásban. 1851-től hét éven át az új dublini katolikus egyetem rektora, majd visszatér kolostorába Birminghambe, s innét, edgbastoni magányából haláláig az ő lángelméje irányítja hazája szellemi és vallási mozgalmait. Az Egyház új tanítót üdvözölhetett Newmanben. Bátor fellépésében, mely méltó alázatossággal és szerénységgel párosult, oly merész tanoktól sem riadt vissza, melyeket csak kétkedő csodálattal tudtak fogadni mindaddig, amíg 1879-ben a bíort meg nem kapta. Bíborosi kinevezésével maga XIII. Leó tett bizonyosságot a kétkedők előtt Newman tanításának igazságáról.

Newman legnagyobb ereje a láthatatlannak eleven realizálása volt. Ha — az ő fölfogását követve — végső okból az nevezhető „a világ fiának”, akinek a szemében „a láthatatlan világ” irreális, s egyedül a látható a reális: akkor reá valóban illik Przywara megállapítása, — bármennyire paradoxonnak hangzik is —, hogy tudniillik az ő szemében „a láthatatlan világ” volt a látható, és „látható világ” a láthatatlan. Ő valóban elmondhatta volna magáról Szent Pálnak a korintusiakhoz írt szavait: „Nem a látható dolgokra figyelünk, hanem a láthatatlanokra. Mert ami látható, az ideigvaló, ami pedig láthatatlan, örökkévaló.”

Kétségtelen, hogy ha van Teremtő, e világ elrendezésének legalább nagy körvonalaiiban és legszembeötlőbb megnyilvánulásaiban meg kell szólaltatnia akaratát. Ha azonban most az alapelvet a valóságra alkalmazzuk, s azt kutatjuk, hogy abban miként érvényesül: első érzésünk nagy meglepetés, mondhatnám kedvetlenség, amiért a Teremtő örökdede a világ felett annyira közvetet, uralma annyira rejtett. Ez az első, amit az emberi dolgok folyásából következtetünk; — ami a lelket annyira sebzi és kínozza; — ami, ha szabad így mondanom: Isten távolléte saját világától.

Olyan hallgatás ez, amely beszél. Mintha mások vették volna birtokukba művét. Miért nem ad a mi Teremtőnk és Urunk ő maga valamilyen közvetlen felvilágosítást önmagáról? Miért nem tükrözteti vissza főbb vonásaiban erkölcsi lényét a történelem arculatán? Miért nem fűzi egybe az eseményeknek ezt a vak, zavaros, összekuszált iramlását égi, hierarchikus rendbe? Miért nem tesz bizonyossá bennünket a társadalom helyes rendjéről önmaga kinyilatkoztatása által, — legalább annyira, amennyire azt a pogány vallások pótolni igyekeznek? Miért nem a világ kezdetétől fogva világosított fel egyenletes, állandó világossággal minden családot a földön és minden egyes embert arról, hogy miként tetszhetnek neki? Miért lehetséges kiáltó ellentmondás nélkül akaratát, tulajdonságait, létét tagadni? Miért nem jár-kei velünk meghitten beszélgetve, ahogyan — mint mondják —, hajdan járt-kelt kiválasztottaival a régi időkben? Mi emberek látjuk egymást és tudunk egymásról: hát miért nincs akkor —, ha látunk Őt már nem lehet osztályrészünk — legalább tudomásunk Róla? Épp ellenkezőleg, egyenesen „elrejtőzött Isten” ő, és legnagyobb erőfeszítésünkkel is csak kevés, halvány és foszlányos képet tudunk róla a világ arculatából elkapni!

Csak két lehetőséget látok ez annyira meghökkentő tényállás magyarázatára: vagy nincs Teremtő, — vagy eltaszította magától teremtményeit. Mit mondjunk? Képzeldünk, mikor jelenlétének halvány árnyékait véljük felismerni az emberi eseményekben? Vagy elfedte arcát és vonásainak ragyogását, mert valamikép szegyenbe hoztuk? Csalhatatlan biznyságom, bűnnel terhelt lelkiismeretem az egymásnak ellentmondó mindkét kérdésre egyszerre megadja a választ: vonakodás nélkül mondja, hogy van Isten, és épily biznysággal mondja, hogy eltántorodtam Tőle, hogy „keze nem rövidült meg”, hanem „hogy vétkeink gátat vetettek közénk és Istenünk közé.”

Igy oldja meg ez a világ titkát és leli meg e titokban saját ősi tanításának biznyságát.

(1870; *An essay in aid of a grammar of assent.*)

A Gondviselésnek az a törvénye itt e földön, hogy leplezetten működik; s ami látható belőle, az a láthatatlant legfeljebb csak jelzi, sokszor homályba borítva és elmosódva. A világnak, melybe bele-

születtünk, megvannak a maga törvényei és alapelemei, s ezek, amennyiben ismerjük őket, amint egyszer már mozgásban van, elegendők megfejtéséhez: annyira önmagába zárt és független, mintha nem is volna rajta túl más...

A nap a maga törvénye szerint kel fel és hanyatlik le; megvan a dagály és apály idejének a szabálya. A föld vagy zölden virít, vagy az óceán sírjában rejtetik; állandó törvényszerűséggel előregszik, s azután újból megfiatalodik. A növényi és állati élet hasonló (külső és egyetemes) törvényeknek van alávetve. Az emberek felnőnek, megöregednek és meghalnak; rendeződnek társadalmilag, s a társadalomnak megvannak a maga alapfeltételei. Törvényei vannak a nemzetek életének, melyek sorsszerűleg peregnek le fölöttük, s ma is époly erősek, mint ezer év előtt. És a szociális és politikai világ e törvényei beletorkollanak a természettörvényekbe; és minden, amit látunk, egyetlen nagy rendszer. Egy ló megbotlik, — és egy elnyomott nép megszabadul zsarnokától. Egy vulkán pusztává tesz népes városokat. Régi időkben megnyílik a föld, — folyam ered belőle és eldönti egy nagy kereskedelmi gócpont későbbi helyzetét, mely különben soha ki nem alakult volna.

Nem tudjuk az okok és következmények e nagykiterjedésű és finom elágazású csodálatos szövevényének a határait felmérni, melybe minden beleszövődik, amit látunk. Felnyúluk az égig és behatol gondolataink, szokásaink és törekvéseink mélységébe. Mindenkinek el kell ismernie, hogy ilyen ez a világ, melybe a mindenható Teremtő bennünket beléhelyezett. Ha tehát mégis cselekvőleg van jelen saját művében, a nemzetekben, az egyesekben: akkor a maga ismert világrendjének útján kell hatnia, vagy úgy, hogy erőit (ha szabad így mondanunk) felébreszti és ösztönzi, vagy úgy, hogy ki- kapcsolja, illetőleg megszakítja, más szavakkal: vagy a „természet”, vagy „csoda” útján kell működnie. És mivel a szorosabb értelemben vett csodaszerű beavatkozásnak a dolog természete szerint ritkának kell lennie, minden amellet szól, hogy az Isten az általunk tapasztalt fizikai, társadalmi és erkölcsi törvények által bennük és köztük működik...

Igy azután nem mondunk sokat, ha azt véljük, hogy ez az egyetlen nagy törvény, melynek értelmében az isteni elhatározások az embereken eleitől fogva beteljesültek: hogy a látható világ esz- köze, de egyúttal eltakaró fátyla is a láthatatlannak; fátyol, de rész- ben jelkép és jel is, — úgy, hogy minden, ami látható vagy látható lesz, személyek, tények, események földöntúli rendszerét rejti és mégis jelzi, mindenekelőtt azonban neki szolgál...

Minden, amit látunk, — világ, szentírás, egyház és maga az ember, — jelkép, s fokozat és hely szerinti ábrázolása és eszköze egy igazabb és fensőbb láthatatlan világnak.

(1840; *Essays critical and historical*, II.:11).

A Sátán nem tudja felismerni, hol működik az eseményekben az Isten keze, s ha áltatja is magát, hogy találkozik vele és rábukkan: az ég elleni örült és istenkáromló lázadásában mégsem tudja őt megtalálni. Bármily ravasz és leleselkedő is, ezer szeme és összes különféle eszközei sem segítenek neki semmit az Isten uralmának fenséges derült csendjével és szent, zavartalan nyugalmával szemben. Bár ravasz és sokat tapasztalt, mégis gyermeknek vagy ostobának tűnik fel az isteni tanács mély és rejtett bölcsesége előtt; sikertelenség és gúny a mindennapi kenere. Itt gyanít valamit, ott egy vakmerő lépést merészel, azonban minden homályban van előtte. Nem tud semmit Gabriel küldetéséről, a Szűz csodálatos fogantatásáról, vagy hogy mi van az Üdvözítővel, aki megszületett és Isten fiának hivatik. Megkísérli, hogy megölje őt, de csak vértanukat és aprószenteket avat. Megkísérti a Mindenség Urát éhséggel és földi dicsőség csábításával; megrostálja az apostolokat, de csak azt kapja meg, ki már a nevét viselte s kiről lemondtak már, mint ördögről. Fellázadt Istene ellen teljes erővel a sötétség órájában és hatalmával, — de végső megfeszülésével és legnagyobb sikerével sem ért el többet, mint amit Isten keze és határozata már azelőtt eldöntött, mielőtt megtörtént. Ő okozta a világ megváltását, melytől félt és amit gyűlölt. Ő fejezte be a világ megengesztelését, amikor a világ nyomorát tervezte.

Ő, csodálatos hallgatása és mégis akadálytalan folyása az Isten előrelátásának! „Valóban elrejtőzött Isten vagy, Izrael Istene, Üdvözítő!” Ha maguk az ördögök, kik természetből fogva szellemek, s tapasztaltak a gonoszságban, minden cselszövéseik ellenére sem tudják felfedezni kezét, midőn működik: miként remélhetnénk mi, hogy meglássuk, — ha csak azon az úton nem, mely az ördögök előtt el van zárva: az élő hit útján! Hogyan találhatnánk meg másként, mint *utólagosan*: mint a hit jutalmát, messziről szemlélve fenségének felhőoszlopát, mely jelenléte idején túlságosan idegenszerű és kiapinthatatlan a halandó érzékeknek!

(1837; *Parochial and plain sermons*, IV.:17.)

## AZ EGYHÁZ

Ha végigtekintjük az idők sorát, amelyet a katolicizmus átélt, — a kiállott kemény megpróbáltatásokat, a rászakadt, hirtelen és meglepő, külső és belső változásokat, — hitvallóinak szakadatlan szellemi tevékenységét és lelki adományait, — a lelkesedést, amelyet keltett, — teológusai hitvitáinak szenvedélyességét, — az ellene intézett rohamok hevesességét, — a dogmatikája kifejlődése következtében állandóan növekvő felelősségét: akkor egyszerűen elképzelhetetlen, hogy ha a katolicizmus elfajulása volna a kereszténységnek, már régen össze ne tört és el ne pusztult volna.

Pedig még mindig élet, — ha vallás és bölcsesség egyáltalában élő a világban; — fiatalosan üde, átütő erejű, meggyőző, fejlődő:

*Vires acquirit eundo*, ereje növekszik fejlődésével, — nő és nem növi túl magát, szétterjeszkedik, mindig újjásarjad és mégis mindig hasonló marad önmagához: ugyanaz. Igaz, voltak idők, amikor — külső és belső okokból — az Egyház belésodródott valamibe, ami majdnem az enyészet állapotával volt egyenlő. De csodálatos újjáéledései, éppen akkor, amidőn a világ már győzedelmeskedni vélt fölötté, csak újabb bizonyítékai annak, hogy hivatalos tevékenységének és tanításának abban a rendszerében, amelyet kifejlesztett, a pusztulásnak semmi csírája sincsen. Ha a hanyatlás kezdődő bomlást jelent, akkor bizonyára kevésbé érthető a korábbi erőteljes életnek hosszú szünet után bekövetkezett váratlan és hirtelen visszatérése, mint a tartós hanyatlás. S éppen ez jellemzi a szóbanforgó újjáéledéseket.

Nagy megerőltetés után az emberek kimerülnek és álomba zuhannak; felébredve ugyanazok, mint korábban voltak, de felülültek az ideiglenes pihenéstől. Ilyenféle az Egyház szunnyadása és újjáéledése is. Nyugszik élete folyamán és pihenteti erőit, majd fölkel és ugyanaz, sőt több, mint korábban volt: minden tettekre készen áll a maga helyén, a tan, a szokások, elvek, rangsor, kormányzat, ugyanúgy, mint korábban. Történhetnek változtatások: ezek vagy szilárdítások, vagy alkalmazások: semmi sem kétértelmű és minden határozott benne: lényege kétségtelenül ugyanaz maradt, mint volt.

(1845; *An essay on the development of christian doctrine.*)

### KOCKÁZTATUNK-E VALAMIT KRISZTUSÉRT?

Mint kereszténynek kötelességünk, hogy kockáztassunk valamit az örök életért, a siker föltétlen bizonyossága nélkül. Különös kockázat lenne az olyan, amelyben semmi félelem, tét, veszély, gond, bizonytalanság nem lenne.

Ebben rejlik a hit nemessége és szépsége, ez az oka annak, hogy a hit minden erényt megelőz és hogy mint megigazulásunk eszközlőjének, különös jelentősége van: mert ha hitünk van, akkor szívünk is van rá, hogy kockáztassunk valamit.

Ha tehát a hit a keresztény élet lényege: akkor kötelességünkül adódik, hogy Krisztus szavára kockára vessük azt, amink van, azért, amink nincs. És bátor szívvel, nemesen kell ezt cselekednünk, — nem gyorsan és könnyelműen ugyan, de mégis anélkül, hogy kínosan vizsgálánánk, mi a tétünk, mit adunk oda és mit kapunk érte: bizonytalanságban jutalmunk nagysága felől, bizonytalanságban áldozatunk terjedeleméről, minden tekintetben Reá támaszkodva, Reá várakozva és bízva Benne, hogy megtartja ígéretét, — bízva Benne, ki erőt ad nekünk, hogy a magunk ígéretét megtartsuk és így minden nyugtalanzkodás és gond nélkül haladjunk előre.

Kérdezze meg kiki magától, mit kockáztatott Krisztus ígéretének az igazságaért, milyen tekintetben járna rosszabbul, feltéve — ami mindenesetre lehetetlen, — de mondjuk ki, feltéve, hogy remé-

nye nem teljesednék; — mit kockáztattunk Krisztusért? Mit adtunk oda az Ő ígéretének hitében? Az apostol azt mondja, testvéreivel együtt a legnyomorultabb lenne minden ember között, ha a holtak nem támadnának fel. Alkalmazhatjuk ezt valami észszerűséggel magunkra? Azt gondoljuk talán pillanatnyilag, hogy bizonyos reményünk lehetett volna a mennyre. Igen, ezt elvesztenénk. De milyen tekintetben járnánk rosszabbul mostani életünkben? A kereskedő, ki vállalkozásába bizonyos tőkét fektetett és rajta vesztett, nemcsak a nyereségre való reményét veszti el, hanem a nyereség reményében kockáztatott korábbi vagyona egy részét is. Az a kérdés, mi a mi tétünk?

Valóban félek, hogy ha egyszer elkezdjük vizsgálni, akkor ráeszmélünk: hogy semmi olyan nincs, amit elhatározunk, semmi olyan, amit megteszünk, semmi olyan, amit abbahagyunk, semmi olyan, amit elkerülünk, semmi olyan, amit választunk, semmi olyan, amiről lemondunk, semmi olyan, amire törekszünk, amit el ne határoztunk, meg ne tettünk, abba ne hagytunk, el ne kerültünk, ne választottunk volna, amiről le nem mondtunk, amire ne törekedtünk volna éppen úgy, mintha Krisztus nem halt volna meg és a mennyet nem ígérte volna. Komolyan félek, hogy nagyon sok magát kereszténynek mondó ember, bármilyen hitvallású legyen is, bármiként gondoljon és érezzen, bármilyen benső melegséget és megvilágosodást vagy szeretetet tulajdonítson is magának, ugyanúgy cselekednék, amint cselekszik, — se sokkal jobb, se sokkal rosszabb nem lenne, ha a kereszténységet csak regének tartaná.

Nincs bennük semmi — bár a keresztény hitet vallják —, ami valami vallási alapelvről tanuskodnék bennük, semmi, amit nem, tenének meg akkor is, ha semmi más jutalom nem lenne várható, mint a síron innen. Jutalmuk a „most”; kielégítik pillanatnyi vágyaikat, nyugodtak és tisztességesek, mert ez valamikép saját érdekük és hajlandóságuk, — de nem kockáztatnak semmit, semmi tétet, semmi áldozatot, semmi károsodást, semmit Krisztus szavának hitében.

(1836; *Parochial and plain sermons*, IV.:20.)

Salacz Gábor fordítása

## FALUSI REGGEL

Tegnap esett. Csupa locspocs az út, de a hajnali szellő szertezavarta serényen az ónszinű fellegeket. Most kéjesen nyujtózkodnak a fák ázott koronái.

Hallod a koncertet? A kakast, a harangot, a túlköt?

Bögnék a barmok és indul a csorda a dús legelőre.

Ébred a táj és ébred a kert: borzas verebekkel

sárgarigók ricsajoznak az ágon a reggeli fényben!

Nézd: hogy kél bíbor nyoszolyáról a rótszemű Nap,

s hogy hajigálja a földre, a zöldbe arany nyilait!

Balássy László

Három napja volt már Szárhegyen, a malmot ellenőrizni. A malom — Zsámbéki Gáspár „Victória“-gőzmalma — lent állt a Duna közelében. Kétemeletes, vaskos szürke épület, a második emeletén ablakokkal. Egész nap zúgtak a gépek, ez a dörzsölő-kattogó láрма, a puhán, szinte láthatatlanul szállongó lisztpor még az irodába is átszűrődött. Az egész ellenőrzésnek nem volt sok értelme, hiába ült órák hosszat Zsámbékival és Zügellel, a könyvelővel, — a könyvek felett.

— Nézze, Csap úr — mondta egyik kora délután Zsámbéki —, minek legyen most már tisztességes az ember? Vásárhelyt lövik az oroszok, azt mesélik, Baján is bent vannak. Ha jól kinyitja a fülét, hallja az ágyúszót. Most mondja már, két zsákkal kevesebb rozsom van! Ki fog ezért engem elszámoltatni? — és szőrös, kövér arcából ravaszul rávillant apró, gyulladáshoz szeme: — Majd Pesten az urak megvárják és megkérdezik, hogy mit csinált Szárhegyen az öreg Zsámbéki a beszolgáltatott gabonával?

Igyekezett hivatalos maradni, úgy tett, mintha meg se hallaná, amit a malmos beszél. Vékonyra hegyezett ceruzája szaladt lefelé a tételeken. A Tardos-báróék elszámolásánál goromba hiba volt, odafordult Zügelhez, aki klott karvédőben szurkolt mellette: „Kérem a Tardos-féle belégeket”. Zügel meghajolt, kotorászni kezdett az angol-rollos iratszekrényben. Várt addig és kinézett a zöldsalús apró ablakon. Baján állítólag bent vannak az oroszok, — igaza van ennek a gazember Zsámbékinak: minek ez a pontosság? ez a számkukac fontoskodás? Úgyis összeomlik minden, jó, ha a füstje ittmarad. Zsámbéki az asztal másik végéről leste, kicsit félt még, de ahogy az ellenőr tűnődő, unatkozó arcát látta, biztosabban érezte magát. Úgy fog ki ezeken a pesti firkászokon, ahogy akar.

Délután volt, négy óra tájban. Az október közepe elég meleg, még zöldék a fák, de alattuk sárgák már a lehullott levelek. Nagy, csúnya udvar vette körül a malmot, a Duna felőli végében füzes volt, látni lehetett mögötte a folyót. Libák másztak végig az udvaron, az úsztató mellett három széthízott disznó hevert.

— Mi lesz kérem, a belégekkel? — és visszaült az asztalhoz.

Zügel hebegett:

— Rögtön, rögtön! — Egy halom akta, zöldcsíkos kötésű könyv volt előtte és összezsíppentett papírlapok. Kutatott, keresett köztük, tele lett szürke, kopaszodó feje a felvert lisztporral. — Zsámbéki úr, tesszen segíteni. Egyedül nem ismerem ki magamat.

Zsámbéki nehézkesen felemelte magát a forgó-székről, odament Zügelhez, a halom papírt szálaezni kezdték az asztalon. Csap Miklós figyelte őket. Szép kis disznóság van itt — gondolta —, ezek arra gondolhattak, hogy úgy gazdálkodnak, ahogy jól esik, a minisztérium

Pesten menekülni készülődik. Újra az ablakhoz lépett. A kék égen halvány őszi ezüst homálylott, ez jelképezte jóformán csak az őszt. Az úsztató előtti korlátra most egy széles lány ült, perkálsruhában, szokított hajjal, Gitta, a malmos lánya. Mellette egy behemót, pörse-néses kamasz, szűk sortban, hasig kinyitott ingben. A fiú tíz évvel lehetett fiatalabb Gittánál, a malomellenőr ismerte mind a kettőt. Szárhegyen, ha vizített valahol, előbb-utóbb szóbahozták őket, a fes-tetthajú Gittát és a szeretőjét, ezt a tizennyolcéves kamaszt, az Ele-mért. A disznók tikkadtan pihegtek mellettük a sárban. Az egyik felszedte magát, betúrt az úsztató szélébe, aztán beleplaccsant a sekélybe.

— Mi lesz, uraim, meddig várjak?! — fordult hirtelen hátra.

— Egy percig méltóztassék még... — emelkedett ki Zsámbéki vörös feje a papírok közül, aztán elvigyorodott, gyulladt szeme el-tűnt az arcában: — Mi már becsomagoltunk, kérem alázattal. Mit le-het tudni, mikor kell innen meglógni?

Újra az ablaknál állt. Nézte a piszkos, sáros csendet, a mind-jobban szürkülő délutánt. Körülötte rengett a malom, zúgott mint kagylóban a tenger a dörzsölő-kattogó láрма, s ha vissza-visszafor-dult néha az iroda felé, látta a láthatatlanul rezgő lisztport.

— Kimegyek, amíg megkeresik, — mondta hirtelen és kiment a malom előtti magas felhajtóra.

Itt kint egyszerre megcsapta a kesernyés, őszi meleg. Minden bizonytalan volt már egy kicsit és homályos. A felhajtó előtt szeke-rek álltak libasorban, rakták fel a lisztet. A Duna felől, a poros dülőúton, üres szekér tartott a malom drótkerítése felé, magasra verve a port.

Gitta az úsztató mellől meglátta, ahogy nézelődik, és átkiáltott:

— Helló! Nem akar megfürödni? Isteni meleg a pocsolya!

Erre elnevette magát, átsétált a göröngyös udvaron, az úsztató felé. Gitta leszállt a korlátról, felhúzta félretaposott félcipőjét és el-indult feléje. Elemér ottmaradt a korláton, tunyán, fakó szemmel, lógázta a lábát. A cipőben Gitta sokkal magasabb volt, s nem olyan szétment, zsíros, mint gondolta. Lomposan járt, de a csipője kellemesen ringott, és szeplős, napszíta arcában furcsán ragyogott nagyra-festett szája.

— Iszik valamit? — kérdezte, rekedten elnevetve magát.

— Isten ments! Szolgálatban vagyok!

— Dehogy nem iszik! Miért ne inná?

És ezzel belékarolt, a drótkerítés melletti földszintes ház felé vitte, el a sorban várakozó szekerek mellett. Egy fiatal parasztlégény ült az egyik bakon, cigarettázva, a ló kicsapva harapta a laput. Oda-szólt Gittának, lapos mosollyal: „Szervusz”. Gitta nevetve intett. Odaérték a házhoz, felmentek a lóbabbal befuttatott verandára. A zöld-piros kockákból kirakott üveglakokra hosszú, vastag bab-hüvelyek tapadtak.

Gitta lenyomta egy fonott karosszékre:

— Uljön le. Hozom a bort. — És bement a lakásba. A küszöbön még megállt és rámosolygott: — Azt se tudom, hogy hívják magát. Harmadik napja gyötri az öregemet, és a nevét se tudom. Minek olyan tartózkodó?

Felállt, zavartan kicsit meghajolt:

— Csap Miklós. — És elfogódottan ő is nevetett: — Most már nincs titkom.

Amikor egyedül maradt, nagyon kellemesen érezte magát a verandán. Öreg szalmabútorok, egy csfkos huzatú nyugszéken stikelt diványpárnák, az ablakpárkányon egy-egy kis lajtorjára vadul tülekvő kelés-piros fuksziák. Látta a vaskos malmot, ahol az öreg Zsámbéki a belégeket keresi, a szekereket. Milyen furcsa lány ez a Gitta, — gondolta. Az apja büszkén mesélte róla, hogy képesített molnár, ő öröklí a malmokat, ezt is, meg a Dunán a sor vizimalmot, fent az ágbán, a város felett. Nemsokára megjelent Elemér. Most nézte meg jobban: olyan, mint egy tarzán, nyakán, hajas mellén mérges pattanások. Leült melléje egy széke és vigyorgott:

— Gitta hol van? — kérdezte sokára, olyan hangon, mintha még mutálna.

— Bement borért.

Elemér szűk nadrágja zsebébe vágta a két kezét, elterpesztette a lábát, a fa-mennyezetre bámult bután és dúdolt maga elé. Így ültek egy ideig. Átzugott a malom, hordták a szekerekre a zsákokat. Az egyik zsák kilyukadt, vékony érben folyt utána a liszt. A drótkerítés mögött már halványult az ég, lassan felszívódtak benne és megszűrűltek a bokrok. A dűlőúton, a város felől, egy vörös kisautó zúgott feléjük, magasra kavarva a port. A kamasz felfigyelt, felállt, és kihajolt a korláton:

— Ez a Besse tábornokék autója. Ismeri őket? — Intett, hogy nem. Elemér lustán felemelt szemhéjjal rácsodálkozott: — A lányt se, a Lillát? Klassz nő. Olyan hideg, tudja. Az embernek az az érzése, ez a nő mindig frissen van mosakodva háziszappannal.

Nagyon kényelmetlenül érezte magát, Zsámbékiék sokáig elhúzzák a dolgot. És most még vendég is jön. Mit keres itt, ezzel a Gittával, meg az Elemérjével? Mért nem csapja össze a dolgát és megy haza Pestre? Egy ekkora malommal máskor félnap alatt végez, most meg itt lopja az időt, lustára fáradtan. Igaza van a ravasz, fekete disznónak: minek ez a vegzálás? Most elszámolni, hivataloskodni? Mi értelme van még ennek? Hónapok óta úgy érzi magát, mintha éppen költözködne, s az a világ, amit elhagyni készül, olyan idegen, lehetetlen. Van még itt valaminek értelme? Keletről jönnek az oroszok, átfolynak rajtuk, ők meg játsszák azt, hogy az életük szabályos. Mathézer Józsi mondta még Pesten, amikor Ukrajnából hazajöttek a télen és leszereltek: „Ez olyan, mintha valaki, mielőtt levágnák a fejét, megigazítaná a nyakkendőjét, rendben van-e?”

A vörös kisautó végigberregett a drótkerítés mellett és bekanyarodott a ház elé. Elemér hosszút huhogott, átvette magát a korláton, és mókázva, behemótul kinyitotta a kiskocsi ajtaját:

— Oké mejlédil

Nem látta, hogy ki száll ki, Elemér vastag háta eltakarta az érkező lányt. Csak a hangját hallotta. Mély, kicsit ideges hangja volt, azt kérdezte, Gitta itthon van-e, aztán indokolatlanul nevetett.

A verandán Elemér bemutatta:

— Pleáze, — mondta viccesen. — Csap Miklós, malom-ellenőr úr.

A lány fekete antilop-kesztyűs kezét nyujtotta:

— Besse Lilla.

Most nézett csak fel rá. Nyúlánk, karcsú, fekete lány volt, ciklámén-színű ruhában. A bőre barna volt és mintha egy régi himlő elmosódott nyomai lettek volna rajta. A szeme is fekete, udvaros, kicsit párás fekete szem. Rögtön ráismert, — amióta itt van Szárhegyen, gyakran látta. Néha a piros kisautóban, ahogy felvágat a szőlőhegyek közé, aztán reggel a piacon, pöttyös karton-ruhában, egy sovány, magas, méltóságteljesen száraz asszonnyal. Hétfőn szembejött vele a kanonok-soron, a platánok alatt. Akaratlanul is rámeredt. Ennek a lánynak atmoszférája van, valami uriság, — gondolta akkor és megállt egy hasas ablakrostély alatt, hogy utána nézzen. Remek volt a lába is, a selyemharisnyában, az a fajta kreol láb, amin jól áll pár szál pihe. Lilla is visszanezett, de valósággal megdermedt, amikor látta, hogy figyelik és bemenekült egy zöldre festett, boltíves kapun. Egyideig figyelte még az üres, néma utcát, aztán tovább ment.

Elemér buzgólkodott:

— Üljön le, Lilla. Mindjárt hívom Gittát. Bort hoz és közben biztosan öltözik. — Elindult a lakásba, nyakán vöröslöttek a pattanások. — És kihozom a grammofont. Két pár, táncolhatunk.

Lilla zavartan állt a karosszéknél. Egy mozdulattal mintha vissza akarta volna inteni Elemért, de a kamasz már eltűnt a kretonfüggöny mögött. Ketten maradtak. Kint zúgott a malom, lassan homályosodott az udvar, az irodában felgyújtották a villanyt. Mind a ketten álltak, Lilla mintha megbánta volna, hogy itt van és legszívesebben menekülne. Aztán elmosolyodott. Furcsa volt rajta ez a mosoly: szűk, zavart és valahogyan mégis gögös. Az egész lány sehogyse illett erre a verandára, a disznóganajos, társzekeress malomudvar közelébe.

— Nem ülünk le? — kérdezte aztán a malomellenőr.

— Ha muszáj... — és leült, de maga elé nézett, át a drótkerítésen a dülőútra.

Valamit mondani illett volna, közölhetné a lánnyal talán azt, hogy látásból már ismeri, vagy mondhatna valami hazugságot vagy őszinteséget, esetleg hogy mennyire nem illik ide Szárhegyre, a ciklámén-színű ruhájában, kisautójával, magassarkú, fekete antilop-cipőjével. Rácsúszott a szeme a lány lábára. Jól sejtette, pihés lába van. Lilla észrevette a tétova tekintetet és maga alá húzta a lábait.

De már jött is Gitta, átöltözködve. Nagyon elegáns volt, mintha köze se lenne a mezítlábas, szétment testű előbbi nőhöz. Ezüst-

szökére festett haja fémesen csillogott, ordenaré, nagy szája mosolygott:

— Drágám! — mondta. — Én már fel is öltöttem. Elemér rögtön hozza a bort. De előbb felvesz egy rendes nadrágot!

Lilla nevetett, aztán beszélgetni kezdett valami szőlőbeli mulatságról Gittával. Mereven, kiszámítottan úgy ült, hogy ne lássa a malomellenőrt, de megrezenő szempillája elárulta, hogy tudja, figyeli valaki. Kínos volt ez a társalgás, de szerencsére megjelent Elemér a tölcseres grammofónnal, amelyen rikácsolóra csavarva szólt már egy lemez. Legalább lesz valami ürügye, hogy megmozduljon: felállt és kivette Elemér kezéből a grammofont.

A veranda előtt, az alkonyatból, ekkor felmerült egy öreg, nyakig lisztes molnárlegény.

— Ellenőr úr, tessék átjönni. Megvannak, amit keresett.

Fellélegezve hagyta ott a grammofon nagy, mályvavörös tölcserét:

— Bocsánat, — mondta Lilla felé —, dolgom van. — És odafordult Gittához is, kényszeredetten nevetve: — A kötelességem...

És ezzel valósággal kimenekült az udvarra. Az alkonyatból szürkén felvillanó élel látszottak a malom falai, a füzek felől kibukkant a hold, de még nem világított. Ahogy végigsietett a kocsik mellett, az egyik szekeresz indulóban éppen a kocsi hasa alatt gyujtotta meg a kékre mázolt olajlámpást. A szürkességben egészen váratlanul éles volt ez a kis sárga fény.

Nyolc órára elkészültek a belégekkel. Zsámbéki alkudott mint egy cigány. Neveléses kifogásokkal jött elő, az elszaporodott patkányokkal, a rossz zsákokkal, — „kérem szépen, nincs jutazsák, lentrekedt egy hajónyival Fiumében” — apró tolvajlásokkal és a magas kiörléssel. Sötét volt már, amikor elhagyták a malmot. Kint álltak a kocsifelhajtón, amíg Zügel a zárral bajlódott. A hold már az akácok fölött világított, fénye olajosan csillogott az úsztatóban. Ahogy elindultak, Miklós a ház elé lesett: látja-e még a vörös kisautót, de már a szekerek is elmentek. Elmegy az öreggel a házig, beköszön Gittának, aztán hazamegy a szállodába. Csalódott egy kicsit, hogy a lányt nem látja már, de gondolta, majd csak találkozik vele a piacon vagy a kanonok-soron, úgylátszik, arrafelé laknak.

Gitta és Elemér kint álltak a veranda lépcsőjén:

— Jó, hogy jön, Miklós, — kiáltotta Gitta messziről. — Maga is meg van híval!

— Hová? — állt meg csodálkozva.

— Besse tábornokékhoz. Fent leszünk a szőlőjűkben. — Nevetett: — Elemér elviszi a grammofont meg a lemezeket. Majd táncolunk.

— Hogy kerülök én oda?

— Apuskám, maga vidéken van! Nem tudja, hogy itt örülnek a vendégnek?

Zsámbékiék autóján mentek fel a szőlőhegyre. Rozoga, öreg ford volt ez, kopott, poros ülésekkel, visszhangosan zötyögött át a kisváros utcáin. Elemér vezetett, kiöltözködve, pattanásos homloka

fölött habcsók-formájúra fésült és brillantinozott frizurában, mellette Gitta, vörösróka keppben. Nemsokára kirázódtak a házak közül. A lecsavart ablakon becsapott hűvös avar-illatával, a közeli Duna illatával az este. Egy meredek, köves úton fújtattak fölfelé. Apró házak suhantak el mellettük, a szárhegyi „Köpködő”, a szegény-negyed. Petróleumlámpa fény villant meg némelyik kék-papirosú ablakban. Egyre sűrűbben jöttek az akácfa, egyre ritkábban merült a sötétbe egy-egy ház. Már a szőlők között jártak. Látta a tiszta, hűvös eget a holddal, a mélyben a mozdulatlan folyót. Szőlők, szőlők, prэшázak, némán és kihaltan. Jobboldalt meredeken szaladtak a szőlők felfelé, kőfalakkal felszeletelve.

A szőlőhegy teteje felé az autó lassított, aztán egy tágranyitott vaskapun befordult és felfutott a sóderes, fehér úton. Szőlőtőkék mindenütt, ribizlibokrok, s szemben velük, az út végén sűrű, gubancos gyümölcsfák. A fák mögött derengett, ott lehetett a prэшáz. Az autó rettenetes lármát vert; amikor megálltak egy virággrupp előtt, akkor hallották csak zúgó fejjel, hogy a prэшáz terraszja előtt, a terített, hosszú asztalnál, hatalmas társaság ül együtt, lármásan, nevetve, egy kicsit már spiccesen.

— Na, — mondta Gitta, amikor leszálltak —, mit szól ehhez a kiránduláshoz a dereka? — És megfogta a kezét: — Jöjjön. Ne haragudjék, maga olyan mulyának látszik, majd én mutatom be a társaságnak.

Tintakék üvegbúrák éles acetilénlámpák égtek az asztalon. Azonnal Lillát kereste a szemével, de a lány eltűnt a sok ismeretlen között. Gitta nagy hűhóval vezette körül, Elemér a nyomukban cammogott, karján a tölcseres grammofónnal. És a nagy ricsajban, üdözölgetésben sorra megismerte a háziakat és a vendégeket. Az asztal közepéről egy hófehér, gyapjashajú, barnára égett öregúr állt fel elsőnek. Kicsit szálkás volt, katonás, de a szeme valahogyan jóságos-kék és puha. Átnyujtotta az asztalon a kezét:

— Besse.

És felnevetett, mintha tréfát mondott volna. Megkerülte az asztalt, odavitte ahhoz a sovány, őszes asszonyhoz, aki Lillával a piacra szokott járni. Most látta csak, hogy ugyanolyan barnabőrű, udvaros tekintetű nő, mint a lánya, csak fáradt, elvirágozott.

Kezet csókolt a tábornoknének, aztán a mellette lévő táskás-arcú, sáfrányszőke nőnek. És innen fogva úgy dobálták kézről-kézre, mintha hullámok kapták volna el és azok sodornák egyre beljebb. Sovány és vaskos kezeket csókolt meg, hosszú, nikotinos ujjak szorongatták és adták tovább tömpe kis kezeknek. A bemutatkozás pilanatában feszes volt mindenki, csak a kicsit molett Balásfay esperes-plébános tárta szét atyásan a karját és ropogtatta meg a vállát. Potyogtak füle mellett sorban a nevek. Némelyikét meg is jegyezte. Egy karakán, nyilván görbelábú, úrlovas-fajta férfi, arcán hosszú forradással, — ez Fejszényi százados. Egy jellegtelen, szőkés alak, nyersvászon ruhában, dudori pocakkal, — ez Viola polgármester. Egy harsány, nagyon testes öregember, vattaszerű szemöldökkel,

— ez Schönwitz sertéshizlaló. Egy réveteg tekintetű, pecsétetes ferencjózsefű, nedves kezű kis ember, — ez Jurcsik nyugalmazott polgári iskolai tanár. És körülöttük asszonyok-lányok, egy csomó fiú, afféle padból most-kikerült gimnazisták és a megye, a város fiataljai.

Lillát kereste köztük, de nem látta. Ahogy a bemutatkozás végén elfogódottan állt, Gitta lenyomta az asztal végére, két szőke fiatal lány közé, akik nyilván testvérek voltak. Barnára süttek, halántékukon fehérre szíva a hajuk.

— Csap Miklós... Csap Miklós... — mutatkozott be jobbra is, balra is.

És utána nem tudott semmit sem mondani. A két lány zavartan pislantott néha rá, csippentgetve a silleres poharakból. Mindenki ivott, egy felsor kamasz, szemben velük, röhögött. Gitta a kamaszok közé telepedett. Elemér az asztal végéről figyelte, álmosan, de érezni lehetett a tekintetén, hogy féltékeny, nem ereszi el a lányt. A grammofon már szólt a terraszboltíves, mészró kerítésén. Az asztal fölött zúgva a kék acetilén-gömbök között, éjszakai bogarak hulláma keringett.

Észrevette, hogy a két lány előtt a pohár üres:

— Tölthetek? — kérdezte udvariasan.

A lányok elpirultak:

— Jaj, de csak gyűszűnyit!

Mindkét lánynak töltött, a jég megtört. Butácskák — gondolta —, de kedvesek. Megtudta, hogy most végeztek a zárdában, meghallgatta vihogva elmesélt történetüket Donáta nővér utolsó latin-órájáról, és azt a stiklit, amit a kövér Wallburga kedvesnővérről csináltak, amikor bekrétázták a székét és a kedvesnővér fekete ruháján egy ormótlan horogkeresztrel sétált fél napon, nagy pukkadozásoktól kísértén, a zárdában. Megkérdezték tőle, hogy pesti fiú-e, mert annak látszik. És az egyik rajongva érdeklődött: ismeri-e személyesen Simor Erzsit és Szilassy Lacit.

A kamaszok közül az egyik, Schöpf Laci, átkiáltott Elemérnek:

— Az Engellandot!

Elemér megigazította vastag habcsók-frizuráját és rátette a grammofónra az Engellandot. Mindenki énekelt, zajosan és hamisan. Fejszéni százados, a forradással, felemelkedett és csupa-in, vékony karjával dirigált.

Miklós lassan alámerült a zajban, nótában, borban, a ház mögül feléjük szivárgó csipős rőzsefüstben, amikor valaki megfogta a vállát:

— Én rám nem is kíváncsi?

Megfordult: Lilla állt mögötte. Az acetilén — ahogy a lány felé mozdult meglepetten —, rávetette kék, rejtelmes fényét. Árnyékok ültek hirtelen Lilla arcára, s ettől még szebb, még titokzatosabb és hűvösebb lett, mint délután, a Zsámbékiek futóbabos verandáján.

— Eddig is magát kerestem...

A lány elnevette magát, idegesen, de ugyanakkor valami melegséggel:

— Velem jön? — kérdezte s lehajolt a füléhez, úgyhogy az arcára libbent egy futó, utólag már tiltakozó fekete fürt: — Vagy a két kis libát akarja tovább tömni?

És megfogta a kezét, felhúzta a lányok mellől, el az asztaltól. A diófáknál rögtön sötétbe buktak, Lilla ciklámenszín ruhája világított csak előtte, a mélyre hajló ágak között. Nem tudta, mire gondoljon. Honnan van ez a váratlan bizalmasság a délutáni tartózkodás után? Érezte a lány hűvös kezét, ahogy fogja, tartja, de nem szorítja. Átfutottak a gyümölcsösön, a ház mögé. A grammofon-zaj, a láрма hangfogót kapott, erősebb lett a rőzsefüst. Ott voltak a betonozott hátsó udvaron, ahonnan a pince-lejárat nyílt. Lementek néhány csorba lépcsőn, — a lány vezette —, s már látták a széles boltív alatt a kéken-sárgán füstölgő rőzsetűzet. Két parasztlány egy nyárs végét fogta és forgatta. Lilla ránevetett:

— Maga még biztosan nem látott nyárson sütni csirkét?

— Csak ezért hozott ide?

— Csak. Ez baj?

Ránézett. Lillát úgy vette körül a rőzsemáglya fénye, az alacsony elterülő füst, mint a puncson szivárgó, átteetsző kék rum-láng. Szép volt és furcsa, látszottak arcán a régi himlő nyomai. A lány visszanézett, úgyvalahogy, mintha felmérné. Kinyújtózott kicsit, a melle megfeszült. Lekuporodtak a nyárs két végébe, forgatták a zsírpapírba tekert, piruló-pörkölődő csirkét. Egészen megzavarodott. Ki ez a lány? — tűnődött. Az a rettenet tegnap a kanonok-soron, az a hűvösség néhány órával ezelőtt a malomban, és most: szinte kacér, szinte akaratlaltal játékos. És hogyan nevet! Milyen ingerülten, feszülten!

— Merítse meg a kanalat a zsírban és adja ide! — parancsolt rá váratlanul, amikor már sokáig hallgattak. Előkereste a zsírt, a kanalat. A rőzsetűz vörös árnyékokat hajszolt a lány arcán. Lilla óvatosan kenegette a csirke derekát a zsíros kanállal, aztán hirtelen felnézett rá, át az izzó nyárson: — Mondja, járt maga valamikor egyenruhában?

Elcsodálkozott:

— Miért kérdezi?

— Mert akkor én magát látásból régóta ismerem. Úgy-e, utász volt? És ott lakott a Vérmezőnél?

— Maga mindent tud rólam?

Lilla felállt, hátraférsülte ujjaival a haját. A láng csak a szoknyáját világította meg, egy pillanatra olyan volt, mintha belékapott volna. A prэшáz előtti asztaltól ütemesen kiáltozták: „Lil-la! Lil-la!” Mind a ketten álltak, zavartan. A lány levette a nyársat csirkéstől és elindult vissza az asztalhoz. Egyre erősebb lett az ütemes kiáltózás, aztán a láрма, nevetés, grammofon-jazz. Amikor a tintakék fénybe értek, hunyorgó szemmel, Elemér feltett egy indulót.

Az asztalnál most már egymás mellé ültek. Egy angol kerिंगőt játszott a grammofon, utána, többször egymásután, a régi slágert: „Kannst du pfeiffen, Johanna...” és amikor a lemezen füttyültek, a

társaság egyszerre, nevetésbe fulladó kórusban vágta rá: „gewiss kann ich ja“. Miklós fogta Lilla székének a támláját, Lilla merev derékka ült, nem énekelt. Az asztalon körbejárt a bor, Besse tábornok időnként felállt, újabb üvegeket hozott. Már mindenki elázott egy kicsit.

Váratlanul felállt Fejszényi százados. Szónokias gesztussal az asztalra támasztotta két vékony öklét, hogy a hatás nagyobb legyen és el se essen.

— Mert kérlek szépen bátyám, — magyarázta a szundító Viola polgármesternek —, ezt a háborút szinte már meg is nyertük...

Az esperes jóságosan mosolygott rá, aztán felemelte a mutatóujját és közbegöcögött:

— Nono, öcsém! A ruszkek már Baján osztják az áldást!

— Az semmi, tiszteletem! Lesznek azok még közelebb is. És én mégis azt mondom, tiszteletem, ezt a háborút megnyertük. — Hülyén nevetett, a forradás vörösen felvillant és furcsa fitymálásra húzta a felső ajkát: — Legfeljebb elmennek a tengerig, de onnan aztán, mars nekik haza...

És ezzel bénultan elhallgatott. Ebben a pillanatban rúgott be véglegesen. Állt, sápadtan, mintha viaszból lenne, senki se törődött vele. Keresztül-kasul át az asztalon, folytatták a beszélgetést, csak Balásfay esperes mosolygott jóindulatú humorral maga elé. Ők ketten ültek egymás mellett, szótlanul. Néha mondani akart valamit a lánynak, de Lilla nem felelt, csak a szemhéjja rebbent meg. A terraszon bömbölt a grammofon, Gitta és Elemér rumbát táncolt, Elemér rázta a vállát, a feneke kígyózó köröket írt le, messzire penderítette, aztán elkapta Gittát és hozzátapadt. Néhány fiú is felment táncolni, az a két kislány, akik közé Miklóst először ültették, illedelmesen mozgott egy-egy vászonruhás fiú karján. A grammofont a homályban Jurcsik nyugalmazott tanár igazgatta. Ő is részeg volt, de nedves szeme csillogott. Néha odaszólt valamelyik ácsorgó kamaszhoz, lenyomta egy székre és az arcába hajolva magyarázott valamit.

Miklós óvatosan Lilla vállára tette a kezét. Hűvös volt ez az érintés, de érezte, hogy Lilla idegesen megrezzen, aztán lerázza a válláról a kezét.

— Nem akar táncolni?

— Nem. — És felállt. — Jöjjön, megmutatom a szőlőt. — Újra átfutott a diófák alatt, aztán fel a meredek utcáskán, a szőlőbe. Alig tudta utólag. Alig mentek valamit, elmaradtak a gyümölcsfák, az egyszerre tisztán fölējük boruló égen világított a hold, csillogtak a tőkék, a gálicos levelek, a kibuggyanó telt fürtök.

Egészen fent a szőlőhegyen, ahonnan már duzzadt vonalként látszott a Duna, Lilla megállt egy gutaütött kőrtefánál. Nézték a fának támaszkodva a folyót, a holdat. Egy idő múlva azt érezte, most már átfoghatja a lány derekát, nem tiltakozna ellene. Lilla engedte a laza szorítást.

— Tudja, — mondta aztán, s az a gőgös-zavart nevetés volt a hangjában —, én mindig a Vérmező mentén jártam iskolába, az

Orsolyákhoz. Minden reggel láttam magát, talán egy éven át. És szerelmes lettem magába. Akkor kezdtem sejteni, hogy a szerelem más-  
valami, mint az, amit addig éreztem... — Derűs volt a hangja, de  
amikor Miklós a szemébe nézett és a holdfényben megvillant olajo-  
san sűrű tekintete, az rettenetesen komoly volt: — Érti? Így voltam  
én magával. És egyszerre megjelent itt Gittáéknál. De előbb is láttam  
a városban, azt hittem, tévedek...

Mélyen alattuk a prэшáz csillogott a sötétben. Felhallatszott a  
zene, a ricsajos nevetés. Át a Dunán messzire lehetett látni, talán  
Bajaig, ahol az esperes szerint már az oroszok osztják az áldást.  
A láthatáron apró fények lobbantak fel és lapultak el, annyira csak,  
mintha a közelben gyúfákat sercintgetne valaki.

Lilla elindult visszafelé.

— És most mi lesz? — kérdezte a ribizli-bokornál.

— Nem tudom. — És ránézett a lányra: — Maga tudja?

A boltíves terraszon vadul táncoltak. Besse tábornok egy bécsi  
keringő ütemére gavallérosan forgatta a kövérek, pettyes-ruhájú  
polgármesternét, a polgármester álmosan a tábornoknét, s körülöt-  
tük, mint nagy csukák körül az apró ebihalak, keringtek a fiatalok.  
Átvágtak a táncolók között. Elemér egy padon ült, ázottan, Gitta a  
fiú ölébe hajtotta a fejét. A grammofont most is Jurcsik kezelte, két  
röhögő kamasszal. Fejszéni százados egy székben aludt, az asztalon  
előtte végigömlött a bor. Leültek, újra, a régi helyükre.

Az a fonnyadt, sáfrányszőke hölgy, aki bemutatkozásnál a  
tábornokné mellett ült, — Lilla a fülébe súgta: Szájbély Antónia,  
orvosnő, a nagynénje —, Balásfay esperesnek magyarázott valamit,  
katonásan szűrva fel a szavakat a nyelvére:

— Szilárdan hiszek a győzelemben, főúr. Én nem veszttem el a  
fejemet, nem hallgatok angol rádiót. — Az arca szenvtelen maradt:  
— Hallott maga azokról a fegyverekről? Nem? Sejtettem! Kílőnek  
egy golyót Frankfurtban, és Londonnak vége. Kílőnek egyet Berlin-  
ben, és Moszkvát nagyítóval keresheti. Nem vagyok elfogult. Ezek  
tények. — És az esperes álomittas, kövér gyerekarcába nézett: —  
Hiszi, vagy nem hiszi? Nem hiszi! Nem baj. Majd maga is el fogja  
hinni. Hiszek a gondviselésben.

Az esperes valamit udvariasan felelni akart, de Szájbély dok-  
tornő leintette, s az esperes vállatvonva töltött a pohárba. Miklós és  
Lilla egymás mellett ültek, a fiú átfogta a lány vállát, s Lilla most  
már belesimult ebbe az ölelésbe. Vadul keringett a grammofon, ittak  
és táncoltak, de egyre lankadtabban már. Egy idő múlva a grammo-  
fón is elhallgatott: Jurcsik félrevonult és a prэшáz sarkában hányt,  
Schöpf Laci röhögve fogta a homlokát. Fejszéni százados felébredt,  
remegő kézzel ivott. Hangokat hallottak, zenét, néha a kavargásból  
kivillant egy-egy arc, legtöbbször Szájbély Antóniáé, aki le-leült  
valaki mellé és lelkesen, fa-hangon magyarázott. De valójában sem-  
mit sem hallottak, s Lilla néha elsóhajtotta magát: „Ez jó! Ez  
nagyon jól”

Gittáék kocsiján ment haza, a tábornokék a piros kisautón

indultak utánuk, de a köpködőnél lehagyták őket. Gitta vezetett, mellette Balásfay esperes ült, ők ketten a részeg Elemérrel és a grammofónnal a hátsó ülésen. Már hajnalodott, a derengésből lassan előúsztak a házak, az úttest mentén az ecetfák, és hűvös is volt már. Amikor Miklós a szállodánál leszállt, akkor ért be a piacérre az első szekér, a hasa alatt már nem égett lámpás.

Reggel későn ébredt. Nem is magától, először azt hitte, a veker veri föl. Még benne voltak az éjszaka emlékei, édesek és furcsák, akkor is, ha a cigarettafüst, a sok bor savanykás, áporodott ízén törtek át. Az ablakhoz ment, széttárta a spalettákat. Odakint bágyadtan látszott az őszi nap, felhők között. Egyszerre megcsapta valami egyhangú kattogás. Ágyúk, — gondolt rá rögtön, s egy pillanatra elfelejtette a szőlőhegyi mulatságot, Lillát. Honnan kerülnek ide ágyúk? A téren alig járt valaki, a falusi szekerek is eltűntek. Gyorsan felöltözött, lement az előcsarnokba.

A „Magyar Király”-ban lakott, álmos, napszitta kisvárosi szálloda volt ez, a papírpálmás előcsarnokból két ajtó vezetett a földszintre: az egyik a kamilla-szagú kis gőzfürdőbe, a másik az étterembe. A köralakú piros diványon mindig ült és várakozott valaki, kupeczek, vagy fürdőkabátos, szellőző gőzfürdőzők. Most nem volt ott senki, csak a portás.

— Hol ágyúznak? — kérdezte.

A portás, — hegyes, pirosorrú fiatalember — rácsodálkozott:

— Nem tetszik tudni? Hajnalban Szárapátiba érkeztek az oroszok. — Nagyon nyugodt volt, szívott az orrán. — A fél város elpuccolt. — És nevetett, kivillant sápadt inye: — Már akinek félnivalója volt.

Állt egy pillanatig, aztán kisietett a forgóajtón. Itt már élesen szólt a bombázás, ahogy átvágott a téren, a malom felé, két repülőgép jelent meg, szinte a jegenyék alól felbukkanva, mindkettőn nagy vörös csillag. Szaladt végig a Vasút-utcán, konflist keresett, gondolta, akad még. De a Vasút-utca is üres volt, csak a vedlett, poros gömböskák álltak az állomás drótkerítése mellett. A dülőúton, — az állomás itató-kútja mellett — levágott a Dunához. Körülvette az ágyúk zaja, a két repülőgép szüntelen, sűrű, alacsony berregése.

Egyszerre porfelhő csapott fel előtte. Félreállt, az ösvény széleire, a por hirtelen ráborult. Hallotta a zötyökölő autót, de nem látta, amíg a port rá nem hozta, mert váratlanul bukkant elő a fordulóból. Tovább akart indulni, de valaki utána kiáltott. Az autó már állt, a Gittáék rozoga fordja volt, hátán-tetején telerakva kosarakkal.

— Miklós! — kiáltott ki Gitta a kocsiból. — Magáért mentünk. Bujjon be gyorsan.

A tágas kocsi tele volt: a kormánynál Gitta ült, síma hajjal, felöltöben, mellette Elemér, hátul csomagok, párnák mögött az öreg Zsámbéki és Zügel. Gitta kinyitotta az ajtót, és berángigálta a kormány mellé, úgyhogy Elemér félig a földre szorult. Most vette észre, hogy eddig meg se szólalt még. Amikor az autó, nagyot rengve megindult, odafordult Gittához:

— Hová mennek?

— A pesti országút még szabad. — A vasútállomás rácskerítése cikázott el mellettük, néma házak, száradó kertek. Hallották, ahogy a két repülőgép kitarván szalad az autó és az egyenesen futó országút fölött. Gitta kivette a cigarettát Elemér kezéből, mélyet szívott, aztán kidobta az ablakon: — Maga semmit se tud? Nem ébresztették fel? — Nézett a lányra, most tért csak magához, most eszmélt fel. — Hat órákor értek be az oroszok Szárapátira, másfél óra alatt kiürült a város. Szerencsére bent volt még egy vonat, azzal mentek el.

Hallgatott. Furcsa szemérem fogta el, maga se tudta, miért.

— Lilláék?

Elemér feltérdelt a kuplung mellett és vigyorgott:

— Tudja, mi a legnagyobb pimaszság? Besséék már tegnap este tudták, hogy ma hajnalban Székesfehérvár felé lógnak és onnan Vörlachba, az öregasszony nagynénjéhez. Azt se mondták, hogy csipisz.

— Tudták? Lilla is tudta?

Apró szálerdőn vágott át az országút, a ford dohogva kapaszkodott fel egy lejtőn. Eddig a Duna kísérte őket, most eltűnt a fák között. Csend lett, csak az autó köhögött-dohogott. Gitta félkézzel megint egy cigarettáért nyúlt, rágyújtott, aztán kidobta a gyufalángot.

— Ő ne tudta volna? — és nevetett. — A menyasszonya Fej-szényinek. És az a Fejszényi már este hozta nekik a hírt.

Egy pillanatra leállította a kocsit, hogy a kormányt átadja Elemérnek. Mind a ketten kiszálltak. Szép, ezüstszürke volt az országút, békés és szelíd a vékony erdőszéle, a fákon szállongó sárga levelekkel. Gitta állt mellette, amíg Elemér újra begyújtott, aztán elmosolyodott:

— Mondja, fáj ez magának?

Elemér dudált, erre bevágta magát az ülésre és nem felelt. A dudaszóra varjak csaptak fel a fákon, és riadtan rebbentek az országút felett, Pest felé.

## ÉHESEK

Annyi éjjel s annyi álom! — mégis  
nappal teszünk úgy, mint aki él.  
Pogányok vagyunk, a hasunk fétis:  
enne folyton, s folyton enni kér.

Pogányisten ő, vagy antikrisztus.  
Mitse bánja, ha letagadod.  
De félek, ha nagyon megvadítjuk,  
lenyel minket, mint egy falatot.

S mivel csak egy falás ez az élet,  
mindenki a maga fétisét  
dédelgeti s mint a semmiséget,  
nem látja meg mások életét.

Én se láttam, én is csak magammal  
teltem el, s ma arra gondolok,  
hogy az önzés, ami egyre sarkal,  
bennem éles nyomokat hagyott.

S mert az éhség nem csillapszik, kérem  
ebédemet, de evés után  
jóllakottan is mar az éhségem.  
Éhes vagyok mindig és sovány.

Ma már azt is látom, az is mardos,  
ha más dühöng, ha más éhezik,  
s így jutok mind közelebb a parthoz,  
ahová sok éhes útja vitt.

*Dobi János*

## NAPFELJÖTTE

Holdas éjjel kék homálya sárgul,  
pittymallik az akácok felett,  
míg a Tejút mind inkább halványul,  
feltűnnek a fodros fellegek.

Fönn a hajnalcsillag álmodozva  
vidám pacsirtává változik,  
énekével hűsre harmatozza  
a vetések zsenge szálait.

Jegenyék, mint éles henteskések  
felmetszik a mennybolt nagy hasát,  
láttára e töménytelen vérnek,  
hápognak a félénk vadkacsák.

Mint a tűzvész, mintha város égne,  
amit soha el nem oltanak,  
úgy izzik és hideg fényességgel  
beragyogja arcomat a nap.

*Dobi János*

# NAPLÓ

**AZ ASSZONY ÉS AZ ÉLETSZENTSÉG.** — Ettől a szótól, hogy „szentség”, az átlagnő megijed. Úgy gondolja, azonnal vége házaseletnek, szerelemnek, boldogságnak, ha ennek a szónak a légköre veszi körül. Ezért élenken tiltakozik minden ellen, ami a „túlzott vallásosság” színezetét kelthetné. Nem veszi észre, hogy voltaképpen mindaz, amire férjével, gyermekeivel való viszonyában vágyik, mindaz a boldogság-lehetőség, ami egy harmonikus otthonban, egyre fokozódó lehetőségként advan van, voltaképpen azzal áll egyenes arányban, mennyire tudjuk a lelkünkét feszítő vágyakat gyakorlati valóságra váltani; s éppen az „életszentség” az a minden irányban ható aktív sugárzás, amely ezt foganatosítja. „Minél szentebb egy asszony, annál inkább asszony” — vallja Gertrud le Fort.

Az emberi élet és emberi méltóság megtiprásának, az otthon-nyújtotta védelem semmibevevésének azt a szökőhullámát, amit a hitlerizmus jelentett, lélektanilag a XIX. századi német filozófia készítette elő, és pedig nem utolsó sorban a nőről vallott felfogásukkal Schopenhauer, Nietzsche, Weininger, Schopenhauer a „dámáról”, mint „a keresztény-germán ostobaság monstuózus találmányáról” beszél; szerinte csak a keletiek vélekedtek helyesen a nőről. Ugyanezt vallja Nietzsche is. Ha a kultúrember álarca alatt teszik is, Schopenhauer és Weininger lényegében a poligámia malára hajtják a vizet s szinte felszabadították az európai köztudatot annak egyre leplezetlenebb formában való gyakorlására. A schopenhaueri filozófia a férfinemzedékek egész sorára hatott károsan; s ami a legsúlyosabb, a férfinak a nővel szemben való magatartásán át a nőtípus kialakulására is. Eleinte szörványosan, majd egyre sűrűbben és sokfajta változatban jelenik meg az a nő, aki „a maga életét akarja élni”, aki „elsősorban asszony akar lenni” és úgy gondolja, hogy a boldogulás és a boldogság szöges ellentétben áll az életszentség minden formájával, de még a gyakorlati vallásos élet legelemibb követelményeivel is. A német filozófia a régi stílusban tartott „nőiesnek” olyan torzképét tartotta a nő elé, hogy teljesen kiábrándította őt hivatástudatának régi formáiból; s nem adott helyébe megbízható újszerű életformát. A filozófia nemcsak az egyházzal vallott felfogást „laicizálta”, de a nőtisztelet légkörét is, s társadalmi szempontból ez utóbbi majdnem olyan nagy horderejű, mint az előbbi.

A nő ugyanis mintegy kiábrándult régebbi önmagából, a korábbi idők nőszemélyéből; a gazdasági és társadalmi élet átalakulása új problémákkal, új feladatokkal állította szembe, új szabadságokat nyitott meg előtte, új jogokat biztosított neki; és sokak számára összeegyeztethetetlennek látszott a nő hivatásáról, „sajátszerű lényéről” vallott hagyományos felfogás a nő modern tevékenységi köreivel, igényeivel és szabadságaival. Mint merev „vagy-vagy” állt előttük egyfelől a boldogság, másfelől a szentség; a kettő, úgy vélték, fordított arányban áll egymással.

Ennek a felfogásnak a tévességét példázza Lucie Christine naplója: vallomás arról, hogy az életszentség nem sorvasztja el, hanem ellenkezően, növeli az asszonyi boldogságot.

Lucie Christine álnév. Lehet, hogy annak idején, a századforduló előtt, amidőn naplóját megírta és amidőn az Párizsban megjelent, voltak, akik sejtették kilétét, de bizonyára csak kevesen, mert hiszen a valódi életszentség igen gyakran „úgy megbűvik, hogy észre sem veszik”. De így is él, létezik, és létezik Lucie Christine esetében annak a bizonyosága, hogy az életszentségnek és az asszonyi boldogságnak ez a nagyszerű egybeolvasztása és együttnövekedése megvalósítható.

Lucie Christine nagyvilági hölg, többszörös családanya, aki huszonkilenc éves korában a befelé mélyülő misztikus lelki élet kiváltságában részesül és ettől kezdve harminchárom éven át naplójában számol be lelki élményeiről, amelyekről csak lelkiatyja, egy falusi plébános tud. 1844-ben született; a háromkötetes naplót 1908-ban bekövetkezett halála után Poulain Ágoston jezsuita atya rendezte sajtó alá.<sup>1</sup> Férje, több gyermeke, háztartása volt; benne élt a társadalmi kötelezettségek sokrétűségében; s a kiegyensúlyozott boldog élet útjain eljutott az Istennel való misztikus egyesülés csúcsaira. Életének külső megjelenési formájában nincsen semmi rendkívüli. De rendkívüli az a tökéletes egyensúly és harmónia, amely nála az asszonyi élet összes feladatainak harmonikus együtteséből született.

Életre szóló házasságát a nappal-napra való tökéletesedés időszámítása jellemzi. Amidőn különféle eseményeket említ, mindig a „kegyelmeket megelőző” vagy a kegyelmek elnyerése után következő időszakról beszél. Ez az a választóvonal, amelyhez egész élete igazodik. A napló a „kegyelmek harmincöt esztendejéről ad számot”. Természetes egyszerűséggel beszél férjéről és gyermekeiről, látogatásokról és zeneestélyekről, de a mindennapi élet tényei mögött megszakítás nélkül ott látjuk ragyogni életének transcendentális valóságát; a misztikus élet biztos ívelését; életidejének az örökkévalóságba-olvadását.

Franciaország-kritikus, 1870–72-es éveivel esik egybe az az időszak, amidőn a kegyelem fokozatosan hatalmába keríti Lucie Christinet. „Franciaország a mélyponton van” — írja 1871 január 31-én és vallomásaiból érezhető, milyen nyomasztóan hat rá hazájának szerencsétlensége; valósággal kényszeríti rá, hogy felülemelkedjék önmagán. A följegyzésekben aztán ráismerünk a tökéletesség kezdetének hagyományos formáira: a szenvedés elfogadására, az áldozat szeretetére; és ezzel „életének huszonkilencedik és házasságának nyolcadik esztendejében” kezdetét veszi „a rendkívüli kegyelmek első esztendeje”. A kegyelmeknek ez az áradása szinte együtt halad a francia társadalom lelki gyógyulásával. Lucie felismeri, hogy őt az Úristen<sup>2</sup> a kegyelmek rendkívüli csatornájának<sup>3</sup> szánta; s ha nem is mondja ki kereken, tudatában van annak, milyen nagy szerepet kell betöltenie e kegyelmek sugárzásának mások szempontjából; nemcsak család, de társas élete révén is.

A „hármasság-összetételű élmény: világosság, vonzás és erő”, amelyről ír, külső és belső életének egyszerű harmóniáját teremtette meg. Amidőn arról beszél, hogy „látja a szavakat” és felismeri az Ige titkát — („az isteni szavak sajátossága, hogy a szó végre is hajtja, amit kifejez”) —, akkor rávilágít a szavak és tettek belső megegyezésének mikéntjére. Mert a szavak és tettek közötti hézagok súlyos tragédiákat rejtegetnek; s ezeknek a hézagoknak a kitöltése elsőrendűen női feladat.

1887 decembereben az előzvegylt Christine áll előttünk: „Sokáig imádkoztam férjem holtteste mellett; igyekeztem segítségére lenni ennek a drága léleknek, aki immár megérkezett Isten ítélőszéke elé. Szeretettel, bizalommal tettem le őt Isten kezébe és éreztem, az irgalmasság öleli karjaiba ezt a lelket, aki egész életében oly derekasan sikraszállt mindenben az Isten ügyéért, anélkül, hogy magatartásán az emberi félelemnek csak nyomát is láttuk volna” — írja. S abban, hogy Christine férje ravatalánál ezt írhatta, neki magának, az ő asszonyi szerepének és életszentiségének is nagy része van.

Férje halála után nemsokára egyik kislányát veszíti el; s bámulatos az a hősies derű, amellyel ezt a roppant fájdalmat fogadja. Istennel egye-

<sup>1</sup> A napló magyarul Trugly Józsefné fordításában, a Szalézi Művek kiadásában jelent meg 1942-ben.

sült lényé számára természetes, hogy megszakítás nélkül bírja szeretteit a halálban is; valóságos szellemi kapcsolatban él velük imaéletében. „Így fogunk a mennyországban egybeolvadni szeretteink lelkével anélkül, hogy lelkünknek Istennel való egyesülésére ez zavarólag hatna” — írja.

Az életszentség minden problémára megtalálja a leghelyesebb és leg-egyszerűbb megoldást. Megtalálja a hétköznapi élet gondjaira, az emberi kapcsolatok sokszor bonyolult nehézségeire; megtalálja a feleletet az idő múlására, az öregedésre is.

Christine, aki már fiatal éveiben azt írta: „Öregség, áldott kor, már előre is üdvözöllek. Az emberek félnek tőled, pedig szeretniök kellene, mint az élet legboldogabb szakaszát, mely a földi zárandokság végét jelenti” — írta Christine fiatal korában. Öregsége pedig azt példázza, hogy az állapotbeli kötelmek egyensúlya rendkívül gazdaggá és széppé teheti az öregedő asszony életét. „Mikor halántékomat fehéredni látom, derűssé lesz homlokom.”

1889 újév napját a Szentháromság nevében kezdi meg. „Mint egy ajtónyíláson át hallottam az angyalok és választottak együttes énekét. A villám gyorsaságával táruult fel előttem a jövőnek egy pontja, amikor majd a halmi készülő világ éneklő a halhatatlanság énekét. Hallottam a lángész, a tudomány, az erő, a hatalom hangját; a szerelemét és a szív minden gyengéd szerelméét; hallottam a bátorság és a képzelet, a félelem és a reménység hangjait; az örömet és a fájdalomét; a természet, a vihar, a mennydörgés hangját, a háborúkét és forradalmakét, amelyek megváltoztatják a föld arculatát, és alapján rázzák meg az emberiség egyensúlyát. De egy napon minden elcsitul, elhallgat, hogy helyet adjon az örök allelujának, amelyet a lelkem hall... és azokon a szerencsétleneken kívül, akik önmagukat ítélik el örök gyűlöletre, — egyetlen kiáltásban egyesül a lelkek összessége: Sanctus... Sanctus... Sanctus.”

A magyar társadalom Lucie Christinjeinek névsorát nem ismerjük ugyan, de vannak, élnek, hatnak; és bennük is zeng a nagy lelki egybe-ölekezésnek ez a Sanctusa.

*Leszkay Iréne Éva*

**AZ ERKÖLCS A FILM TÖRTÉNETÉBEN.** — Miután egymás után több nagy katolikus film aratott világszerte olyan páratlan sikert, amely csak a filmgyártás legkiválóbb alkotásainak jutott osztályrészül, talán nem érdektelen röviden összefoglalni azt a szerepet, amelyet a keresztény erkölcs a film népszerűsége és sikere körül az Egyesült Államokban játszott.

Az első filmet 1895 májusában vetítették New-Yorkban egy üres magtárban; a nézők, — néhány fiatalember, — felfordított ládákon ültek. Az egész „előadás” mindössze öt perccig tartott, de maga a tény, kétség-telenül korszakalkotó volt.

Edison 1889-ben fedezte föl a film lényegét. Ekkor szerkesztette meg azt a gépet, amellyel egymás után egész sorozat fényképfelvételt lehetett készíteni; s azt a másikat, amellyel ezeket a képeket gyors egymásutánban le lehetett vetíteni. Ezt a vetítőt kinetoskópnak nevezte el; az első filmszalag tizenöt méter hosszú volt. Az előadás nem egészen egy perccig tartott és a feltaláló véleménye szerint semmi jövője sem volt. Ennek ellenére tovább játszadozott találmányával, anélkül, hogy nagyobb fontosságot tulajdonított volna neki.

Tévedése hamarosan kiderült. Elkövette azt a hibát, hogy kinetoskópját csak az Egyesült Államokban szabadalmaztatta, s így nem volt semmi akadálya, hogy Lumière Párisban lemásolja és cinématograph néven szabadalmaztassa. Edison erre újból nekilátott a munkának és jelentősen tökéletesítve készülékét, vitaskóp néven újból szabadalmaztatta. 1896

áprilisában megtartotta vele az első nyilvános előadást New-Yorkban. Ez a dátum a film születésnapja, s az újszülött mindjárt az első napon óriási sikert aratott. Az Amerikában akkor teljes virágzásukban álló varieték lecsaptak az új szenzációra és műsorukat kiegészítették filmszkeccsnek nevezett „suhanó képekkel”. Egyik sem törődött természetesen azzal, hogy a filmet tökéletesítse; az „előadás” rendszerint egy-két percig tartott, táncoló medvéket, síró gyerekeket mutattak be, vagy egy embert, aki az utcán szivarozva sétált. Kezdetben ez is nagyon izgató volt, de néhány hónap múlva a nézők már kezdtek türelmetlenül mozgolódni, valahányszor a varieté műsorán a film következett. A varieték erre törölték műsorukból az új szenzációt és sorra adták el potom pénzen a vetítőgépeket, amelyeket a harmadrendű külvárosi lebujok vásároltak meg. Itt azután több méter filmet ragasztottak össze anélkül, hogy a tartalom összefüggésével törődtek volna és hamarosan elérték a félórás előadás rekordját. Ezeknek a lokáloknak a nézőit lebilincselte a film látványa és valahányszor tűz támadt, ami úgyszólván mindennapos esemény volt, a szenzáció és a lelkesedés még csak növekedett.

Az első komolyabb film harctéri híradó volt a rövidlélegzetű amerikai-spanyol háborúból. Bár az egyes csatajeleneteket nem a helyszínen vették fel, a rendezés oly tökéletes volt, hogy a titok évekig nem derült ki. Ennek a filmnek már tartós sikere volt. Egy Marcus Loew nevű new-yorki szörmekereskedő megérezte, hogy a filmnek jövője van, csak meg kellene szervezni. Uzlettársa, Zukor Adolf helyeselte az ötletet. Kettesben összevásároltak Ameriká minden részében egy sereg bázszínházat és mutatványosbódét és megkezdték berendezésüket a filmek vetítésére. Hamarosan csatlakozott hozzájuk egy William Fox nevű divatárúkereskedő, ő intézte a reklámot. Eleinte csak apró, többnyire igen gyengehumorú jeleneteket vettek fel. Például egy úr elegáns hölggyel sétál az utcán és oly ügyetlenül lóbálja sétabotját, hogy leveri vele a hölgy kalapját. A hölgy erre az úr fejére üt a bottal. Ez a négyperces jelenet ma talán szegényesnek látszik, de 1900-ban óriási sikere volt. Többször meg kellett ismételni, a közönség percekig kacagott.

Három évvel később mutatták be az első korszakalkotó filmet a publikumnak. Edwin S. Porter, Edison munkatársa New Jerseyben kibérelt egy egész gyorsvonatot és megalkotta belőle a „Repülővonat” című filmet, amelyről az egész ország beszélt. Ez a film is csak tíz percig tartott, de összefüggő történet volt és mai értelemben is megérdemelte a film nevet. Ezzel meg is indult a rohamos fejlődés. Tömegesen léptek fel a színészek, rendezők, igazgatók és producerek, társulatok. Elkészítették a 680 méter hosszú, félóráig tartó „A szenvedély játéka” című filmet. Most már a szkeptikusok is megadták magukat, mert ez a film költségeinek sokezerszeresét hozta be. McKeesport hamarosan megnyitotta az első, e célra épült mozit; Nickelodeonnak nevezte el. A mozi reggel nyolc órakor nyitott és estig játszott szünet nélkül, de még éjjélkor is csak hosszas rábeszéléssel sikerült a nézőket eltávolítani. A nyugati államokban gombamódra szaporodtak el a nickelodeonok.

Eddig minden filmet a keleti államokban állítottak elő. Itt szigorú erkölcsi felfogás uralkodott, s az eddigi filmeknek kifogástalan erkölcsi tartalmuk volt. 1906 óta azonban Franciaországban is megindult a filmgyártás, s ezek a kissé „franciás erkölcsű” filmek rövidesen arra kényszerítették az amerikai konkurenciát, hogy hasonló irányban tájékozódjék. „A párisi alvilág” indította el ezt a folyamatot, s a „Vénember babája” folytatta. 1908-ban odáig fajult a helyzet, hogy New-York polgármestere utasította a rendőrséget, zárja be az összes nickelodeonokat. A botrány

azonban nem szorítkozott New-Yorkra. A Chicago Tribune azzal vádolta a mozit, hogy elrontja az ifjúságot, s a rendőrség itt is megkapta az utasítást, zárjon be minden mozi, amely erkölcstelen filmeket játszik.

A következő évben országsszerte erélyesen sürgették valaminő ellenőrző szerv felállítását. Nyilvánvaló, hogy egy ilyen bürokratikus szerv teljesen tönkretelhetné volna a filmgyártást. De amint gyakran megtörténik, most is váratlan fordulat következett be, amely hamarosan helyrebillentette az egyensúlyt. Kanadából Amerikába érkezett egy Gladys Smith nevű kisleány édesanyjával és beleütközött David Griffith filmrendezőbe, aki napi öt dollárért szerződtette és nevét Mary Pickfordra változtatta. 1908-ban játszotta első szerepét „Ramona” címen és ettől kezdve az egyik Óceántól a másikig mindenki hasonló filmeket követelt. S ekkor indult meg a film népvándorlása nyugat felé.

Edison még mindig szabadalmi díjakat élvezett a legtöbb készülék után, de a filmgyártók nem igen vették figyelembe a fennálló jogokat. Edison bírósághoz fordult, s a helyzet egyre feszültebb lett. A legtöbb filmgyártó nem várta be a döntést, hanem elutazott Kaliforniába, a jóformán teljesen ismeretlen Los Angelesbe. Ennek a helynek két előnye volt: először állandóan sütött a nap, és így bármikor lehetett fényképezni, másodszor pedig közel volt a mexikói határhoz és ennek a vendégszerető államnak igen gyakran volt alkalmá egyes „filmszakemberek” sürgős befogadására. Egy William Selig nevű vállalkozó cowboyt szerződtetett a Miller testvérek farmjáról, mert megtetszett neki a legény ügyessége. Az illetőt Tom Mixnek hívták, és haladéktalanul elfogadta a napi tizdolláros „szédítő” gázsit. Első kritikusa azt írta róla: „Egyik izgalom oly gyorsan követi a másikat, hogy mind az öt filmtelkercs valóságos múzeuma a szenzációknak.”

A vígjátékokban Keystone ért el jelentős sikereket Mack Sennett-el, s e sikereken felbuzdulva Londonból is átzarándokolt egy kezdő kómikus-színész, akinek Charlie Chaplin volt a neve. Egycsapásra nemzeti hírességgé vált, s ezt annyira komolyan vette, hogy gázsiemelést kért. Heti 150 dollárnál kezdte; az első szerény emelésnél még megelégedett a heti 1400 dollárral és két egész esztendeig tartott, mire elérte a heti 10.000 dollárt. Mack Sennett rávetette magát a vígjáték-rendezésre, s egymásután tűntek fel „nagyvagyúúi”: Fatty, Chester Conklin és Ben Turpin. Ezidőtájt lépett fel először Theda Bara a „Vámpír”-ban és impresszáriója arab környezetet teremtetett számára. Nevét kiforgatva, „Arab halál” néven jelent meg a nézők előtt, lábainál egy csontvázszal, amit akkor nagyon kifejezőesteljesnek és vonzónak találtak.

Ugyanebben az időben készült el az első történelmi film is. Davis Griffith „Egy nemzet születése” címen feldolgozta az amerikai polgárháború egyik epizódját és San Franciscó-ban mutatta be először. A tolongás leírhatatlan volt; jellemző, hogy időnként még ma is adják a filmet, amely eddig több mint ötmillió dollárt hozott. Mary Pickford szenvedélyes játéká az egész országot meghódította, a kis Mary Amerika kedvence lett. Zukor Adolf eleinte ezer dollárt adott neki hetenként, később kétszeresre, majd hétézerre emelte a gázsiját. Mary 1916-ban maga alapított filmvállalatot és éppen annyit keresett, mint Chaplin. Évekig ők voltak a világ legjobban fizetett emberei. Az első világháborút követő náthaláz miatt számos mozit be kellett zárni, s a közönség visszanyerésére megint csak a franciás „könyvedség” mutatkozott a legalkalmasabbnak. Az 1920 körül készült filmek, főleg DeMille filmjei, csaknem kivétel nélkül a válás problémájával foglalkoztak és nemsokára megjelentek a születésszabályozást propagáló filmalkotások is. „Az égő ifjúság”, „Éva átka”, „Álszentek” és

több más film sajtóháború középpontjába került, de volt elvétve néhány olyan film is, amely a válás és a születésszabályozás ellen foglalt állást. A többség a másik irány mellett tört lándzsát, ami a közvéleményt ószintén felháborította. Mary Pickford éppen akkor vált el Owen Moortól és hozzáment Douglas Fairbankshoz, Fattyt gyilkosság miatt perbefogták, s bár felmentették, el kellett tűnnie. Országsszerte arról beszéltek, hogy a filmvilág a részesekedés, válási botrányok és általában az erkölcstelen-ség melegágya. Több helyen bojkottálni kezdték a mozikat, s a film vezér-kara úgy látta, valamit tenni kell. New-Yorkban megbeszélésre ültek össze, amely azonban az általános bizalmatlanság jegyében indult meg. Külön-külön senki sem merte az erkölcstelen filmgyártást beszüntetni, mert attól félt, hogy a többiek annál többet fognak keresni, s ezért végül is abban egyeztek meg, hogy közös mozgalmat teremtenek a film erkölcsi ellenőrzésére. A szervezet élére Will H. Hayst, egy ismert presbiteriánust állítottak. A szervezet évi 100.000 dollár ellenében egyrészt ellenőrizte a filmek erkölcsét, másrészt kötelezettséget vállalt arra, hogy a jövőben megvédi a filmeket a támadások ellen.

Ettől kezdve ismét új korszak kezdődött a film életében és egymás után több jó alkotás hagyta el a műtermet. DeMille 1923-ban elkészítette a „Tízparancsolat”-ot, mások kihozták a „Disraeli”-t, Rudolf Valentino a „Sejk”-et. A film végleg felhagyott a takarékoskodással, az M. G. M. elkészítette, s ötmillió dollárt áldozott a „Ben Hur”-ra, DeMille két és fél-milliót a „Királyok Királyá”-ra.

1926-ban a Fox-gyár Case nevű mérnöke feltalálta a hangosfilmet és a Warner Bros elkészítette Al Jolson híres filmjét, a „Singing Foolt”. Az új lehetőségekkel azonban új nehézségek is támadtak, s a film ismét a jól bevált módszerhez, a könnyű erkölcshez folyamodott. A házasságot, a női erkölcsöt és általában a keresztény erkölcsöt maradiságnak minősítették. Igen jellemző az egyik ismert filmszínész kijelentése: „A színész, aki önmagát és munkáját komolyan veszi, nem törődhetik az erkölccsel.”

Megint csak a Chicago Tribune szólalt meg a leghevesebben. Ezúttal azonban egy katolikus pap, Lord jezsuita atya vette kezébe a dolgot és a Chicago Tribune keretében 1929-ben a Hays-féle bizottság felkérésére új szabályzatot készített a filmgyártók számára. A filmesek aláírták és nem tartották meg. 1930 elején általános volt a meggyőződés, hogy csak az erkölcstelen jeleneteknek lehet sikerük annál is inkább, mert a film ezúttal ismét válságban volt. Paramount csődbe ment, a többi eladósodott és Fox is kénytelen volt a mozik egy részét eladni.

A gyárak folytatták helytelen útjukat, amely csak meggyorsította a romlást. Egy ekkor végzett vizsgálat megállapította, hogy négy film közül három bűncselekményekkel, erkölcstelenségekkel, vagy beteges szenvedélyekkel foglalkozik. Az ifjúságra gyakorolt rossz hatás leirhatatlan volt. A katolikus Karitás 1933 októberi gyűlésén New-Yorkban Cicognani érsek feltette a kérdést: „Ki tudná felmérni azokat a bűnöket, amelyeknek közvetlen oka a rossz film?” Azt követelte, a katolikusok fogjanak össze és vigyék keresztül a film-erkölcs megtisztítását. Ugyanez év novemberében a püspöki konferencia püspöki bizottságot szervezett és 1934 áprilisában sikerült elérni, hogy az Erkölcsvédelmi Szövetséget megbízták a film-cenzurával. Hollywoodban egy katolikus, J. I. Breen vette át az ellenőrzést és szorosan együttműködött a Szövetséggel. Ekkor állt a filmválság a tetőponton. A veszteséget egy év alatt tízmillió dollárra becsülték. Az új cenzura azonban a leg pesszimistább jóslatok ellenére diadalt aratott.

A „Copperfield Dávid”, „Skót Mária”, „Romeo és Julia”, „Pasteur” egymásután óriási sikert értek el, DeMille újstílusú nyugati pionir-filmjei-

vel együtt. A továbbiakban legjobban a számok beszélnek. A Szövetség működését 1934-ben kezdte és 1936-ban a mozi már teljesen ellenőrzés alatt állott. Warnerék 1934-ben 674.000 dollárt, Paramount 635.000 dollárt keresett, 1935-ben ez a két szám 3,177.000-re, illetve 6,012.000-re emelkedett. Ugyanez volt az arány a többi filmgyárban is. Az erkölcs valóban megmentette a filmet. Teljesen szétfoszlott az az álom, hogy az erkölcselenség vonzása üzletet jelent, mert ha igaz is, hogy egy kis orfeum kiűnően meg tud élni az erkölcselenségből, olyan tömegcikknél, mint a film, már a nagy számok törvénye érvényesül, és bezihonyosodott, hogy az emberiség óriási többsége szívesebben látja az erkölcsöt, mint az erkölcselenséget. A filmgyártás háborús válsága nem erkölcselen, hanem ellenkezőleg, csak jó és tiszta filmekkel volt áthidalható és a háború után készült nagy katolikus filmek, amelyekből hármát rövid ideig Magyarországon is láthattunk, megjelölték az utat, amelyet a filmgyártásnak követnie kell, ha a válságokat el akarja kerülni.

**A DÁN VALLÁSSZABADSÁG SZÁZADIK ÉVFORDULÓJA.** — Az 1848-as forradalmi áramlat végigsöpör egész Európán, de nem mindenütt hozza meg gyümölcseit. Egy ország van, amely 1849-ben maradéktalanul végetvet az abszolutizmusnak és biztosítja az összes szabadságjogokat. Ennek köszönhető, hogy egy eredetileg luteránus országban a katolikusok immár száz éve a legteljesebb szabadságot élvezik. Ezt aényt főleg akkor értékelhetjük igazán, ha ismerjük Dánia vallási helyzetét a XVI. századtól kezdve.

Ebben az időben talán sehol sem dűl úgy a vallási türelmetlenség, mint éppen Dániában. Az abszolutizmus nem tűri meg egyetlen vallás szabad gyakorlását sem az államvalláson kívül, amely a luteránus volt. Ezt pedig annyira azonosítják a koronával, hogy aki az államvallás ellen vét, az felségértést követ el. Amikor a XIV. Lajos által üldözött kálvinisták Dániába menekülnek, kiutasítják őket és 1687-ben a kopenhágai hóhér nyilvánosan elégeti Thomasius de Halle írását, aki védelmébe veszi őket. Amikor a XVII. század elején néhány dominikánus megkísérli a letelepedést, a dán törvények azonnal elűzik őket, „mert a királyságban nincs helye semmiféle szerzetesnek, jezsuitának és másféle pápistának”.

A dán katolicizmus hősi alakja Niels Steensen, akinek élete színes és változatos, mint a legérdekesebb regény. 1638-ban született Kopenhágában, eredetileg anatómusnak készül, huszonkét éves korában felfedezi a fűtő nyálmirigyeinek kiürítő csatornáját, amelyet a mai napig is utána neveznek „ductus stenonianus”-nak. A felfedezés dicsőségét tanára akarja learatni. Ez az első megpróbáltatás tövises pályáján. Korának tudományával szöges ellentétben áll, mert vallásos szelleme a legszigorúbb megfigyelőképességgel párosul, ami szokatlan ebben a spekulatív korban. Így például nem fogadja el Descartesnak az emberi szervezetről való a priori megállapításait, ezért még nagyobb hévvel folytatja az izmok szerkezetének tanulmányozására végzett kísérleteit. Ő látta meg elsőnek, hogy a szív tulajdonképpen izom. Amsterdami és leydeni tudományos munkája után visszatér hazájába, de ott sincs sok szerencséje: a kopenhágai egyetem antómiai tanszékét megtagadják tőle. Ez az igazságtalanság és különböző intrikák arra készítetik, hogy Franciaországba menjen, ahol Melchisedech Thévenot, a kiváló mecénás, XIV. Lajos könyvtárosa, tárt karokkal fogadja. Steensen sorra járja a francia városokat, ahol bemutatja kísérleteit. Firenzébe is elvetődik, ahol a toscanai nagyherceg pártfogolja. Olaszországban

geológiai tanulmányokkal foglalkozik, kutatásai eredményét könyvben is kiadja, egy évszázaddal megelőzve a korát.

Vallásos fejlődése tudományos kutatásaival párhuzamosan halad. Amikor elhagyta hazáját, luteránus volt, majd Hollandiában megismerkedett néhány ateistával és Spinoza pantheizmusával. Amikor azt látja, hogy tudományos feltevéseik semmibe sem veszik azt, amit megfigyelnek, kételkedve fogadja állításaikat. A descartesi kételkedés módszerével élve, vizsgálni kezdi saját vallásos meggyőződéseit, aminek eredményeképpen nem egy előítéletét levetkőzi. Franciaországban megismerkedik Bossuetval, és a vele folytatott beszélgetések megingatják luteránus hitét. Kételek fogják el, ezért megvilágosításért imádkozik és a különböző vallású embereket kikérdezi hitük felől. Egyszer Livornóban megpillant egy úrnapi körmenetet: ez a látvány mélységesen megrendíti. Érti, hogy választania kell: ezek az emberek vagy örültek, akik egy darab ostyát imádnak, vagy valódi keresztények, akik Krisztust imádják. De ha így van, miért ne csatlakoznék hozzájuk? Az a mód, ahogy a florenci katolikusok fogadják, megnyitja szemeit: egy vallás, amely ennyi szeretetre képesít, csakis igaz lehet. De egyideig még habozik levetni gyermekkori hitét. Hivatalosan 1667-ben lesz a katolikus Egyház tagja, de szívében már régebben az. A dán király nem szeretné elveszteni világhírű alattvalóját, ezért, hogy hazacsalogassa, fényes anyagi támogatást ajánl fel neki, természetesen csak az esetre, ha megmarad luteránus hitűnek. A levél két nappal megérése után érkezik. Ezentúl saját hazájában az érvényesülés útja beárul előtte.

Két év múlva mégis elfogja a honvágy és megkísérli a hazatérést, de régi barátai is ellene fordulnak, szemérehányva hitehagyását. Erre visszatér Florencbe, ahol ki akarja adni geológiai kutatásai eredményét, de azok nem látnak napvilágot, sőt Leibniz hiába keresi később a kéziratot: annak, a tudomány legnagyobb kárára, végleg nyoma veszett. Időközben egy nagy dán államférfi, Steensen gyermekkori barátja megérteti a királlyal, hogy kár lenne a világhírű tudóst elveszíténie, és rábírja, hogy személyére nézve, függesse fel a nem luteránus dán alattvalókat sújtó rendeletet. A király ezt meg is teszi, és Steensen mint „királyi anatomus” tér vissza hazájába, ahol egyideig igen népszerű. Sokáig emlegették a kopenhágai egyetemen tartott beszédét: „Szép, amit a világból látunk, még szebb, amit megértünk, de a legszebb az, amit nem ismerhetünk meg.” Néhány hónapi ünnepeztetés után megint elhagyja Dániát: a toscanai nagyherceg meghívja fia mellé nevelőnek. Újra Florencbe megy, ahol elhatározza, hogy felveszi az egyházi rendet. Rövidesen pappá szentelik, majd két év múlva Hannover püspökévé nevezik ki. Erre a méltóságra keresztényi alázattal készül: Hannoverból gyalogosan zárandokol Rómába, útközben koldulással tartva fenn magát. Hazaérkezve, egyszersmindenkora visszautasít minden megtiszteltetést: jövedelmét elosztja a szegények között, sőt püspöki keresztjét és gyűrűjét is eladja. Egyszerű szalmazsákon alszik, pénteken egész nap böjtöl, sajátmaga szolgálja ki a szegényeket, akik asztalánál esznek. Leibniz hatása alatt sokat foglalkozik az egyházak egyesítésének gondolatával, de néhány egyéni megtérésen kívül nem ér el kézzelfogható eredményt.

Több dán és német teológus támadja meg írásait. Közben meghal pártfogója, a hannoveri nagyherceg és Steensen kénytelen elhagyni a várost. Élete ezentúl állandó golgotajárás, ahogy a protestáns Jörgensen mondja. 1686-ban a münsteri érsek koadjutora lesz. Hetenkint háromszor böjtöl. Amikor meghal az érsek, helyébe egy világias embert választanak,

akinek három püspöksége van. Steensen nem fogadja el a választást, amelyet Róma sem erősít meg.

Nomád életének új korszaka következik: a pápa Észak-Németország és Skandinávia apostoli vikáriusává nevezi ki; székhelye Hamburg lesz, ahol hónapos szobában lakik, szolgát nem tart, gyalog járja be hatalmas egyházmegyéjét. Aszkétikus szigora hihetetlen szerénységgel és szíveket megnyerő nyájassággal párosul. Látván azonban, hogy többektől ellenkezést vált ki, elhatározza, hogy visszamegy Itáliába. Rómából megjön az engedély, útra is kel, útközben megtudja, hogy a trieri választófejedelem segítségével Mecklenburgba helyezhetik át, lévén ott a nagyherceg katolikus. Minthogy azonban a nép ott protestáns, csak egyszerű papként jelentkezhet új székhelyén, ahol kívülről egyetlen katolikus lelkész él. Nem-sokára elveszti a nagyherceg kegyeit, mire a Szentszéktől egy más német hercegségbe való áthelyezését kéri. Még mielőtt elhagyná Mecklenburgot, megbetegszik a város egyetlen katolikus papja, Steensen ápolja, ő is megkapja a betegséget és meghal, anélkül, hogy a szentségekkel megerősítette volna magát. Schwerinben hatalmas temetést rendeznek, majd hamvait átszállítják Flórencbe, ahol a 'Mediciek mellett a San-Lorenzóban helyezik örök nyugalomra, Michelangelo remekműveinek árnyékába. Dániában neve feledésbe merült, de szenvedései meghozták gyümölcseit: hazája vallási türelmetlenségét ő törte meg elsőnek, ezért a dán vallásszabadság százéves évfordulóján elsősorban őt ünnepli a katolikus világ.

Másfél évszázadnak kell eltelnie, amíg a Steensen által elhintett magvak kikelnek. 1840-ben a dánok sokezer aláírásával kérvényt nyújtanak be VII. Keresztély királyhoz a vallásszabadság törvénybeiktatása ügyében. Az uralkodó visszautasítja a kérelmet. 1848 februárjában Lajos-Fülöpöt elűzik a francia trónról, Németországban kitör a forradalom, Dániára is áttérjed. Nem kerül véres polgárháborúra a sor, az országnak külső ellenségekkel kell harcolnia: Schleswig-Holstein fellázad az anyaország ellen. Az új király, VII. Frigyes, belátja, hogy szükség van a nemzeti erők összefogására, ezért hajlandónak mutatkozik a népe által követelt reformok megvalósítására.

1850-ben megjelent két német katolikus pap Dániában, majd különféle nemzetiségű női és férfi-szerzetesrendek követték őket. A dán katolikusok száma ötven év alatt tizenötszörösére emelkedett. Az ország vallási helyzetében a mélyreható változások forradalom nélkül következtek be. Luteránus részről nem mutatkozott sem gyűlölség, sem irigység a katolikusokkal szemben. Megértették, hogy itt nem valaminő katolikus privilégiumról van szó, hanem az emberi személy jogait proklamáló alkotmányról.

# SZEMLE

## MAKARENKO

Az *Új ember kovácsa* után, amely már több kiadásban forog a magyar olvasóközönség kezén, a nagy orosz nevelőnek két újabb könyve jelent meg magyarul: *Igor és társai* és *Válogatott pedagógiai tanulmányok*. Az előbbi (Lányi Sarolta fordítása) egyenes folytatása az *Új ember kovácsának*; ez is, mint az, „pedagógiai poéma”: szépirodalmi formában mutatja be Makarenko legnagyobb alkotásának, a harkovi „Dzerzsinszkij-kommunának” életét. Az utóbbi (Szöllösi Klára fordítása) Makarenko egy sereg előadását tartalmazza, amelyekben pedagógiai nézeteit fejtegeti, magyarázza és védelmezi.

Ki ez a Makarenko? 1888 március elsején született, az ukrajnai Bjelopolje városkában és 1939 április elsején szívszélhűdésben halt meg a kievi pályaudvaron. Pályáját ő maga így foglalja össze: „Munkás fia vagyok, apám mázoló volt, vasutas, negyvenhét évig egy vagógyárban dolgoztam. Ugyanabban a gyárban működtem én is, már tanítói minőségben, 1905-től kezdve. A legalacsonyabb fokú tanítói képesítésben részesültem, egyéves tanfolyamot végeztem egy elemi iskolában; ilyen alacsonyfokú képesítés ma már nincs is. Olyan alacsonyfokú volt ez a képesítés, hogy csupán segédtanítónak nevezhettek ki a legalsóbbfokú elemi iskolába, havi 25 rubel fizetéssel. Ebben az iskolában működtem kilenc évig és igen értékes tapasztalatokra tettem szert. Innen, már 1914-ben, beiratkoztam a tanítóképzőbe, ahol aranyérmes kitüntetéssel fejeztem be tanulmányaimat. Ezután rábízták a törvénytisztító gyermekek számára létesített Gorkij-telep vezetését. Tizenhat évig, 1920-tól 1936-ig egy és ugyanazt a közösséget vezettem: a Gorkij-telepet, meg a Dzerzsinszkij-kommunát. Mert a kettő egy és ugyanaz a közösség volt. Aki olvasta Az új ember kovácsát, emlékszik rá, hogy amikor az ukrajnai közoktatásügyi népbiztosság eltávolított engem a Gorkij-telep éléről, s átjöttem ide Harkovba, a Dzerzsinszkij-kommunába, akkor itt már ötven volt „gorkistá”-mat találtam. Később még vagy százan jöttek át utánam a telepről a Dzerzsinszkij-kommunába. Így a Dzerzsinszkij-kommuna nemcsak lényegében volt folytatása a Gorkij-telepen szerzett tapasztalataimnak, hanem végeredményben ugyanannak az emberi közösségnek is a folytatása volt. Ennek igen nagy volt a jelentősége mind az én számomra, mind pedig az ügy szempontjából, mert a Gorkij-telepen kialakult hagyományok itt a kommunában tovább folytatódtak, gyarapodtak.

1935-ben elmozdították a kommuna éléről (mely különben két évvel ezután meg is szűnt) és ettől kezdve irodalmi működésnek szentelte idejét, nagy barátjának és ihletőjének, Gorkijnak ösztönzésére: „Felbecsülhetetlen értékű munkájáról senki sem tud, és nem is fog tudni, hacsak maga nem fogja elbeszélni. Makarenko engedelmeskedett ennek az útmutatásnak, és ennek köszönjük ezt a három nagybecsű könyvet. Ezekből Makarenkót első-sorban mint kitűnő író-t ismerjük meg. A két első könyv formája szerint is regény, de a *Tanulmányok* is tele vannak érdekesnél érdekesebb, pompás elbeszélő művészettel előadott példákkal, amelyek ezt az elméleti művet is a két előbbinek édes testvérévé avatják. Az író Makarenko legfőbb ereje a legigazibb regényírói tehetség: a bemutatott alakok tökéletes élet-szerűsége. Az *Igor* előszavában egy szemtanu elmondja az író temetését,

ahol pusztán megjelenésükről név szerint ráismert az *Új ember* kovácsa egyes alakjaira. Azt hiszem, ez a legnagyobb dicséret, amit egy regényíróról el lehet mondani. Kritikusai éppen erről az oldalról próbálták kisebbiteni érdemét, „Ennek az embernek — írta az egyik — érdekes élete volt, és azt csak leírta. Bárki, akinek érdekes élete volt, meg tud írni egy ilyen könyvet. Azért Makarenko nem művész, és nem író, csupán a tények ábrázolója, mesteri fotografus”. Ebben a (különböző esztétikailag analfabéta) kifogásban tulajdonképpen a legnagyobb dicséret rejlik: tényeket mesterileg ábrázolni, ha ezek a „tények” emberi egyéniségek, annyi, mint nagy írónak lenni. Az a mód, ahogyan alakjait bemutatja, minden elemzés, minden írói szándékosság nélkül, pusztán imitt-amott felmerülő megjelenésükkel, hétköznapi viselkedésükkel és szavaikkal, a legjobb orosz és skandináv regényírók emberábrázolására emlékeztet. Rájuk emlékeztet mindenekelőtt az az első tekintetre szinte írói gyámoltalanságra valló, valójában szinte raffinált művészetből fakadó egyszerűség, ahogy a legtöbb alakja nem tudja kifejezni magát, befejezetlenül hagyja mondatait, újra meg újra ismétli, körülírja és megint abbahagyja mondanivalóit, és éppen ezzel a látszólagos tehetetlenséggel nemcsak azt mondja meg a legpompásabban, amit akar, hanem félreismérhetetlen és felejtethetetlen képet ad egész emberi mivoltáról, sőt a mögötte álló közösség egész atmoszférájáról.

Az alakok közt, akikről ír, a dolog természete szerint ott van ő maga is, az *Új ember* kovácsá-ban első személyben, az Igor-ban harmadik személyben, Zaharov név alatt; szemmel láthatólag iparkodik nem állítani magát előtérbe, úgy, hogy szinte meg lehetne olvasni a mondatokat, amelyeket elmond (arról például, hogy családja is volt, csak a *Tanulmányok* egy odavetett félmondatából értesülünk), mégis oly erővel rajzolódik ki előttünk alakja, a maga határozott meleg és fensőbbeséges emberségében, hogy minden olvasójának „örök útítársa” marad. Ha mindezekhez hozzávesszük azt a bensőséges, fölényes, kicsit huncutkás humort, amely minduntalan előbukkan a regények, de az előadások lapjain is, és meggondoljuk, hogy éppen a humor a modern regényben, még a nagy orosz regényben is a ritkább írói értékek közé tartozik, nagyjából fogalmat alkothatunk Makarenko írásművészetének jelentőségéről.

Nem véletlenül használom egyre a művészet szót. Makarenko első-sorban művész; mint nevelő is az. Pedagógiai tapasztalatainak eredményeiről szóló egyik előadásának elején írja: „Akadtak bírálói közt, akik szememre vetették: miért olyan szépek magánál a fiúk, a lányok, általában mindenki? Az ámulattól tágranyílt szemmel hallgatom az efféle szemrehányást, s a magam részéről csak kérdéssel tudok felelni rá: hát az emberek általában nem szépek? Az én szememben legalább is a fiatalság mindig szép. Nem is tudok elképzelni fiatal fiút vagy leányt, aki csúnya lenne. A fiatalság mindig szép, ha helyesen nevelődik, helyesen él, helyesen dolgozik és helyesen örvendezik”. Semmi sem jellemzi jobban a pedagógus Makarenkót ezeknél a soroknál. A nagy, született, ösztönös, művészi nevelők, a Pestalozziak, Bosco szent Jánosok, Baden-Powelek fájából való, akik életményszerűen jönnek rá az embernevelés immanens törvényeire, és a maguk képere, az örök emberi valóság anyagából építik fel egy mindenestül szerves nevelés épületét. Makarenko is önmagából és a korabeli orosz élet valóságából épít. Semmi sem áll távolabb tőle, mint az elvont elmélet; nincs is elmélete, csak gyakorlata van. Élet, nem elmélet, amit csinál. Mindenekelőtt csalhatalan pedagógiai ösztönére hallgat. Nem egyszer szenvedélyes mondatokban kel ki az ellen a pedagógiai babona ellen, amely azt kívánja, hogy a nevelő szenvtelen nyugalommal érintkezzék növendékeivel. Egy későbbi előadásában elítéli magát azért a pofonért, amely a

Gorkij-telep első napjainak kétségbeejtő magárahagyatottságában robbant ki méltatlankodó felindulásából, — de íme, a „realizmus diadala!” — a kis „bűnözők” feletti nevelői uralma és ezzel az egész nevelői organizmus kifejldése félreismerhetetlenül — ezzel a jókor jött —, azt kell mondani ösztönösen zseniális — pofonnal indul el. Újra meg újra előfordul, hogy nehéz helyzetekben az ösztön biztosságával, szinte transzban cselekszik, — ami persze nem jelenti azt, hogy tudatosság és elvszerűség nélkül. Csak-hogy ez a tudatosság, ez az elvi határozottság a művész tudatossága. Ez a művész tükröződik ezer apróságban lépten-nyomon. Talán soha még gyakorlati pedagógus nem látta meg és nem dolgozta ki ennyire a nevelés esztétikai oldalának jelentőségét. A virág, a szép ruhák, a fehér abrosz, a körömvágás és fésülködés, a parkett és szőnyeg, a mindennap kitisztított cipő és a mindennapi tiszta zsebkendő, sőt a kölnivíz is: igen jelentős szerepet játszanak a Makarenko-féle kommuna életében. Egyenesen esztétikai okokból hozza be a katonás fegyelem külsőségeit is, felsőbbes nevelői érzékkel látván meg ezeknek a formáknak óriási közösség-nevelő értékét is. Persze, hogy ezért támadták legtöbbet azok az elméleti pedagógusok, akiknek nem volt meg ez a mély ifjúság-ismeretük.

Ilyen nevelői egyéniség mellett csak természetes, hogy neki is, mint annyi más nagy nevelőnek állandóan küzdenie kellett a meg nem értéssel, az elmélet előítéleteivel, és — amint ő szereti nevezni — a pedagógiai Olimpuszal. Medinszkij, a pedagógiai akadémia tagja írja a *Tanulmányok* bevezetésében: „Főképpen azért hibáztatták Makarenkót, amiért nevelési rendszere alapjául a kötelesség és a becsület elvét tette meg. Azt hangoztatták, hogy a kötelesség elve tipikusan burzsoá kategória, a becsület fogalmát belevinni a nevelésbe annyit jelent, mint visszatérni a cári katonatiszti nevelés módszeréhez stb. Makarenko bátran szembeszállt ezekkel a bús képű lovagokkal”.

Szembeszállt — és ha számos kudarc után is —, de ő maradt a győztes. Ma már mindenki igazat ad Maxim Gorkijnak, aki már 1933-ban így írt Makarenkónak: „Nagyfontosságú és meglepően eredményes pedagógiai kísérletének nézetem szerint világraszóló jelentősége van”. Aki figyelő szemmel kísérte századunk nevelői törekvéseit, és sokéves megtapasztalás alapján érezte meg az igazi embernevelésnek — a mai ember szerves nevelésének — igényeit, nehézségeit, lehetőségeit, az előtt világosan áll ennek a „kísérletnek” jelentősége. Makarenko élete műve szervesen illeszkedik bele azokba a pedagógiai törekvésekbe, amelyek századunk legnagyobb pedagógiai szellemeinél jelentkeznek, és amelyek felismerve a századoktól örökölt, korunkban elszürkített és megcsonkított szokványos nevelés elégtelenségét, új alapokon akarnak egész embert nevelni. Főleg kettő az, ami a régi nevelést olyan fájón elégtelenné tette a legjobb nevelők szemében: az ember megcsonkítása a növedékben, az egyoldalú, szinte kizárólagosan csak — értelmi iskolai neveléssel — és a nevelés alapjául szolgáló és céljaul nézett élet megcsonkítása, a gyakorlati élettől, a természettől, a testi munkától, az iskolánál szélesebb emberi közösségbe illeszkedéstől való elszakadásban. Ezeken a csonkaságokon próbáltak segíteni az új nevelés úttörői azokkal a nagyjelentőségű kísérletekkel, amelyek közül nálunk a katolikus nevelés bizonyos kezdeményezésein kívül legismeretesebb és legteljesebb sikerű volt a cserkészet. Innen van, hogy Makarenkót olvasva, minduntalan a cserkészet (első sorban az elfasisztásítással szembe-szegülő katolikus cserkészet) és a szaléziánus nevelés egyes mozzanataira emlékezünk. Ezeket a nagy eredményeket tanulta és torzította el, illetőleg hamisította meg és tette ellenkező előjelűvé a fasiszta nevelés.

Ezekkel a kísérletekkel szemben Makarenko művének — a szerző zsenialitása és szerencsés történelmi helyzete következtében — egy óriási előnye van: valamennyiüknél szervezettebb és átfogóbb. Ugyanis olyan időben fogott munkához, amikor a világháború, a forradalmak és a polgárháború rettenetes pusztításai után, amikor az új nevelés még kereste formáit, még nem alakulhatott ki hazájában a nevelésnek egy megszilárdult apparátusa, amelybe végzetesen bele kellett volna ütköznie; és Makarenko „bűnözőkkel, az utcáról, az erdőből, a vonatok tetejéről leszedett gazdátlan csavargókkal dolgozott, akikkel rajta kívül senki sem törődött; ebbe a munkába nem szült bele sem család, sem iskola, sem a kenyérkereső munka idegen közössége: ezek számára a kommuna volt a család, a kommuna állított iskolát, a kommunában maguk építették meg a gyárat és üzemet, amelyekben dolgoztak, Makarenko egy személyben volt számukra atya és iskolaigazgató, és gyárvezető. A kommuna adott nekik kenyeret, és önértéket, meleg otthont és tudást, testvéri közösséget és esztétikai nevelést, biztosított jelent és jövőt. A nevelési hatások egységének és szerveségének ekkora teljességét máshol alig lehetett és ma is alig lehet megvalósítani. A nevelői hatásoknak ez az átfogó teljessége természetesen hatásában is óriási érték, mert a közösségnek és a munkának ilyen megvalósítása az első perctől fogva mint egy nagy egységnek: a kommunán keresztül az egész nemzeti munka és azon keresztül az emberiség (Makarenkónál: a világforradalom) tudatos tagját kezeli a növekedőket, mégpedig nem is mint növekedőket, hanem — a próbaidő letelte után — életkorára való tekintet nélkül mint teljesjogú, a vezetésben is résztvevő polgárt.

Nem lévén szakfolyóirat, nincs itt terünk a makarenkói nevelés részleteinek elemzésére. Mégis rá kell mutatnunk legalább egynéhány olyan mozzanatra, amely jobban jellemzi az egész mű zsenialitását. Ilyen mindezekelőtt a fegyelemre vonatkozó elgondolása és gyakorlata, a nevelői közösség és a tekintély pompás analízise. A munka és játék nevelő értékéről, a büntetés jelentőségéről és helyes alkalmazásáról ritkán írtak le ilyen elvileg és módszertanilag egyaránt bölcs és termékeny fejtegetéseket. Hogy ennek a valóban forradalmi pedagógusnak milyen éber érzéke van a mult értékei iránt is, gyönyörűen mutatják a hagyományokról írt kedves lapok. „Semmi sem erősíti annyira a közösséget, mint a tradíció. A hagyomány kifejezéstése, megőrzése a nevelés egyik legfontosabb feladata. A tradíciónélküli iskola nem lehet jó iskola, és a legjobb iskolák, amelyeket életemben láttam — többek között Moszkvában is — azok voltak, amelyek a legtöbb hagyományt halmazták fel... A hagyomány-alkotáshoz fel kell használni valami kis ösztönös konzervatívizmust, de a konzervatívizmus helyes fajtáját, tudniillik a bizalmat a tegnap iránt, a meggyőződést, hogy társaink valami értékeset alkottak, és mi nem akarhatjuk ezt az értéket lerombolni mai szeszélyünk kedvéért.”

Az emberi teljességhez szokott katolikus szem persze kénytelen észrevenni ebben a nagyszerű nevelői rendszerben a végső teljesség: Isten, Krisztus, kegyelem, egyház-élmény hiányát. Hogy valamit ebből Makarenko is ösztönösen érez, nem egy helyen kiérzik szavaiból. Mint mindenestül gyakorlati nevelő, legérzékenyebben az erkölcsi nevelés munkájában veszi ezt észre. A fegyelemről szólva így ír: „Meg kell itt mondanunk, hogy a mi iskoláinkban a tanulók és tanárok ebből a szempontból rosszabb helyzetben vannak, mint a régi iskolákban voltak. A mi iskoláinkban nem tanítanak erkölcsant, ilyen nevű tantárgy nincs, és nincs olyan személy, aki erkölcsant tanítana, vagy bizonyos kitűzött program szerint ilyesméről

beszélne a gyermekeknek. A régi iskolákban volt hittantanítás; ezt a tantárgyat ugyan nemcsak a növendékek vették semmibe, de még az „atyák” is lépten-nyomon kimutatták, mennyire nem látnak ebben a tantárgyban semmi tiszteletreméltót.\* Mindazonáltal, ha régimódi vallásos formában is, de erkölcsi követelések mégis csak felmerültek a növendékek látóhatára előtt. Gyakorlatom során arra a meggyőződésre jutottam, hogy a mi számunkra is nélkülözhetetlen az erkölcsstan, az erkölcs elmélete. Iskoláink eljövendő fejlődése során feltétlenül el fogunk jutni az erkölcsstan valamilyen formájáig. A magam gyakorlatában feltétlenül szükségesnek mutatkozott, hogy meghatározott formában, megadott program szerint erkölcs-tani előadásokat tartsak neveltjeimnek. Nem volt ugyan jogom hozzá, hogy az „erkölcsöt”, mint tantárgyat tanítsam, de készítettem magamnak egy tervet, amelyet különböző alkalmakkor, különböző ürügyek felhasználásával, fejtegettem növendékeim előtt.

Ez az erkölcsstan természetesen Isten nélküli erkölcs, de mert természetes erkölcs és — mint az egész rendszer — szervesen épül az emberi természetre és az élő életvalóságra, jóformán minden mozzanatában egyezik a keresztény erkölccsel. Valóban „*az anima naturaliter Christianának*” kevés olyan ékesszóló példáját ismerem, mint Makarenko életműve. Már az a fogalmi tisztaság, ahogyan nevelését szembeállítja a téves elméletekkel, egészen szívünkben szól: „Elméletünkben odáig fajultak a dolgok, hogy az egyik oldalról tagadták a biológiai hajlamok ráhatását a morális szférára, azt állítván, hogy minden a környezet és a nevelés hatása; másrészt az egész nevelést a reflekológiával akarták alátámasztani és úgy vélték, hogy az új embert megalkothatják kizárólag a kondicionált reflexek gondos tanulmányozásának alapján. Az egyik e teoretikusok közül például ekként határozza meg a közösséget: A közösség együttműködő emberek csoportja, akik összegezetten reagálnak ilyen vagy amolyan ingerekre. Minden elfogulatlan olvasó előtt világos, hogy ez a meghatározás pontosan illik békák, majmok, puhányok, avagy lábasfejűek közösségére, csak éppen az emberi közösségre nem.” Hogy ez nem véletlen, hanem a gyökerek mély belső rokonságának, sőt azonosságának műve, számtalan idézettel igazolhatnánk a legkülönbözőbb helyekről yett következő mondatokban, pl. csak a „keresztény” szót kellene a „dialektikus”, „forradalom”, „marxizmus”, „szocialista” helyébe tenni és azonnal ráismernénk legalapvetőbb nevelői elveinkre: „Alapelvem mindig az volt — írja *Pedagógiai tapasztalatom eredményei* c. cikkében —: minél nagyobb követelésekkel fellépni az egyénnel szemben, de egyben a lehető legnagyobb tiszteletet mutatni iránta. Dialektikus felfogásunkban a kettő tulajdonképpen egyet jelent: nem követelhetünk nagyot az olyan embertől, akit nem tisztelünk”. „Korunkhoz és forradalmunkhoz csupán egyetlen szervezési feladat lehet méltó: olyan módszer kialakítása, amely egységes és átfogó ugyan, de ugyanakkor lehetőséget ad az egyénnek arra, hogy kifejlessze sajátosságait, megőrizze egyéniségét. Ez a feladat elérhetetlen lenne a pedagógiai erőfeszítései számára, ha nem lenne a marxizmus, amely régen megoldotta már az egyén és közösség problémáját.” — „A szocialista társadalomban, amelyben nyoma sincsen a régi kényszer-erkölcsiségnek, a fegyelem már nem technikai, hanem feltétlenül erkölcsi kategóriává válik.” — „Igazi nevelésre csakis olyan egységes pedagógus-közösség képes, amelyet összefűz a közös vélemény és meggyőződés, a kölcsönös segíteni-akarási, amely mentes az irigységtől és amelynek egyetlen tagja sem hajhássza egyéni utakon a növendékek szeretetét.”

Hogy ezt a nekünk oly ismerős és oly bizalmas arcot jobban megvilágítsam, hadd hivatkozzam egy határozott és kényes kérdésre, a szek-

szuális nevelésről szóló előadására, amelyből éppen csak a kegyelmi életre való utalás hiányzik ahhoz, hogy mindenestül a magunkénak érezzük. Ahogyan a családi nevelés értékeit fejtegeti, ahogyan a szabadszerелеm, a válás és az egyke ellen harcol, ahogyan tiltakozik a nemi felvilágosítás túlbecsülése és a vele való visszaélés ellen, csupa jól ismert, bölcs és meleg emberi hang: „Mit követel a társadalmi erkölcs a szekszuális élet kérdéseiben? Megköveteli, hogy minden ember, férfi és nő nemi élete állandó összhangban legyen a családdal és a szeretettel. Csak az olyan nemi életet tekinti erkölcsösnek, amely kölcsönös szereteten alapul és a család keretében folyik le, azaz férfi és nő nyílt, hivatalos kapcsolatában, amely kettős célt követ: emberi boldogságot és gyermekek létrehozását, felnevelését... A szekszuális nevelés lényege legyen nevelés a szerelemre, vagyis a nő iránt való mély és nagy ézésre, amely megszépíti a közös élet, közös törekvések, közös remények kapcsolata. Ehhez semmiképpen se járuljon a fiziológiai kérdések túlságosan nyílt és lényegében cinikus taglalása... Miképpen érvük el a szekszuális nevelésnek ezt a módját? Legfőbb tényező itt a példa. A szülők között meglévő igazi szeretet, kölcsönös tiszteltet és becsülés, segítés és gondoskodás, a megengedett kereteken belül megnyilvánuló becézés és gyengédség, ha mindez a gyermekek szeme előtt történik születésük percétől kezdve, feltétlenül a leghatalmasabb nevelési eszköz és okvetlenül felhívja rá a gyermek figyelmét, hogy férfi és nő között ilyen komoly és szép kapcsolat lehetséges. — A második legfontosabb tényező általában a szeretet érzésének fejlesztése a gyermekben.”

Makarenko három könyve nagy nyeresége pedagógiai irodalmunknak. Vajha minél jobban megtermékenyítene új nevelésünket.

*Sík Sándor*

## MI A PERSZONALIZMUS ?

Egy mondatban nehéz volna meghatározni, mi a perszonalizmus. Maga a fogalom körülbelül harmincéves, a „The personalist” losangelesi folyóirat címében tűnt fel először az első világháború végén. De Walt Whitman már 1867-ben használja a szót, s a francia filozófusnál, Renouvier-nál és a németeknél is találkozunk vele.

A perszonalizmus nem filozófiai rendszer — hívei — tiltakoznak az ellen, hogy valamiféle korcs eklekticizmusnak vagy empirizmusnak nézzük —, hanem bizonyos szellemi magatartás. Célja az, hogy a személyt védje minden olyan törekvéssel szemben, amely annak szuverenitását fenyegeti. Kiindulási pontja keresztény: Aquinói szent Tamással hirdeti, hogy az emberi személy a legtökéletesebb az egész világegyetemben, Istennel rokon, szuverén valóság, amelynek integritását semmi sem csorbíthatja. Ebben az alaptételben a perszonalizmus valamennyi változata megegyezik, még a nem közvetlenül keresztény ihletűek is. Mert nemcsak keresztény perszonalizmus van, hanem marxista és egzisztencialista tájékozódású is, bár ezekből a rendszerekből csak azt veszik át, ami bennük a valamilyen oldalról fenyegetett személy szempontjából üdvös védelem lehet. Ezért a perszonalizmus távlatai korok szerint változnak; aszerint, hogy a személy sértetlenségét honnét fenyegeti támadás, más és más magatartást ölt. Amikor az emberiség a történelmi szemlélet kábulatában élt, a transzcendens értékeket hangsúlyozta; amikor a túlzott szubjektívizmus lett úrrá rajta, az objektív értékekre hívta fel a figyelmet.

Emmanuel Mounier, a francia perszonalisták vezére egyik legutóbbi tanulmányában körvonalazta a mozgalom mai állását és feladatait.\* Cikkének legtanulságosabb része az, amelyben megrajzolja a perszonalizmus viszonyát a kereszténységhez, egzisztencializmushoz és marxizmushoz. Az utóbbiról megállapítja, hogy kiindulópontja perszonalista, Marx ugyanis Hegellel szemben a személyt védte, az emberi méltóságot akarta jogaihoz juttatni. A perszonalizmus Mounier szerint ott tér el a marxizmustól, hogy ismer történelemfeletti értékeket is; ugyanakkor viszont méltányolja a marxista történelemkritikát és hajlékony dialektikus módszert.

Ami az egzisztencializmus, azaz Heidegger, Jaspers és Sartre — nem mindenben egyező — filozófiáját illeti, azzal a perszonalizmusnak közös vonása — mondja Mounier —, az emberi lét drámai felfogása, a megtestesülés tana és az „engagement”, a transzcendens iránti érzék, továbbá az, hogy nagy fontosságot tulajdonítanak az emberek közötti viszony és a közösség problémájának. Annnyiban viszont eltér az egzisztencializmustól, amennyiben az megtagad minden igazán kapcsolatot a világ és a személy között, és amennyiben az emberek egymásközi viszonyát úgy tekinti, mintha tiszta szellemekről lenne szó.

Az egzisztencialisták közül a német Karl Jaspers áll legközelebb a perszonalistákhoz. Jaspers is elismeri, hogy az objektív világ fenyegeti a személyes létet; de csak addig fenyegeti, amíg a személy át nem itatja azt szabadságával. Az objektív világot birtokba kell vennünk — hirdeti Jaspers —, vagyis személyes univerzummá kell átfőrmálnunk, humanizálnunk kell. A keresztény ezt így fogalmazná meg: krisztianizálnunk kell a világot. A perszonalizmus egyébként a keresztény realizmushoz csatlakozik, amikor azt vallja, hogy a szubjektivitás, amennyiben csupán önmagából táplálkozik, a teljes nihilizmushoz vezet; mert a szubjektív létet a transzcendens valóság táplálja és teljesíti ki.

Történelmi síkon már nem ért egyet Monunier az egzisztencialistákkal, Kierkegaard-dal és követőivel. Ezek ugyanis tagadják az időt, a történelem struktúráját merevnek és szellemre nézve veszélyesnek tartják. A perszonalizmus ezzel szemben azt vallja, hogy az ember ezeket a merev kereteket hajlékonnyá teheti, ha megfelelő módon él velük. Az emberi közösség problémáját is másképpen látják a perszonalisták, mint az egzisztencialisták, akik szerint az egyik ember áthatolhatatlan a másik számára: Kierkegaard szerint az emberrel csak Isten rendelkezhetik. Sartre szerint csak önmaga. A perszonalizmus viszont elismeri ugyan, hogy az emberi személy szuverén világ, ám a testvériségben mégis találkozhatnak a „másikkal”.

Az akcióról vallott tanításuk is különbözik. Az egzisztencialista vagy tartózkodik a cselekvéstől és irtózik a felelősségvállalástól, vagy dühösen veti magát a tettbe, pusztán a tettért, nem törődve azzal, milyen ügyet szolgál. A perszonalisták ezzel szemben azt tartják hogy tevékenységünknek céltudatosnak kell lennie, mert különben sohasem érhetjük el, hogy a világ emberibbé váljék.

Foglalkozik Mounier a perszonalizmusnak a kereszténységhez való viszonyával is. A mozgalom hívei többségükben keresztény világnézetűek — mondja —; de nem zárkóznak el a személy védelmének azoktól a tényeitől sem, amelyeket más szemléletek nyújtanak. Megértésük azonban nem jelenti azt, mintha valaminő új ötvözetet, új szintézist kívánnának létrehozni a kereszténység helyett; ellenkezően: inkább azon fáradoznak, hogy a kereszténység örök igazságait juttassák érvényre a történelem vál-

\* Emmanuel Mounier: «Tâches actuelles du personnalisme», Esprit 1948. novemb.

tozó mozzanataiban. Mounier szerint a keresztény legyen teljesen „jelen” a világban, azaz álljon benne, de inkább csak közvetve hasson rá. Hivatása egyrészt az, hogy lehorgonyozza magát a keresztény misztériumba, másrészt az, hogy erőteljesen kivegye részét az emberiség közös nagy művéből. Azokra az aggályokra, hogy a kereszténység a perszonalizmussal összeházasodva elveszti „eredményességét”, Mounier a következőképpen válaszol: ilyen veszély nem forog fenn, mert a perszonalizmus nem zárt rendszer, amely közös nevezőre akarja hozni az ellentétes álláspontokat. Többféle perszonalizmus lehetséges, s ezek rokonságban vannak ugyan, de útjaik nem egyformák: egy bizonyos adott esetben és adott feladatok megoldása közben mindegyik a maga külön útját járhatja. A keresztény perszonalista magatartásának alapját Mounier kettős követelményben jelöli meg: a teljes hitéletben és a szigorú tárgyilagosságban.

A kereszténység úgynevezett „integrista”, főként a német Karl Barth által képviselt változatával szemben is állást foglal Mounier. Az ugyanis azt tanítja, hogy Istennek nincs közvetlen mondanivalója a világ számára, s hogy a kereszténynek nem lehet más szerepe e földön, mint továbbadni a Jóhírt, amely örök botrány a világ szemében. Az integristák elítélnék minden olyan pedagógiai törekvést, amely megkönnyítheti a hit útját, s elutasítanak minden erőfeszítést a filozófia és szociológia terén. Ezek ellen az „apokaliptikus” keresztények ellen a perszonalizmus éppen úgy küzd, mint az „adminisztratív” keresztényekkel, akik a statisztikákért rajongnak.

Mounier végül felveti a kérdést: mik a perszonalizmus legégetőbb feladatai. Elsőrendű feladata — mondja — a személy világának feltárása. A személy ugyan szuverén valóság, de millió láthatatlan gyökérszál köti a természethez, a többi emberhez és a természetfölöttihez. Egyik sikot sem szabad elhanyagolnunk: rá kell mutatnunk a személy és a természet összefüggéseire, az embert nem szabad történelemfölötti lénynek tekintenünk. Semmi sincs jobban előkészítve a történelemben, mint az ember és az ember szabadsága; csakhogy ez a felszabadulás még nem ment végbe. Az emberre még nagy feladatok várnak az objektív világ meghódítása terén. Pesszimizmus és naiv optimizmus között a helyes út — mondja Mounier — a végtelen távlatokba beállított optimizmus, amelyet drámaivá tesz a kockázat és a katasztrófa lehetőségének tudata.

Az ember és a természet problémájának megoldása mellett a második alapvető feladat az egyén és a közösség közötti ellentét feloldása; a harmadik pedig annak a problémának a tisztázása, amit a személynek a természetfölöttihez való viszonya jelent. Az egzisztencialistáknál nincs igazi transzcendencia, mert amit ők annak neveznek, nem más, mint önmaguk kivetítése. A marxistákkal szemben viszont a perszonalizmus azt hirdeti, hogy a történelem nem automatikusan halad előre; mindig van benne valami előre nem látható, ami egy másfajta törvénynek: a szabadság törvényének betörését jelenti a történelemben. A perszonalizmus hisz az abszolútban, de a relatívot sem veti meg; vallja azt, hogy nem juthatunk el a világ magasabb szellemi magyarázatához addig, míg objektíve nem merítettük ki a problémákat. Hisz az emberi szellem objektív kutatásának eredményességében, de ugyanakkor számol a személyes lélek kifürkészhetetlen mélységeivel is. Az abszolút iránti érzéke — mondja Mounier — megóvjá őt az eklekticizmustól és empirizmustól; a relatív iránti érzéke attól, hogy meneküljön a világ elől; az emberi sors drámái értelmezése pedig lehetővé teszi számára, hogy a kettő közötti feszültséget felhasználja.

Az ateista egzisztencialistákkal szemben, akik tagadják, hogy van „emberi természet”, amely folytonosságát megőrzi a történelem folyamán, a perszonalizmus hisz az örök emberi természetben, vagy másképpen: az

örök isteni rendben, amely ezt a természetet megsabta. Az utóbbi fél-évszázad krízisére jellemző, hogy szakított azzal, amit nemrégiben még „örök emberi”-nek tartottunk, nem érzi a folytonosságot az embernek egymásra következő arculatai között. Amíg a klasszikus ember és a polgári típus — mondja Mounier — jól-rosszul fékentartotta az emberi komplexumokat: — Nietzsche és Freud újra felborította az embernek önmagával kötött látszólagos békéjét. Azóta az emberek nem tudnak megegyezni abban, hogy milyen az emberi természet, sőt van, aki egyenesen tagadja egy ilyen természet létezését. Ezt látja Mounier korunk legnagyobb veszélyének. Ezt a veszélyt igyekszik elhárítani szerinte a perszonalizmus, amely lényegében humanizmus és feladata az, hogy az ember uralmát biztosítsa a földön, azáltal, hogy az objektív világot személyes világgá alakítja át.

F. K.

## MAXIM GORKIJ

„Széles, szélesvállú, atlétatermetű legény volt, széles, határozott, igazi orosz arccal és hosszú hajjal. Arcifejezése nem volt vidám, de okos, álmódú szeme nagy akaratőről tanuskodott” — írja Gorkijról valaki, aki bizonyára megütközött azon, hogy ez az alkotásra termett, szuggesztív, fegyelmezettnek látszó férfi fiatal éveiből hosszú éveket öletszerű, alkalmi munkákkal és céltalannak tűnő kóborlással töltött. Valóban — bármennyire is ismerjük sok teremő egyéniség „vándoréveinek” vagy „ismeretlen életszakaszának” szükségyszerű, brutális, kohószerű formáló hatását — mégis újra és újra meghökkenünk, hogy egy tehetség, akiben megvan az akaratőr, hogy tántoríthatatlanul törjön egy cél felé, bizonyos időre, vagy örökre elmerül a társadalmi alvilág nirvánájában.

Mi okozhatta, hogy Gorkijt, akinek kitűnő szellemi képességei mindenütt feltűntek, aki nem vergődött kárhozatos szenvedélyek sodrában és akit éber öntudata és akaratereje a legsúlyosabb helyzetekből is kivezetett, sokáig hánytavetette a sors, mint a víz víz egy élettelen fadarabot. „Könyvek mögé húzódó, csendes magános életről, kolostorról, csendes, erdei kunyhóról, vasúti őrházról vagy a város külső kerületében levő éjjeli őri állásról álmodoztam” — írja önmagáról, pedig mindez megvalósítható lett volna, kolostorba beléphetett volna, falun, erdőn megtelepedni is száz lehetőség nyílt, éjjeli őri állást is többször kapott, sőt temetőőr is volt egy kisváros haldokló külvárosában. Az álmok valóra váltak, „de ifjúkoromban nem sokáig bírtam ki egy helyen” — vallja be őszintén. Volt hajósinas, pékinas, festőinas, háziszolga, kifutó, színházi kórista, vasúti őr és irodai alkalmazott, sírásó, zsákhordó Odesszában, szőlőmunkás Moldvában, favágó a kozákoknál és Tifliszben örvöngő örültet ápolt. És az is jellemző, hogy amikor Tolsztoj hatása alatt az a szándéka, hogy messze vidékre vonul, szántani-vetni ősi egyszerűségben, — e tervétől a konok ember oly könnyen hagyja magát eltéríteni.

„Oroszországi vándorlásaimra nem a csavargásra való hajlam ösztönözött, hanem az az óhajítás, hogy lássam, hol élek és milyen emberek laknak körülöttem” — írja később kissé erőltetnül hangzó magyarázatul. Jellemzően szerény, rokonszenves szavak ezek, más talán azt írta volna, hogy az igazságot vagy önmagát kereste. De nem magyarázza meg, hogy miért foglalkozott perzsiái és nyugati vándorlások tervével és miért éppen a „mezitlábások” világát akarta látni, megismerni, hiszen a társadalomnak,

amelyben élt, csak egy vékony rétegét alkották ezek a minden közösségen kívül élő, céltalan, kallódó emberek.

Gondolodhatnánk arra, hogy francia írók hatása alatt vonzotta őt a nyomor romantikája. Egyes kritikusi „a mezitlábások apostolának” és „éhes prófétának” nevezték őt. De erről Gorkij maga írja egyik levelében: „Sohasem hívtam fel senkit, hogy álljon a mezitlábások közé. Sokkal jobban szerettem a tett embereit, akik szembe mertek szállni az étellel és nem hajtottak fejet az embertelenségek előtt. Szerettem azokat, akik becsülték az életet és, ha mással nem, hát a jobb életről való ábrándozással hozzájárultak az élet megszépítéséhez. Az orosz mezitlábás sorsa elrettentőbb, mint amilyennek én ábrázoltam. Mindenekelőtt azért félelmetes ez a réteg, mert merev kétségbeesésével megtagadja magában az embert és kitaszítja magát a társadalomból.”

A vándorlás éveinek kézenfekvő magyarázatául szolgálhatna az is, hogy gyermekkorának tragikus családi körülményei nem keltették fel Gorkijban az otthon és a fegyelmezett, céltudatos munka szeretetét és nyugtalan kóborlásait, elemi benyomások hajszolásával gyermekkorának fájó emlékeitől igyekezett szabadulni. Ez a magyarázat kissé iskolásan hangzik, de ha apja kora haláláról, önző anyjáról, brutális mostohaapjáról, ostoba, pöffeszkedő, később elzüllött nagyapjáról, feleségeiket agyonverő nagybátyjairól és a gyermekkori környezetében élő többi személyről megemlékező írásait olvassuk, megértjük, ha valaki ebből a környezetből világgá megy és sokáig nem találja nyugtát. Viszont az is épilyen érthető lenne, ha valaki kitépve magát ebből az erkölcsileg és anyagilag züllött környezetből, Oroszország egy másik sarkában igyekezett volna magának tisztességes kispolgári egzisztenciát teremteni.

Gondolhatnánk azt is, hogy Gorkij, a fiatal, iskolai tanulmányaiban elakadt, külső, szellemi útmutatás nélkül álló Gorkij önmagát kereste ebben az évtizedben. Szemlélődő természetű gyerek volt, két súlyos betegsége esett át, üzleti bántalmak is voltak, később tüdőbaj is szerzett, betegeskedései alatt szenvedélyévé vált az olvasás. Kedves írója Balzac volt. A világ- és az orosz irodalom klasszikus és divatos íróival sorra megismerkedett, de a politikai irodalomtól idegenkedett, még a kitűnő Csernyisevskij is untatta. Kritikai érzéke gyorsan fejlődött, különösen az orosz írókkal szemben volt szigorú. Nem szerette sem Dosztojevszkijt, sem Gogoljt; a népi íróktól idegenkedett, mert a parasztról alkotott romantikus képüket hamisnak érezte. Gorkij egyaránt szerette a realitást és az irodalmat. Szerette a műhelyben vagy a kocsmában is hallgatni a mesélő vagy anekdótázó embereket, azt az iratlan irodalmat, amelyet archaisztikusan az előadás tesz élményszerűvé, egyénivé és reálisá, mert még Izergilj anyó regéi is valóságosak a moldován vénasszony fogatlan szájában.

Gorkij is akkor aratta első irodalmi sikereit, amikor műhelytársait elszórakoztatta éles megfigyelésekről tanuskodó és kesernyős humorával fűszerezett elbeszéléseivel. Szeretett szórakoztatni. Itt kezdődik az írói becsű. Amit olvasott, azt átélte, együtt szenvedett és örvendezett az olvasmány hőseivel. Szerette volna, ha az ő elbeszéléseinek hallgatói is így élnek át az általa mondottakat, tehát figyelte szavainak hatását, a szó és a közönség csodálatos kapcsolatát. „Akkoriban még nem álmodtam, hogy író leszek. Képzeletemben az író varázsló volt, aki előtt nyitva áll az élet és a szívek titka. Egy jó könyv úgy érintette szívemet, mint egy nagy művész hegedűvonója. Szívem sóhajtozott vagy nyögött a haragtól, vagy örült, ahogy a költő akarta... Azt a tényt, hogy elbeszéléseim nyomtatásban megjelennek, éppoly véletlennek gondoltam, mint ahogy az ember

néha olyan magasra ugrik, mint amilyen önmaga." De ő akkor már érezte a saját magasságát.

Az írói élmény olyan, mint a szög a zsákban. Utat keres magának kifelé. Sok minden állhatja útját. Gorkijnál ebben szerepe volt az irodalom túlságos tisztelőének és annak is, hogy „félműveltségének” tudata bátor-talanította. Hosszú évekig hurcolt magával egy-egy élményt, amíg megírta. A pékműhelyben töltött idő keserősége egy évtized múlva buggyant fel a „Huszonhat férfi és egy lány”-ban. Lehetett-e valakinek sirásóként vagy éjjeliőrként megtorpanni, akiben ilyen mondanivalók zsi bongtak? Gorkij nem is torpant meg, de félt a szerkesztői szobától, még a jóindulatú kritikától is és járta a világot egyre erősebb színeket gyűjtve és egyre súlyosabb és egyszerűbb szavakat találva az emberi gyarlóságra és szépségre. „Egyszer aztán elragadott a lelkesedés és vakmerően írni kezdtem s művemét szerényen bevitettem a szerkesztőségbe. A jóakarók kinyomat-ták. Ez tetszett nekem és elhatároztam, hogy ennél a munkánál maradok. Ez a munka hasonlított a favágáshoz és az írtáshoz, amelyhez mindig nagyobb kedvem volt, mint máshoz. Egyet gondoltam és máris cselekedtem: — író lettem... Tetszett nekem, hogy író vagyok. Irok és mások olvassák. Sohasem sejtjük, hogy a mű mire ösztönzi azokat, akik olvassák. Hiszekénység kell ahhoz, hogy az ember az írástól azt várja, hogy az emberek tisztességet és bátorságot merítenek belőle... Én már nem hiszek ezekben. Az efféle gyönyöröket nem várom, mert az élet komorrá formált és képzeletem színes szárnyait már régen lenyesegették. Szomorú állapot ez, és elég korán rám szakadt, de nem baj. A megpróbáltatások között sem süllyedtem el, nem nyelt el a tenger. Azt hittem, rosszabb sorsom már nem lehet, mint eddig volt, s ekkor egy reggel felébredtem — mint újságíró.”

\* \* \*

Ez az ember egy csodálatos városban született és töltötte gyermekkorát, Nizsnij-Novgorodban, Kelet és Nyugat legelevenebb érintkezési pontján, a híres, hagyományos, hónapokig tartó vásárok székhelyén, ahová két világrész hordta vasúton, vizen és karavánokon áruját, két világrész fajtáinak, gazdasági és politikai vezetőinek, szélhámosainak, haszonlesőinek, artistáinak, kémeinek és prostituáltjainak nyüzsgő találkozóhelyén. Gorkij minden írásán érezzük a novgorodi vásár mozgalmasságának, könnyörtelenségének és nagyvonalú realitásának lüktetését. Gorkij egyéb tekintetben is kitűnő leíró volt, de leglenyűgözőbb képei a vásárjelenetek, legyen szó akár csak egy helység zsi bvásárjáról is. „Kain és Artyom” olvasásakor fülünkben zakatol a vásári zsi vaj, fogaink között recseg a por, orrunk betelik a lacikonyhák émielygős illatával és zsebünkben tolvajkezet ére zünk motozni. Alig van Gorkij-regénynek hőse, akit ne vezetne az író a vásár idején Nizsnij-Novgorodba, és akinek életében ne váltana ki végzet szerű élményeket a vásár forgataga. Artamonov Pjotrban a vásár megvadítja az eddig békés, sunyi állatot. Klim Szamgin, ez az értelmes, hiú és szürke Oblomov a vásárban rádöbben arra, ami sem a havas Péterváron, sem a kupolás Moszkvában nem táru lt fel előtte. „Klim először látott életében közelről ilyen óriási tömeg embert, akiről ő gyermekkorában olyan sokat hallott vitázni és rengeteg mesét hallott életükről. Látott száznyi bozontos vagy fényesre ke félt, vagy kopasz fejet, pisze, szakállas, egészséges arcokat, szolidákat, kedves szemekkel, gyengédek et és szigorúakat, jókat és okosakat. Ezek az emberek békésen álltak egy vonalban és széles mellük egyetlen mellnek látszott. Világos volt, hogy ez ugyanaz

a hatalmas orosz nép, amelyik okosan és ügyesen ezt a határtalan gazdagságot teremtette, amelyet olyan gyönyörűen kiraktak erre a szomorú rétre... És a munka emberei mögött ott álltak a piperkőc módra kiöltözött diákok. Mennél jobban megnézte Klim az első sorokban álló embereket, annál inkább lehetetlennek tartotta, hogy ezek az egyszerű, szerény emberek, akik biztosak a saját erejükben, valaha is a félokos, becsvágyó diákok után igazodnának."

\* \* \*

Gorkij először a zajongó diákgyűlésekre járt, „ahol mindig az orosz népért aggódtak, és ahol mindig Oroszország jövője miatt rettegtek.” Radikális diákok által szervezett önképzőkörökben is résztvett, de ezek működése nem elégítette ki. Az önképzőkörökben azonban összeköttetésbe került a forradalmi munkássággal. Ezek a kapcsolatai mindjobban kimélyültek és ugyanilyen mértékben távolodott az intellektuelektől, akik az autoidakta félszeg és kényelmetlen szerepét szánták neki körükben. Ez a meg hasonlítás volt egyik lényeges oka tizenkilenc éves korában elkövetett öngyilkossági kísérletének.

Az elkövetkező években fenntartotta ugyan kapcsolatait a forradalmárokkal, de nem tudunk róla, hogy különösebb szerepet vállalt volna. A csendőrség 1889-ben, huszonegy éves korában kezdett érdeklődni utána, nyilvántartásba veszik és figyeltetni kezdik.

Olvasmányai egyre több kérdést és ellentmondást támasztottak benne. Marxistának tartja magát, de nem Marx után, hanem mert neki már a bőrét is így csergették. „De határozott rokonszenvet érzett a narodnyikokkal”, a „hagyományok őrzőivel” is, akiknek a népért való rajongásukban valami megható, hősieken komikust látott, mert tudta, hogy olyan nép, mint amilyenről ezek beszélnek és írnak, egyáltalán nincs a földön. Olvasmányai mindjobban a „szociális idealizmus” felé sodorták, és mind több kétely és kérdés támadt benne, amelyekre választ keresett. A filozófia alapkérdéseivel kezdett foglalkozni, olyan kíméletlen buzgalommal, hogy egy éjjel ájultan találták egy parkban. Lelki élete zavarát fokozta egy szerelmi csalódás is. „Félig betegem, csaknem félőrültem” indult el Nizsnij Novgorodból újabb két éves vándorlásra, melynek végén filozófiáról és szerelemről csak jóakarató, fanyar, gúnyos mosollyal tudott beszélni.

\* \* \*

Első írásai a vidéki sajtóban jelentek meg, többnyire tárcaként. Rovatvezetést is vállalt. Legfontosabb újságírói feladatának tartotta „az emberi butaság, kulturátlanság vadjának kikergetését a szellemi sötétség bozótjából, hogy azután biztos lövéssel leteríthesse”. Esztétikai igényei élesen szembeállították a dekadensekkel és a „l'art pour l'art” elvének vallóival. „Az élet világosságot és érthetőséget követel. Semmi szükség nincs ködös és csúnya képekre, ideges, köldöknéző, beteges, érzékeny lelkek költeményeire, amelyeknek semmi szociológiai jelentőségük nincs és amelyek az igazi művészettől, a szebb és boldogabb élet ábrázolásától mérhetetlenül távol állanak.” Csak világos, egyszerű, tárgyilagos és egészséges irodalom tud a sötét mélységekben élő tömegeknek világosságot vinni és útmutatásul szolgálni. A néphez a nép nyelvén kell szólni. A nép szavaival, de a szóbeli hűség sem elég, a nép érzéseivel kell érezni, a nép bűja-baja felett kell keseregni és miatta kell lázadni, a népi hagyomány gazdag egyéni örökségét kell vállalni az irodalmi iskolák és más divatok helyett.

1898-ban megjelent Gorkij elbeszéléseinek két kis kötete. A kiadás gyorsan elfogyott és rendkívüli sikert aratott. Könyvei rövidesen százezer példányban forogtak közösen, a diákság lelkesedett, a munkásság olvasta, rajongó ismeretlen hölgyek a nyakába borultak az utcán és a külvárosok csapszékeiben megjelentek az álgorkijok. Gorkij helyesen ítélte meg a vajudó társadalomban az író szerepét. 1905-ben történt letartóztatása már az egész művelt világban viharos tüntetéseket és tiltakozásokat váltott ki. Szabadlára helyezése érdekében a külföldi írók folyamodvánnyal fordultak az orosz belügyminiszterhez. És a rendőrség nyilvántartásában Gorkij még mindig így szerepelt: „Peskov festősegéd, aki lakhelyét gyanusan és betegesen sűrűn szereti változtatni...”

Gorkijnak megadták az engedélyt, hogy Péterváron kívül, bárhol letelepedhetik. A nyilvános forradalmár bélyege és a csendőrség szeme rajta maradt. Az intelligencia egy része meghökken és elfordult tőle. Az öreg Tolsztoj részvétlenül nézte megpróbáltatását. A letartóztatás idején hűvös tartózkodással viselkedett. Lehet, hogy, mert hű akart maradni az általa vallott „ellen-nem-állás” elvéhez, lehet, hogy egyéb okból. Tolsztoj magatartásával mindenesetre valami megrendült Gorkijban. Nem egy hit, hanem egy bensőséges tiszteletből fakadó remény.

Erősen foglalkoztatta a tolsztojanizmus gondolatmenete és eszmeköre. Írásainak számos alakja tusakodik a tolsztoji elvek kísértésével. „Nekem úgy tűnik néha, hogy a legokosabb, amit tenni lehet, visszatérni az ostobákhoz. Lehet, hogy ez az igazi bölcsesség, a kutyák egyszerűsége. Tulajdonképpen mire is vagyunk mi olyan elbizakodottak?... Néhányszor a mezőn töltöttem az éjszakát, néztem a csillagokat és visszaemlékeztem a könyvekre. Elszorult a szívem, mert ha ez az egész hatalmas, felmérhetetlen világmindenség számunkra érthetetlen, bonyolult ostobaság, akkor nem hültség-e arra törekedni, hogy egyszerűbb, jobb világot építsünk magunknak?” — mondja Klim Szamginban a kitűnő Makarov. Gorkij a fiatalág körében gyakran ütközött bele a tolsztojanizmusnak ebbe az oblomovszerű végkövetkeztetésébe és zavarta őt az érzés, hogy ez a riasztó gondolatmenet az orosz lélek mélyén gyökerezik. Nem ezt vallják-e az ő „mezítlásai” is? Még közülük a „hősök” is? Gorkij olyannak érezhette ezt, mint az öröklött betegséget, amely épp olyan sajátunk, mint a kezünk vagy valamely érzékünk, csak éppen ellenségünk. Ezzel az orosz métellyel nem vitatkozott. Írásaiban embereket ábrázolt, akik nem elveket vallanak és érvekkel tiltakoznak, hanem cselekszenek, mellüket feszítik szembe a gonosszággal és erős kézzel, ösztönyszerű biztonsággal nyúlnak bele a sötéttségbe. Tolsztojnak bizonyára nagy része van abban a keserűnyés fölényben, mellyel Gorkij a filozófián mosolygott.

\* \* \*

A kilencvenes évek derekán a cári Oroszország ipari fejlődése nagy lendületet vett. Ezzel párhuzamosan erősödött a munkásmozgalom. A felvilágosult emberek látták, hogy a rendőri és bürokrata államban lehetetlen a szociális feladatok radikális megoldása. Szabadságjogok nélkül a nép ereje egymással szembenálló csoportok harcában morzsolódik fel. A tettek híveinek tábora nőtt és szerveződött. Tömegsztrájkok hullámmoztak át a cári birodalmon. A kormány engedelmények és megegyezés helyett a brutális megtorlás eszközeihez nyúlt. Az ipari munkásságnak a marxisták által megjósolt forradalmi szerepe egyre nyilvánvalóbbá vált. Megvált a feladat és megvált a tömeg, de az öntudatot, az ösztönös megérzéseket, a botladozó bizalmat még viharos harci kedvvé kellett gerjeszteni. Ezekben a lázas pillanatokban jelent meg Gorkij.

Írásaiban új típusok tűnnek fel az orosz irodalomban. A kapitalista társadalom keretein kívül rekedt egyszerű, ösztönös élet hősei: Csudra, Makar, Cselkas, Artyom, Konovalov, Orlov. Legtöbbjük önként száműzte magát kispolgári világából, mert a kapitalizmus kizsákmányoló és lelket leigázó kényszere helyett inkább a bizonytalanságot, a nyomort, a megsemmisülést választották. Vágyódnak az élet szépsége után, de nem adják el szabadságukat, minden nyomásnak éberen ellenállnak és ha keserű tapasztalatok után érzik is, hogy sorsuk martalékaivá lettek, nyers, férfias gesztussal várják a megsemmisülést. Erkölcsük kevés, de az tiszta, mint az erdei forrásvíz. Tragikumuk, hogy mind egyedül, magukban vállalják a harcot.

Gorkij írásainak visszatérő típusai azok az alakok is, akik érzik a fennálló társadalmi rend bomlását, magukban hordják a bomlás csiráit, előrelátják a bekövetkező eseményeket, következtetéseikben messzebb mehetnek, mint a forradalmárok, érzik, hogy egyéni sorsuk erejüket meghaladó megpróbáltatásokkal lesz teli, de nincs erejük sem szembeszegülni az eseményekkel, sem a fejlődés szolgálatába állni. Ezek a pópák gyermekeiből lett darwinisták és voltairianusok, a gazdag kupeczek ivadékaiból lett idealisták, vezető bürokraták gyerekeiből lett szabadgondolkodó újságírók, újdonsült gyárosok fiaiból lett marxista különök és gazdag parasztok gyerekeiből lett barbár intellektuelek, akik olyan mohósággal vetik magukat a gondolatokra, mint a vadak az üveggyöngyökre. Ők is társadalmonkívülieknek érzik magukat, mint a mezítlásosok, de hiányzik belőlük a bátorság, az elszántság, a könyörtelenség önmagukkal szemben is, semmi sem érik meg bennük tetté, csak fecsegnek. „Mi szenvedélyesen, öngyilkosan, éjjel és nappal, álmunkban, szerelmünkkel a karjaink között és halálos ágyunkban is filozófálunk. Nem is filozófálunk. Nálunk nem is az észből indulnak ki ezek a gondolatok, hanem a képzeletből. Mi nem gondolkodunk, fontolgatunk, hanem... a vadállatok ősi ösztönével álmodozunk.” Vitájuk is inkább álomfejtés, mint logikus érvek csatája. Az eljövendő események előtti félelmük is inkább ősi, állati szorongás, mint a történelmi szükségszerűség felismerése. A fecsegés sokszor csak narkotikum. De Gorkij azt is érzékelteti, hogy ennek a fecsegésnek is megvan a maga szerepe a társadalmi fejlődésben.

Alakjainak harmadik csoportja „Az anya” Páveljében testesül meg. Emberek, akik nem hízelegnek, nem sértődnek meg és nem bókolnak, nem váltanak hazug csókokat, de nem is marják egymást, mint a farkasok. Nincsenek sem felesleges gondolataik, sem felesleges érzelmek. Egyszerűen, nyugodtan, modorosság nélküli tapintattal érintkeznek egymással, vidám, csendes vállalkozási kedv tölti el őket és szemük mindig talál valamit, ami keresetlen örömet okoz nekik. Majdnem olyan szegények, mint a mezítlásosok, de ők tartoznak valahová, munkások. Ontudatosan látnak a távolba és ehhez mérik cselekedeteiket. És szeretnek cselekedni. Szeretik az életet és tudják, hogy ami megállt, ami töpreng, ami gyáva, az halott. Ami halott, azt átlépik vagy félrerúgják és mennek a maguk útján. Azt is tudják, hogy nincs megállás, és azt is, hogy van csendő, van bíróság, van Szibéria. És ha rákerül a sor, ugyanolyan fölényes közönnyel halnak meg, mint a mezítlásosok.

\* \* \*

Szabadlára helyezése után Gorkij körül a rokonszenv és a gyűlölet lángja egyre magasabbra csapott. Érezte, hogy egy lépést kell tennie, vagy előre vagy hátra.

Ebben az időben a cári kormány külföldi kölcsön felől tárgyalt.

A forradalmi csoportok egyesültek, hogy a kölcsön felvételét megakadályozzák. Külföldön mindenki felfigyelt az oroszországi üzenetre: „Ne adjatok pénzt az orosz kormánynak.”

Gorkij 1906-ban elhagyta Oroszországot. Célja az volt, hogy külföldön agitáljon a cári kormánynak nyújtandó kölcsön ellen. Berlinben nagy ünnepléssel fogadták. Innen egyenesen New-Yorkba ment. Rokonszenvvél fogadták, de mikor elterjedt a híre, hogy élettársa nem törvényes felesége és őt szállodából elutasították, úgyhogy végül egy olvasója nyújtott neki szállást, a newyorki körök felháborodtak magánéletén. Bizonyos rétegek rokonszenvét azonban sikerült biztosítani, beszédeket mondott, gyűjtéseket rendezett az oroszországi forradalom számára, pamfleteket írt a kölcsön ellen.

Természetesen hamarosan szoros kapcsolatai alakultak ki az orosz emigrációval. 1907-ben visszatért Európába, rövidesen levelezésbe került Leninnel, aki felkérte őt, hogy a Genfben megjelenő „Proletár” munkatársa legyen. Jellemzőek Lenin tapintatára e sorok: „Az a szándéka, hogy a „Proletár”-nak kisebb dolgokat írjon, nagyon, de nagyon megörvendeztetett! De természetesen, ha valami nagyobb irodalmi munkát szándékozik alkotni, ne zavartassa magát”. Egy polemikus jellegű cikkének közlését a lap megtagadta és így a munkatársi viszony megszűnt, azonban ettől az időtől kezdve Gorkij Leninnel bensőséges kapcsolatot tartott fenn. Levelezésük az orosz emigráció legérdekesebb dokumentumai közé tartozik. Gorkij politikai írásai közül a legjelentékenyebb 1920-ban megjelent jellemzése Leninről, „akire a történelem azt a súlyos feladatot szabta, hogy Oroszországot, ezt a tarka, lusta és nehézkes emberi hangyabolyt alapjaitban átalakítsa.”

\* \* \*

Európai tartózkodása idejének nagyrészt tudóbaja miatt Capri szigetén töltötte, ahol egy orosz emigránsok számára szervezett munkáiskola vezetésében is részt vett. Egészsége helyreálltával 1913 őszén hazatért.

Visszatértét a forradalmi mozgalom jó üzenetnek vette. Ő kitért az ünneplés elől és visszavonultan Finnországban élt. Egy folyóirat szerkesztését vette át, amelyben a háborús idők hozta megszigorított rendszabályok közt harcolt eszméiért. A rendőrség ismét bele akart kötni, de közbejötték a forradalom eseményei.

1917 után minden idejét a kultúra terjesztésének, az iskolai és az iskolán kívüli népoktatásnak szentelte. Kiadvállalatot szervezett, hogy az orosz és a külföldi klasszikus irodalom eljusson a néphez. Dickens 15 millió, Mark Twaint 5 millió, Voltairét 5 millió, Goethét 2 millió példányban adták a nép kezébe. Ösztönösen gyűlölte a tudomány és a művészet elzárkózottságát és mindent megtett, hogy feloldja a nép esetleges gátlásait az emberi szellem klasszikus termékeivel szemben. Minél több ember olvasson, írjon, kutasson. Sajgott benne ifjúkori vergődése, ő tudta, mi a kielégíthetetlen tudásszomj. Voltak ellenzői is számosan, de Lenin elfogadta álláspontját.

A fiatal írókat szeretettel fogadta, irányította, segítette és bátorította. Egy új nemzedék nőtt a keze alatt. „Gyermek és suhanc koromban sokszor nélkülöztem a kultúrát, most legalább jussanak hozzá kárpótlásként azok, akik közül származom. Fegyverük lesz a kultúra, megnő igényük, bokrosodik érzés- és gondolatviláguk, s olyan katonái lesznek az új rendnek, hogy csodálattal tekint majd rájuk a világ.”

Egészségi állapotának romlása arra kényszerítette, hogy 1921-ben ismét külföldi kezelést vegyen igénybe.

Világszerte ünnepelték hatvanéves korában, 1928-ban, amikor ismét visszatérhetett a Szovjetunióba. A birodalom a hatvanas évfordulóját eszten-dejét az ő ünneplésének szentelte, és a várost, a kincses Nizsnij-Novgorodot, ahol ő valamikor rongyot szedett, azóta „Gorkij”-nak nevezik.

Gorkij, az orosz irodalom pátriarchája, a népi hagyomány őre és a fejlődés rajongója az 1934-ben tartott írókongresszuson megnyitó beszédében többek között a következőket mondta:

„A kritikát meg kell szabadítani az igénytelenséghez vezető egyoldalúságtól, és egyre határozottabban kell érvényesíteni a nyelv gazdag kifejező képességét, a művészi szerkesztést, a tiszta stílust és általában a művészi tökéletesség szempontjait. A politikai színtelenségnek, a szürke egyoldalúságnak háttérbe kell szorulnia a művészi alkotó munka mellett, mert mi elődeinkhez méltó művészetet akarunk alkotni. A szocializmus a legnagyobb szabadságot engedi a szellemnek, de ugyanakkor a legszigorúbb, legmélyrehatóbb kritikát követeli attól, aki a művészet bonyolult kérdéseibe beleszól! Ezt a szempontot kell szem előtt tartani a szocialista íróknak. Tudnia kell, hogy ő hivatva van előmozdítani az emberiség kultúráját s ő minden esetben a dolgozó nép értelmi és érzelmi fejlődése érdekében áll ki a porondra. A szocializmusnak nem a falanszter-kollektívizmus a társadalmi eszménye és nem a közepesek általános uralmaért küzd, hanem az alkotó szellem, a termékeny és a jól előmozdító akarat ki-fejlesztését segíti elő... Sajnos, az utóbbi időben a szocialista mozgalomban mindent politikai szempontból néznek. A munkásosztály annyira egyoldalú nevelésben részesült, hogy a dolgozó embertömegek nagy részének a kultúrszínvonala a háború előtti színvonal alá csökken. Ez nagyrészt az úgynevezett proletárirodalom és művészet bűne. Ez az irodalmi és művészi irányzat az alkotó művészet felé mindenek felett elsőrangú követelményként állította a párt kiszolgálását és a politikai tendenciák hangsúlyozását. Oroszországban a megváltozott helyzetre való hivatkozással követelték ennek az irányvonalnak a megtartását és az csodálatos, hogy Európában hasonló jelszavakat adtak ki a be nem következett forradalmi változásokra hivatkozással. Ezek a kis-felkészültségű, a kultúra értékeit nem ismerő emberek, akik lehetnek jó politikai szervezők, nagyszerű népszónokok, de az irodalomhoz és a művészethez nem értenek, bár állandóan Leninre hivatkoznak, elfelejtik, hogy Lenin, az orosz forradalom legnagyobb lángelméje, élete végéig megmaradt Puskin hűséges olvasójának...”

*Birkás Endre*

## NAGY SZENTEK

Napjainkban ismét „népszerűek” a szentek, akiknek hitelét nagy buzgalommal igyekezett lerontani a múlt század egyoldalú és nem egyszer cinikus racionalizmusa. E népszerűségüket mi sem mutatja jobban, mint a róluk szóló hagiografikus irodalom páratlan fölvirágzása, mégpedig nemcsak a katolicizmus körében. Mauriac, Papini, Martindale, J. Windham, Schamoni, Schütz Antal és Radó Polikárp művei után legújabban Walter Nigg protestáns tanár írt több mint négyszázlapos könyvet kilenc szentről.\*

\* Walter Nigg: Grosse Heilige Artemis-Verlag, Zürich, 1947.

Mi az oka korunk e szentek felé fordulásának, szentek iránti érdeklődésének, lelkesedésének? Bizonyára az, amire Baumgarten utalt egy alkalommal: „Vannak idők, amikor már sem a beszéd, sem az írás nem alkalmas arra, hogy az igazságot hirdesse. Ilyenkor a szentek tettei és szenvedései kellene az igazság hirdetéséhez és titkainak felfedezéséhez”.

Talán egyetlenegy kor sem vágyott még annyira az eszmények után, mint a mai. Sokan csalódtak a földi nagyságokban, „héroszok” diadalaiban, „titánok” lázadásaiban. „O, Zarathustra, alles ist Lüge an mir, aber dass ich zerbreche — dies mein Zerbrechen ist echt!” — írta Nietzsche. Valóban — ha Isten-hit nem élte —, „minden hazugság, de összeroppanásunk valóság”.

Ezért kellene ma a szentek, akik királyok és filozófusok fölött állnak; akik más törvények és más mértékek szerint élnek; akiknek, Pascal szerint, megvan a maguk birodalma, győzelmeik és dicsőségük; akik Isten színe előtt járnak és nem emberi tetszésre vágnak; akiknek elég maga az Isten.

A szentek társadalmi szempontból is értékesek: ezt a tényt Walter Nigge az egyes szentek életének tárgyalásánál mindig kiemeli. Erőteljesen hangsúlyozza, hogy a szenteket nem szabad mintegy bezárnunk a vallási kultusz kereteibe. A szent nem csupán egy felekezeté, hanem az egyetemes emberisége. A látható Egyházhoz való tartozásukat a láthatatlan Egyház égboltja fedi be.

Dehát kit nevezünk szentnek?

Bizonyos, hogy a szent fogalmi meghatározása nem elégséges. Igazi lényegét sem szociológiai, sem vallástörténeti fogalmakkal nem fedhetjük fel. Róla vallott új szemléletmódunk nem lehet elvont, hanem konkrétnek kell lennie. Georges Bernanos írja, hogy az életszentséget nem fejezhetjük ki formulával. A szent nem elvont, földöntúli lény, hanem hús-vér ember, aki a bűn útját járta, vagy legalább is érezte magában a bűnös vágyak minden lázadását és csak kemény küzdelemmel tudta kivívni lelki szabadságát, mint például Cortonai szent Margit.

Bár az alsóbb, bűnös szférák legyőzése az életszentséghez tartozik, az erényesség még nem életszentség. A szentben csak erkölcsös lényt látni: tévedés. A szent több, mint erkölcsös, ő vallásos is. A vallás életének központjában áll és Krisztus akaratának teljesítése: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei Atyátok is tökéletes!” (Mt. 5, 48.).

Nemcsak a kanonizáltak szentek, mert a szenttéavatási eljárás még nem tesz valakit szentté. A kanonizálás csak minden kétséget kizáró módon szentté nyilvánítja az életszentség magas fokát elért erkölcsi hőst. Ami a szentet szentté teszi, az az istenközelség. „Az a szent — írta Kierkegaard —, aki Istenhez annyira közel jut, amennyire csak lehet!”

Ennek a meghatározásnak alapján állítja könyvében Walter Nigg a protestáns Gerhard Tersteegen-t (1697—1769) is a katolikus Egyház által kanonizált szentek mellé.

Kétségtelen, hogy Isten közvetlen közelébe a szeretet lendíti az embert. A szentek szívében égő istenszeretet pedig végeredményben kegyelem. A szentek, amikor Istennel találkoznak, megtapasztalják Őt. A misztikus közelség: istenrealitás. Isten fényének egy sugara ilyenkor rájuk esik és ennek visszasugárzása az a csodálatos flúdiom, az az ellenállhatatlan vonzóerő, mely környezetüket is lenyűgözi. Akik a szentek közelébe jutottak, megéreztek ezt a karizmatikus atmoszférát, ezt az isteni fénnel és erővel telített légkört. És mindazok, akik ezt megéreztek, Léon Bloy-val együtt vallják: a keresztény számára csak egy fájdalom lehetséges: hogyha nem lehet szentté.

Walter Nigg ismételten kiemeli, hogy a szentek nagy társadalmat és egyéniségeket formáló erők is.

1. Vannak példaadói az emberiségnek: Eszmények, lángoló, fényt árasztó lények, akik az alatt tengődőket feliasztják és magasabb célok felé lendítik. Élő evangéliumok, a keresztény eszmék megtestesítői. Élő emlékoszlopok; Isten gondolatának élő képviselői a világban. Ösztönzéseket adnak, buzdítanak.

2. A szentek a tett emberei. Nemcsak gondolkodók és nem ábrándozók. Vannak ugyan nagyszerű gondolataik; nem maradnak meg a pusztá gondolatnál, hanem tette is váltják azt. A vallás nem filozófia, hanem élet. Az életszentség nem a megismeréstől, nem a logikától függ. Ezért aránylag több a női, mint a férfi szent, jöllehet az egyháztörténelem tisztán férfiak által alakított történelemnek tűnik fel. A szentek általában elsősorban nem az értelmükkel dolgoznak, hanem a szívükkel. A szívnek pedig egészen más törvényei vannak, mint az értelemnek, — mint ahogy azt Pascal szellemesen megjegyezte. A kereszténység számára a belső veszélyt elsősorban nem a materializmus jelenti, hanem a szimbolikus gondolkodás felett túlsúlyra jutott racionalizmus. A racionális gondolkodás feloldja analíziseivel a szimbolikus világot s elűzi a boldogság illúzióit. A szentek legnagyobb szolgálata ezzel szemben az, hogy újból megtanítanak a szív gondolataira, melyek képek és nem fogalmak, élmények és nem logika. Gondolkodásuk intuitív gondolkodás. A szimbolikus gondolkodás nemcsak allegóriákból áll és nincs kevésbbé reális, mint a racionális bizonyítás. A logikus gondolkodás szerint először meg kell ismerni a dolgokat, hogy szerethessük azokat; a szenteknél fordítva van, először szeretnek és így, a szeretet által jutnak el az igazsághoz.

3. A szentek egy-egy nagy gondolat megszállottjai. Nem véletlen, hogy Dosztojevszkij a modern nihilizmus legyőzésére a szenteket hívta segítségül. Sosima, a szent, minden anarchiának ellensége. Tudja, hogy az emberiséget mi viszi romlásba és mi lehet a megmentője. Sokszor ő az egyetlen a vakok közül aki lát. Pozitív és konstruktív. Vallásossága ellenáll a széthúzó erőknek. Sosima elsősorban metafizikus. Isten embere, aki az ördöggel örökös harcot vív. Ezt a középponti gondolatot Walter Nigg nyomatékosan kiemeli hőseiben. *Assisi szent Ferenc* bűnbánatát, *Jeanne d'Arc* hősiességét, *Flüi szent Miklós* aszkézisét, *Avilai szent Teréz* és *Keresztes szent János* hevülő istenszeretetét, *Szalézi szent Ferenc* és *Vianney szent János* szenvedélyes lélekmentését, *Lisieuxi szent Teréz* alázatát és kötelességteljesítését.

Azt is igen találóan jegyzi meg, hogy a hagiografia képre Restauráló munka. Az igazi képet kell újból elővarázsolni és azt mindaddig nézni, míg meg nem szólal. A képet azonban sem retusálni, sem idealizálni nem szabad. És ez határozott érdeme Niggnek: nem modernizál és nem esztétizál. A szentek emberi alakjára igyekszik rávilágítani. Beismeri, hogy a valót nem mindig választhatjuk el a legendától, de a legendák sokszor élethűbben tárják elénk a szentek életét, mint más történelmi hagyomány. A szentek természetfeletti történesek nélkül nem szentek.

Másképpen azonban nincs hagiografia, mely a szentek végső titkát felfedné. Visszaadhatatlanok és kimeríthetetlenek. Misztikus mélységek és magasságok lakói. Lisieuxi szent Teréz talán mindannyiuk nevében beszélt, amikor ezt mondta: „Szeretném mindazt leírni, amit átéltem — ez azonban lehetetlen! Át kell mennünk ezen a sötét alagúton, hogy fogalmunk lehessen sötétségéről”.

Zoltányi László

# SZINHÁZ — FILM

## «KIGYÓFÉSZEK»

A nyugati kultúra emberének halálsejtelmiei több írónak sugalmazták a problémát: hogyan felel az ember a biztosan megtudott halál közbeledésére? A felelet mindig lecsúszó kritika volt a lét látszat-értékeiről és arról, az evilági életbe túlonúl elmerült emberről, aki csak álarcként viseli az erkölcsi magatartást, de ez a maszk összetörve hull le az igazi megpróbáltatás első durvább érintésére, hogy leleplezze a személyek igazi énjét, az ösztönök megváltatlan állati vonásait.

Emlékezem egy — negyedszázad előtt született — egyfelvonásosra, amely tengeralattjáróra vitt vagy nyolc-tíz tagú nemzetközi társaságot. A tengeralattjáró a csak érdekes kirándulásra számító személyekkel váratlan defektus következtében elsüllyed és kezdetét veszi a kirelhetetlenül közelítő halállal való küzdelem. Minden álarc lehull, minden hazugság megszűnik, minden látszat-kultúra megsemmisül. De segítségre siet a külvilág és megkezdődik a tengeralattjáró kiemelése: a maguk silányságában lelepleződött emberek újra felveszik az álarcot és tovább hazudják egymás előtt evilági szerepeiket.

Ugyanez a téma felbukkant később egy személyszállító hajó katasztrófáját színre vivő északi színműben. Itt is hasonló volt a befejezés: az utolsó pillanatban megmentik a halálra ítélték testeit, a lelkek egyegy kivételtől eltekintve menthetetlenek.

Ezt az írói témát kapjuk egészen új, modern francia hangszerelésben Henri Troyat drámájában, amelyet „Kigyófészek” címen most mutattott be a Kis Színház. Troyat 1348-ba repíti vissza: Toscanában vagyunk, a nagy firenzei pestis napjaiban, amikor mindenki menekül a szinte kikerülhetetlen pestis elől. Ripamonti bankár vidéki kastélyában verődik össze egy kis társaság. Egy szerzetes által vezetett szerencsétlen menekülő csoport is szeretne oltalmat találni a városban dühöngő pestis elől a bankár pajtaiban, csürjeiben, de a jólét önző kiválasztottjai elűzik a birtokról a menekülőket. A szerzetes csak szavakkal korbácsolja végig a biztosnak vélt menedék önző lakóit, de Isten felfigyel: felpattannak a bezárt ajtók és megtáruul a kastély a kint dühöngő halálnak.

„Az ember tragédiája” drámai színére emlékeztető első felvonás után kezdődik a halálra ítélt szereplők önlelepleződése. Troyat ragyogó jelenetek sorában mutatja meg: hogyan lesz úrrá egyeseken a különböző módokon leplezett szenvedély, igazi énjeik feltárása hogyan kuszálja, zavarja össze emberi sorsaikat? A közeledő haláltól való félelem által felszabadított mániák e kigyófészek lakóiban döbbenetesen torz társadalmi képletet tárnak elénk.

Ebből a képletből egyaránt hiányzik a társadalmi szolidaritás és a transzcendencia jegye, csak az anyag és a test szerepelnek az egyenlet egyik oldalán, míg a másik oldalon, az egyenlőségi jel után a nagy ismeretlen, a halál kellene, hogy álljon. De Troyat nem fejtí meg az egyenletet a harmadik felvonásban.

Amióta Maeterlinck drámáiban először lépett földi ember alakjában a Halál a modern színpadra, gyakran találkoztunk különös, — rejtélyes drámai testetöltéseivel. Anouilh megkapóan eredeti „esőköpenyes férfi”-ja után itt mint gitáros festi alá a halál a dialógusok egy részét. Ebbe a gitárosba bele szeret a bankár álmodószívé, tiszta unokahuga,

Lucia. Eljegyzik egymást. A csókjuk pillanatában elmúlik a kastély fenyegetettsége: a megmozdíthatatlanul tárt ajtók bezárulnak, a beborult ég kitisztul, a pestisben haldokló szolga egészségesen ugrik fel és a vidéki kastély összeverődött lakói tovább hazudják egymásnak evilági szerepeiket, miközben a gitáros karjaiban elviszi közülük az egyetlen tisztá lényt, a holt Luciát.

Ennek a fordulatnak csak színpadi logikája van, ami egyértelmű a „hatással”, de nincs az a mélysége, mint Claudelnél: Violaine csókjával magára veszi Pierre de Craon lepráját, aki meggyógyul, hogy az önkéntes áldozatvállaló hordozza tovább a lassú pusztulás szenvedés-keresztjét. A gitáros szerepe nincs olyan eseményalakító módon beleszőve a drámába, mint az „Eurydike”-ben az esőköpenyeges férfi. A darab végső fordulatát még úgyis lehetne értelmezni, hogy a halálfélelemben megvilágosodtak e „kigyófészek” lakói és igazi, benső énjük felismerése jelenti számukra a földi poklot: erre azonban egyáltalában nem mutat utolsó jelenetbeli magatartásuk. A szorongás után örömmel veszik fel régi álarcaikat, amely eltakarja majd igazi arcuk dült vonásait.

A dráma záró tételének írói kifejtésével szemben támasztható kritika mit se von le a mű magas irodalmi értékéből. A darabot Possonyi László tolmácsolta költőien. Galamb Sándor dr. rendező és a színészek lelkes buzgalommal elevenítik a nézők elé a drámát, mely a Kis Színház Corneille bemutatójával együtt jelzi azt a vonalat, amely e szükséges vállalkozás élet jogát bizonyítja.

N. A.

## FORRÓ MEZŐK

Apáthi Imre új filmje.

A magyar filmművészetnek voltaképpen nem is újjászületnie, hanem egyáltalán megszületnie kell; hiszen köztudomású, hogy a háború előtti magyar filmek nagy többsége, ha egyáltalán szót érdemel, azt nem művészi voltának, hanem kirívó hibáinak köszönhetette. Igen kevés kivételt nem számítva, a primitív szórakoztatóipar termékeinek sem feleltek meg. A filmművészet megszületésének pedig — minthogy ez a művészet nálunk még ki sem alakította formanyelvét —, véleményünk szerint az a föltétele, hogy először *filmművészek* szülessenek, akik azután filmeket csinálnak. Festő nélkül nincs festészet és nem lehetnek festészeti irányzatok sem. Ugyanígy filmrendezők nélkül sincs filmművészet.

Hogyan? Ne volnának filmrendezőink? Mesterembereink, kik többé-kevésbé értettek a szakmához, mindenesetre voltak. De rendezőink, a szó valódi értelmében — tisztelet a kivételnek — aligha. Minden valamirevaló költőnek, festőnek *stílusa* van, mely még olyan művésztársaitól is megkülönbözteti, akik vele egy irányzatot képviselnek. A szovjet filmművészetben például ugyanazt a realizmust képviseli Alexandrov is, Hendeinstein is, mégis *más* mindegyiküknek a stílusa.

Mindezt azért kellett előrebocsátanunk, hogy kellőképpen tudjuk méltányolni Apáthi Imre munkásságát, filmjének jelentős hibái mellett is. Mai filmművészetünkben Szóts István mellett Apáthi Imre az egyetlen rendező, kinek nemcsak jó vagy rossz filmjei vannak, hanem egyéni stílusa is, vagy legalább is igyekszik ilyen stílust kialakítani. Más kérdés természetesen, hogy milyen ez a stílus.

A „Forró mezők” stílusa naturalizmus felé hajló realizmus, amit azon-

ban — különösen lélektanilag „nehéz” pillanatokban — Apáthi Imre szeretet franciás képi szimbólumokkal, utalásokkal keverni. Különösen a skandináv államok rendezői és a mexikóiak szeretik ezt a „nehézségekkel megalkuvó” stílust. Azért nevezzük nehézségekkel megalkuvónak, mert ami a szélesen, bőven részletező, realista ábrázolásnak kedvez, azt úgy, ami pedig finoman kihegyezett képi szimbolizmust kínál, azt megint ezen a módon mutatja be. Ebből származik azután a filmnek szerintünk egyetlen, de igen komoly hibája: *Apáthi a feszültséget másképp teremti és másképp bonyolítja.*

A „Forró mezők” ugyanis egy adósságokba keveredett és züllött családi életet élő földbirtokosról, illetve egy szerelmi gyilkosságról szól és ezzel kapcsolatban a rendezőnek módjában van bemutatni egy vidéki kisváros dologtalan, intrikákkal teli, ellenszenves életét. Szélesen áradó, *kollektív* tragédiákat várunk, s ezt sejteti a film kezdete is: ez a valóban igen jó rész, amint a remekül mozgatott felvevőgép részletező nyugalommal siklik végig az alvó aratólányok fáradt alakján, és ebbe a halotti, kábult egykedvűségbe mint egyetlen, „igazi” élet, lüktető, zsarnoki akarat tal törtet bele a két vágatató lovas. Röviddel ezután azonban már a kissé hihetetlenül pazar kényelemmel berendezett urasági kastélyban vagyunk, ahol el kell szenvednünk Karády Katalin siralmas „alakítását” és szenvedését. Itt a film elejének bő realizmusát részletező miliórájz váltja fel. Ez magában még nem stílustörés és szükség is van rá; de a felvevőgép nem tud kiszabadulni az egyre inkább bűnügyivé változó légkörből és a kezdet frissességére csak a vendégloji asztaltársaság pompás jellemtanulmányai utalnak. Az egész véres históriát még így is sokkal jobban motiválja a kezdet igaz „forró mezők” hangulata, mint a rendőrkapitány féltékenysége. Apáthi sajátja, — amint azt már a „Tűz”-ben is megfigyeltük —, hogy, tehetsége lévén rá, nem tudja elkerülni a „ki a gyilkos” hangulat izgalmanak csábítását. Itt azonban a titokzatos autó túlságosan váratlanul bukkan fel és *túlságosan* is meglep, hogy maga a rendőrkapitány ölte meg a földbirtokost. Valami hiányzik a filmből — mintha jelentős részeket kivágtak volna belőle. Olyan jeleneteket, melyek simább átmenettel magyarázzák az eseményeket. Végül a temetés és a jegyző tragikomikus jelenete megnyugtatóan jelzik a kezdeti elgondolásokhoz való visszatérést. (Nyilván, mert a külső felvételek idején, ugyanabban a termékeny hangulatban készülhettek.) A befejezése, a sokáig fényképezett, egyre távolodó kocsik képe sikerült kicsengése a sivár, hiábavaló vidéki élet ábrázolásának.

A színészi alakítások messze kimagaslanak az átlagból, és ami különösen figyelemreméltó: nem színpadi, hanem határozottan *filmjátékot* nyújtottak. Kétségtelen, hogy ez is a rendező érdeme. Szakáts Miklós, Szabó Sándor, Zách János, Földényi László pompás együtteséből csak Karády Katalin kiábrándítóan gyenge szereplése válik ki. Farkas Ferenc szellemes, izig-vérig filmbe illő, soha nem fölösleges vagy kirívó zenéje elsőrendű: ilyen kifogástalan, szellemes kísérőzene külföldi filmen is ritka.

Megállapításainkat összefoglalva: Apáthi Imre legkomolyabb érdemének önálló és már a „Tűz”-ben feltűnt stílusát tartjuk. Filmjeiben a tudatos alkotóművész — az igazi rendező — jelenlétét érezzük.

Nemeskürty István

## A SZIGET OSTROMA

Keszi Imre tanulmányai. Dante kiadása, 1948.

A könyv három nagyobb fejezetre oszlik. Az első (Emberség és irodalom) elvi tanulmányokat, a második (Emberek és művek) tanulmány-szerű bírálatokat, a harmadik (Alkalmak és arcélek) írói portrékat foglal magában. Mindhárom részen s minden egyes íráson ugyanaz a vezérlő gondolat vonul végig: állásfoglalás a „tiszta” irodalommal szemben és a harcos, szociális érdekelttségű realista irodalom mellett. Vagy ahogyan a franciák mondják, akiknél talán a legnagyobb hevességgel folyt és folyik ma is a két fölfogás vitája: a „littérature pure”-rel szemben, a „littérature engagée” mellett. Erre a vezéreszmére utal a mű találó címe is.

Keszi Imre a marxista-leninista esztétika, kritika és irodalomszemlélet egyik leghatározottabb és legiskolázottabb képviselője nálunk. Elveit, a jelenségek és művek bírálatában, kettős irányban fejti ki: egyrészt a „polgári” esztétika különféle irányzataival, másrészt „a marxista esztétika terén mutatkozó hibákkal” szemben. Így azután tanulmányaiban sorra szöbakerülnek, nem egyszer tisztázást nyernek az utolsó húsz esztendő legvitatottabb problémái: a pártosság, az optimizmus, a formalizmus, a sziget-mentalitás vagy inzularizmus, a paraszt-romantika és „narcodnik”-törekvések, a realizmus, a humanizmus, az absztrakt művészet kérdései, lehetőleg mindig konkrét tények, művek, egyéniségek, történeti vagy fölvetődő aktuális jelenségek kapcsán, — és mindig kerülve a vulgarizmust, a marxi-lenini elvek következetes érvényesítésével.

Albert Thibaudet, századunk első harmadának egyik jelentős francia kritikusa egyik művében, „A kritika fiziológiája” címűben három típusát különbözteti meg a bírálatnak: a „spontán”, a „hivatásos” és a „művészi” kritikát. Az első hajdan a szalónokban formálódott ki, a művek „aznapi” megbeszéléséből s ennek utóda ma a napilapok irodalmi kritikája. A második a szakembereké, professzoroké, a „katedráké”, mely igyekszik elhárítani magától az aktualitást, elvekhez és szabályokhoz méri, osztályozza, rangsorolja a műveket s az inkább impresszionista spontán kritikával szemben dogmatikus hajlandóságú. A harmadik a művészeké, vagy mint Chateaubriand nevezte, a „szépségek kritikája”.

Ha elfogadnók ezt a kétséggel sül szellemes megkülönböztetést, Keszi Imrét, noha írásainak jelentős hányada napilap hasábjain jelent meg, a bírálók második, „professzionális” típusába sorolnók. Mint minden szigorúan elvi tájékozódású szemlélőben, őbenne is van bizonyos dogmatizmus, amire világosan és tudatosan céloz előszavában is, egyebütt is a tanulmányokban, helyenkint e dogmatikus kritika klasszikus szóhasználatával, — (egy-egy mondata olykor a világnézetileg tőle rendkívül messzeeső Brunetièrnek, a kritikai dogmatizmus mult századvégi képviselőjének s talán legelősebb megtestesítőjének megfogalmazásait idézi föl, párhuzamként, az olvasóban). A bírálat földadata Keszi Imre szerint is a „visszanyesés”; a bírálók bizonyos fokig irányítója, „munkatársa” az írónak.

Meddő dolog volna ennek az álláspontnak a jogosságát vitatni; semmivel sem kevésbé jogosulatlan, mint például a „szépségek kritikája”. Vannak tagadhatatlan hasznai és előnyei; vannak veszélyei is. Tudatosít, rendszerez, határozott vonalakkal rajzolja ki a mult és jelen irodalmi élet tér-

képét; másfelől viszont nem egyszer túl keményen nyúl bele a még csak alakuló, útját, formáját kereső valóságba, a fattyúhajtások lenyesése közben esetleg belevág a termékeny fejlődhetőbe is s előre megássa olykor a csatornákat, amelyeken majd a folyónak folynia kell. Ezért hajlik azután általában a dogmatikus kritika a irodalomtörténet felé, ahol már félig-meddig lezárt eseményekkel és jelenségekkel áll szemben, úgy azonban, hogy belőlük állandóan levonhatja a jelenre és jövőre vonatkozó tanulságokat.

„A sziget ostroma” legérdekesebb fejezetei is ilyen ma is aktuális félmulttal foglalkoznak: a harmincas-negyvenes évekkel, meg az akkori írói magatartás mai megfelelőivel. A vizsgálat lényegében az „írastudók árulása” és az „írastudók felelőssége” körül forog, ami szükségszerűen veti föl az egész társadalmi felelősség problémáját. Keszi Imrének kétségkívül igaza van, amikor a magyar irodalmat, illetve az írók többségét elmarasztalja; igaza van annyiban, amennyiben az irodalmat önmagában, majdhogynem izoláltan szemléli; de az az érzésünk, hogy túlságosan izoláltan szemléli. Ahhoz ugyanis, hogy az irodalom többet tehessen annál, amit tett, megfelelő háttérre lett volna szüksége, társadalomra, mely legalább olyan mértékben állt volna írói mögött, ahogyan a francia „résistance”-ban állt. Ilyen háttérük azonban a fasizmus éveiben a magyar íróknak nem volt. Más kérdés, hogy miért nem volt. S itt ismét „útvesztésünk” nagy kérdésével kerülünk szembe: egy nagyméretű történelmi problémával, melynek magyarázatához, megértéséhez sem a terhes „huszonöt év”, sem az utolsó száz év vizsgálata nem ad megfelelő kulcsot; hiszen negyvennyolc bukásában is részben hasonló társadalmi tényezők működtek közre már, amelyek a negyvenes évek „szigetre-menekülésében”, — s ezeknek a forrása meggyőződésünk szerint századokkal korábban keresendő, abban, a Mohácsnál súlyosabb Mohácsban (és Mohács közvetlen okában), amit a középkorvégi magyar paraszt-polgárság kialakuló rétegének tragédiája jelentett, s aminek szimbóluma egy évszám: 1514.

Egy tanulmánykötettől természetesen nem kívánhatjuk, hogy ilyen messzire visszamenő történeti képet nyújtson. De szeretnénk volna, ha Keszi Imre szélesebb társadalomtörténeti háttérrel fest elénk és éles kritikai szemléletét a műfajadta lehetőségek között erőteljesebb történeti szemlélettel egészíti ki. És szerettük volna azt is, ha egy-egy írói portréja esetében (például Vajda Jánosnál), a kor gazdasági-szociális tényezőinek szerepe mellett hasonló figyelmet szentel az író egyéniségének, természetének is, s az író-jelentette probléma mellett (amit világosan lát és ábrázol), még erőteljesebben mutatja meg azt, hogyan hatottak a kor szociális-gazdasági erői erre az egyéniségre, természetre s hogyan tükröződik ez a küzdelem, eltorzulás, indulat, tragikum azután a műben. Alighanem némi magyarázatot kaphatnánk így arra az izgalmas kérdésre, vajjon miért maradtak torzók egyes világirodalmi méretű tehetségeink.

*Spectator*

NYISD KI AZ ABLAKOT! *Dobi János* versei, 1948.

A legfiatalabbak lírájának figyelése kötelez, hogy az outsiderként felbukkanó Dobi János ígéretteljes verskötetével foglalkozzam. A kitűnőségekben és reménységekben bővelkedő nemzedék orkeszteréből nyugtalanító dzsungeli hangszerként

ír ki Dobi János szava. Ha őseit keresnők, Adyt kétségtelenül megleszünk valahol a családfán, de épp ilyen fokon rokona az ismeretlen népköltőknek, a ballada-foganóknak is. Tüskés, bozontos árnyékú bokor egy pallérozott kert sövényében, formátlan és nyesetlen galagonya — s éppen ez a kialakulat-

lanság a legígéretesebb vonása, lévén egy új költő jelentkezésekor a mondanivaló, az ihlet újszerűsége a döntő. Ha ihlete forrását keressük, valahol a fogcsikorgató dühöngés és az ősvilági félelem-érzet közt találjuk meg. Hol láncsörgést hallani e versekből, hol szükölést. A szerelem haramiás-duhaj hangon tör fel belőle (A vajda makrancos mátkája); sehol egy lovagi póz, szerénád-adó érzékenyülés. Az ember sorsát a világűrben lázadó angyalok vergődésével érzékelteti. (Testközelen, Száraz csokor balladája.) Természetélménye olykor a teljes esztétikai gyönyörűség erejével ragad meg (Barkabomlás, Holdfogyatkozás) s az élet és halál együttvalósága krudys sorokat csal furcsa hangszerére (Csósz őrzi a temetőket). Az említett versek egyszerűsmind a kötet legjobb darabjai.

Formai tökéletlensége — ha tévednénk s nem a formába nem férő vulkáni érzelem kitérésének erejével magyarázható — irigyévé teheti mindazokat, akik valamilyen öröklött és kitaposott versidom rabjai. Arra az esetre azonban, ha a vulkán netalán kialvással fenyegetné idővel, mindenképpen ajánlatosnak tartjuk versmondatainak zártabb építését s általában a mesterségbeli, formai elmélyülést és önévelést.

*Jékely Zoltán*

BAJZA JÓZSEF DRAMATURGIÁJA. Összeállította: *Lóránd Lajos*. — A Színháztudományi Intézet kiadása, 1949.

Bajza Józsefnek, a költőnek, a Nemzeti Színház első igazgatójának dramaturgiai elveiből gyűjtött össze egy választékra való *Lóránd Lajos*. Bajza kitűnően ismerte a színházat, elméleti és gyakorlati szakember volt, aki világosan látta, mik a költelességei és a lehetőségei a kezdődő magyar színjátszásnak, mik azok a tapasztalatok, amiket az első negyven esztendő sikereiből és kudarcából le kell vonni. Szemlélete,

természetesen a XVIII. század dramaturgiai és esztétikai elveit tükrözi, elsősorban Lessing szempontjai irányítják gondolkodását. Világos fő, tárgyilagosság, kitűnő színházi érzék jellemzi minden elvi és napi kritikai megjegyzését. A kis összeállítás színi bírálatából, a „pesti magyar színház ügyéről” írt pamfletjéből gyűjtött össze, ügyes keretben, jellemző részleteket. Ír Bajza a színészetről általában, s hangoztatja, hogy a színészetet nem lehet véletlenre bízni, ahhoz „elvi studium” kell. Hangsúlyozza a szép és tiszta magyar beszéd követelményét, a játék és mimika egyszerűségét, a jellemábrázolás eszményítését. Kitűnő észrevételei vannak a magyar darabokról, a fordításokról; helyesen látja meg a korban divatos német drámák hibáit és hiányait, és ajánlja helyettük a francia drámairodalom remekeit, melyek igazi drámák, igazi emberekéről szólnak és erkölcsi tartalmat nyújtanak a német ál-roman-tikus közönség-sikerekkel szemben. Szól a színbírálatról, s már akkor ajánlja azt, amit a magyar színbírálat a mai napig sem tudott megvalósítani, — ellentétben a francia és egyes német (Alfred Kerr) színikritikusokkal —, hogy bírálatot csak a szöveg ismeretében, a színházi élmény lehiggadása után írjon a kritikus. A kis kötetet a magyar színészet hőskorának nagy alakjairól — Egressyről, Megyeriről, Lendvayről, Fánccsyról, Lendvaynééről — írt karakter-tanulmányok zárják le. — Az összeállító *Lóránd Lajos* rövid, sikerült arcképet rajzol bevezetőjében Bajzáról.

*T. G.*

POKOL. *Ljudmil Sztojanov* regénye. — (Athenaeum, 1948.)

*Liudmil Sztojanov* korunk egyik legjelentősebb bolgár írója. Regény- és novellakötetek, versek és drámák egész sorával s több mint negyvenöt esztendő írói multtal a háta mögött, a bolgár írószövetség elnöke, nemzetgyűlési képviselő, a

nagy bolgár lapok munkatársa; irodalomban s politikában egyaránt súlya van szavának. Írói működését népdal-változatokkal kezdte a század elején. Az első világháború éveiben — akár a legtöbb bolgár író — még a szimbolizmusnak hódolt ő is, 1923-ban azonban, amikor a bolgár nép először lázad fel elnyomói ellen, Sztójanov is bekapcsolódik népe szabadságharcába, s ettől kezdve a szocialista realizmus szellemében írja műveit. Ebből a korszakából való „Pokol” című regénye is (eredeti címe „Kolera”), mely Dimo Boikliev gondos fordításában most jelent meg magyarul.

A hódító háború borzalmainak, embertelenségeinek, egész lélektelen gépezetének megrázó ábrázolása ez a könyv: a harmadik Balkán-háború végső epizódjainak alvilági kínjait, Dante Poklára emlékeztető gyötrelmeit vetíti élénk komor, szűkszavú, fojtott líraiságú tablói-ban. A Balkán népei évszázadokon át éltek török rabságban. A török járom alól felszabadulva, megintcsak játékszereivé lettek az egymással vetélkedő idegen nagyhatalmaknak, melyek e sokat szenvedett kis népet újabb és újabb testvérháborúkba kényszerítették. E harcokat, az 1912-ben és 1913-ban dúlt három Balkán-háborút átszenvedte Sztójanov is. Sokat látott, sokat élt át, és sokmindent megértett. Látta, hogy a fronton és a front mögött hogyan pusztít a kolera. Látta, hogyan arat a halál, s milyen tehetetlen a szenvedő ember ebben a földre szabadult pokolban. Amit akkor látott és tapasztalt, azt írja meg ebben a könyvében. A bolgár katonák százszámra hullanak el a mezőkön, az utak szélén, a frontmögötti járványkórházakban, s nincs számukra segítség sehol. A kórházakban orvosaik s tisztjeik nem törődnek velük, nincs orvosság, nincs ápolás, nincs fekvőhely sem, ahol agyonkínzott lelküket kilehelhetnék. A szabad ég alatt sorvasztja őket a

nyomor és az éhség, eszi őket a tetű, és veri lázas testüket az eső. S nem akad közöttük senki, aki értené, aki tudná, hogy miért ez a mérhetetlen kín, hogy mi célja lehet áldozataiknak.

Ezt a világot ismeri meg ebből a könyvből az olvasó, akit szintén megkínöz az emberi szenvedésnek és nyomorúságnak e félelmetes látványja. S épp ezért nem is pesszimista mű a „Pokol”: bár irtózatokat tartalmaz, a megkínzottak bajtársiasságának, hősi emberségének példáit is felmutatja; s az embertelen és céltalan szenvedések elkese-redeése hőseiben is, s az olvasóban is a béke és szabadság tevékeny vágyát ébreszti fel.

Iványi Sándor

**TÜZPRÓBA.** Rideg Sándor regénye. — Az Athenaeum népkönyvtára, 1949.

Egy béres története, a gyermek emlékezetének első ébredésétől a legénykor kifeszéséig. Kerete az első világháború előtti évek szegénymbersorsa, a háború és a forradalom. A regény a forradalom leveretésével és az ifjúvá serdült gyermek reményreébredt, önmagáratallt eszmélkedésével fejeződik be.

Rideg Sándor belülről, a közvetlen átélés erejével és forró keserűségével látja a tanyai szegénymber életét, s tudósítása helyenként meggyőző, magávalragadó szenvedélyű. A sötét virradatelőtti jelenet, melyben az alig serdülő, álomtól, láztól és rossz táplálkozástól gyöngye kis suttyó-béres az irdatlan gémeskút-nak az ő számára szinte mozdíthatatlan óriásvedrével birkózik, s a hajnali itatáshoz nagykeservesen felhúzott víztömeget újra és újra magarázúditja, — s miközben a súlyos ostorfa minduntalan földhöz-vágja, tehetetlenségének rémülete (melyet titkolni kénytelen, hisz az apa háborúban s a soktagú családnak ő a fenntartója), elvegyül benne

a kisfiú mélységes szánalmával az „ő” szomjas ökrei iránt: ezt a jelet az olvasó nem egyhamar felejtje el. Egyébként azonban a mű dokumentálási szándéka olykor az ábrázolás művészi hitelességének rovására megy. Pedig Rideg Sándor jól látja és sokszor jól ábrázolja is alakjait. Hőse ez az erős legénnyé serdülő sovány kamasz Móricz Zsigmond, Tamási alakjaira emlékeztető figura, s a könyv olykor nemcsak a hős lényével, de szárazon reálisnak látszó s mégis meleg, költői és népi humorral átitatott stílusával is idézi két nagy elődjét. Az imádságos, szelidlelkű, erős anya finom profilja, s a bálványerejű s kissé bálványként is tisztelt távoli apa szintén élően, hitelesen jelenik meg, s az olvasó sajnálja, hogy — ahelyett, hogy a maguk plasztikus, vérbő valóságában egyre erőteljesebben és elevebben emelkednének ki előttünk, — idő előtt visszahanyatlanak a történelmi dokumentumnak a regénnyel szemben szürkébb dimenziójába.

Külön értéke a műnek a maga egyszerűségében erőteljes és művészi nyelve, mely teljes realitásra törekvése mellett is költői. S az egészséges és kedéllyel telt humor a legsötétebb helyzetekben sem hagyja cserben az író és alakjait. Talán csak két-három kifejezést hagynánk szívesen ki; úgy érezzük a népi hitelesség ezek nélkül is csorbítatlan, a nyelv művészi mértéktartása viszont teljesebb volna.

Sík Ilma

A IV. BÉ. *Oszejeva* regénye. — Az Athenaeum népkönyvtára, 1949.

*Oszejeva* könyve gyermekekről szól, és nyilván gyermekek számára is készült, de nem érdektelen olvasmány pedagógusok, gyermekekkel foglalkozók számára sem. Ebben a környezetben a pedagógus, a tanító, a felnőtt voltaképpen csak közvetve ható tényező; az igazi irányító és nevelő maga a gyermeki közösség, amelynek legszembeszökőbb és köz-

vetlenebb hatása a felelősségtudat kifejlődése, s ezen keresztül az önkritika és önévelés. A könyvecske így valósággal a Makarenko-féle elvek illusztrációjaként hat.

Egyszerű, kedves kis történet, nincs benne semmi rendkívüli, kalandos élmény, a gyermeki élet reális, mindennapi problémáit jeleníti meg. De ezek az apró szenvedések és szenvedélyek, ezek a miniatűr bűnök és összeütközések fontossá, sőt döntővé válnak a fiatal lelkek érzékenységen át. — Meleg és gyengédséggel teljes a családi élet rajza, az orosz léleknek a nagy regényírókból ismert lágy jósága tükröződik sokféle színre bomoltan a fiatal lelkekben: mindenik egy-egy külön kis emberi jellem: kialakulóban. Sok báj, naiv humor s a gyermeki problémák gyengéd komolyanvévése színezi ezt a jellegzetesen női írást. Igazán rossz gyermek a közösségben nem is lehet, legalábbis tartósan nem — mondja ez az életszemlélet, — aminthogy igazi bánat, szerencsétlenség, jövőtehetetlen bajok sem történhetnek: mindnyájan útban vannak a nemes emberiesedés felé; a kölcsönös hűség, becsület, segítség és egymás megbecsülése útján. Barátság, becsület, s a családi élet követelményei pillanatnyilag összeütközhetnek ugyan a fiatal lelkekben, időlegesen ellentétbe kerülhetnek, de végül közös nevezőre lehet hozni, minden kisimul, elrendeződik a gyermeklelkekben is. Az ember megmelegedett szívvel teszi le a könyvet; az az érzése: egy romlatlanul derűs, meleg anyai szempárba nézett.

Szimon Katalin

INDIÁN ÁTOK. *Jorge Icaza* regénye. — (Athenaeum, 1948.)

Equadori író regénye magyar fordításban. Eredete s címe után fülledt, exotikus délamerikai best-sellernek vagy izgalmas indiántörténetnek is vélhetné valaki. Nem lenne igaza. Vádirat ez a regény

egy pusztuló, halálraítélt faj, az Equadorban élő maradék indiánok anyagi, testi s erkölcsi kizsákmányolása ellen. A történet színhelye egy nyomorúságos kis indián falu, melynek lakóit utolsó csepp vérükig kiszípolozza néhány szívtelen és szenvedélyes pénzvadász.

Ami kegyetlenséget, embertelenséget, nyomort, testi-lelki kiszolgáltatottságot csak felmutathat itt is, ott is az élet, azt mind belezsúfolta az író ebbe a 140 lapos könyvbe, — s művészi szempontból épp ez a hibája. Igaz, lélekzetviasszafojtva és egyre borzongóbb lelkiismerettel olvassuk regényének fejezeteit; eleven emberábrázolásával meg tudja velünk éreztetni a szenvedők, elnyomottak, kizsákmányoltak nagy emberi sorsközösségét; sokszor mégis hitetlenkedve csóváljuk a fejünket, s épp az elnyomott indiánok érdekében szeretnők hinni, hogy az író túlon túl sötétre keverte színeit. Hiszen mégiscsak alig lehető, hogy az equadori érsektől kezdve az indián dajkát töppedtre szívó csecsemőig lelkiismeretlen kizsákmányoló s vérszopó fenevad mindenki, aki nem indián. Azt is nagyon jól tudjuk, hogy az Egyháznak is lehetnek, s vannak is méltatlan szolgálai, de hogy Equador indián falvaiban a vallás csak arra lenne jó, hogy kábulatában zokszó és ellenkezés nélkül hajtsa járomba fejét az igavonó ember, s hogy az equadori katolikus Egyház egyetlen célja, az érseké épűgy, mint a falusi plébánosé, a mindenáron való meggazdagodás lenne, — az a gondolkozó s a valóságos életet a maga teljességében szemlélő olvasó számára aligha hihető. S Jorga Icaza sem tudja elhietni, hiába bizonyígtatja regényének átlag mindig ötödik oldalán. Érthető, ha a realista regényíró általánosít, s a valóság valamely szelvényét a jövő s a haladás érdekében általános érvényűvé emeli, de tegye ezt a való-

ság tiszteletével s a művészet hitelességével. Jorga Icaza regényéből pedig éppen ez a realista hitelesség hiányzik.

Iványi Sándor

UTAZÁS A SZOVJETUNIO TÉRKÉPÉN. N. Mihajlov és V. Poksisevszkij könyve. — Új Magyar Könyvkiadó kiadása, 1948.

A szerzők, hogy a szovjet dolgozók három évtizedes munkájának kultúreredményét bemutathassák, a legérdekesebb keretet választották: az utazást. Az olvasó plasztikus, szemléletes, érdekfeszítő képet kap a szovjet vezetőinek és dolgozóinak azokról a teljesítményeiről, amelyek egyre inkább kiszélesítik a jólét útját. Az utazás hét etapban méri végig a huszontétmillió négyzetkilométeres területet: az első a fővárost és környékét, a második a Volga, a Kaspi- és a Fekete-tenger melletti vidékeket, aztán Grúziát, Sztálin szülőföldjét, a harmadik az északnyugati steppéken át Ukrajnát mutatja meg; a negyedik utazáson megismerkedünk az északnyugati tengerekkel, Leningráddal, a sarkkör mögötti tájakkal és a jégmentes sarkvidékkel; az ötödiken (ez a korrektor elnézése miatt a „Hatodik utazás” címet kapta) kitáruul előttünk észak kapuja, s mi belépünk nyelvrokonaink, a zürjének és szamojédok közé, majd lekanyarodunk Magnitogorszkba, hogy a világ egyik legnagyobb kohászati központját megismerjük. A hatodik utazáson Ázsia szívébe jutunk, a hetedikken pedig Szibérián át elérjük a Csendes-óceánt. A látottakat több mint kétszáz kép szemlélteti kilencvenhat oldal műmellékleten. Az anyag gondosan és izlésesen van összeválogatva. Modern középületek, új lakóházak, emlékművek, szállodák, hidak, iskolák, kórházak, munkásüdülők, színházak, bankok, ipartelepek, zsilipek, tárnák, szivattyútelepek és rakodópar-

tok mellett, szép tájképeket, panorámákat, kertészeteket, művészi faragással díszített régi házakat, ősi templomokat, kolostorokat, régi temetőket, gyermekparkokat, nép-ünnepélyeket, teve- és rénszarvas-karavánokat, birkanyáját, méneseket, szárnyasok seregeit és nem utolsósorban csinos üzbég és kirgiz lányokat láthatunk. Kár azonban,

hogy a térképek gyengék, ez a komoly munka, komoly térképeket érdemelne. A földrajzi adatokat tartalmazó függelék hézagot pótol az ismeretterjesztő irodalomban. A könyv, általában, tökéletesen eléri a szerzők által kitűzött célt: képet ad a Szovjetunióról és megmutatja átalakulását, amelyet a szovjethatalomnak köszönhet. F. B.

*Most jelent meg*

HORVÁTH SÁNDOR O. P. MŰVE:

TRACTATUS PHILOSOPHICI  
ARISTOTELICO THOMISTICI

Vol. I.

*Quaestiones ad Logicam et cognitionem humanam referibiles: (380 oldal)*

**Ára 70 Forint**

A szerzővel való megállapodás szerint arányos árengedmény és esetleg részletfizetés (XIV., Szent Domonkos-utca 3.)

## KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

*Sík Sándor: „A realizmus problémái”.  
(Lukács György műve)*

*Eckhardt Sándor: Paul Claudel.*

*Lőrinc Imre: Kiválasztott drága edény.  
(Szent Ágoston és az antik kultúra)*

*Németh Antal: A teljes magyar Shakespeare.*

*Zemplén György: Kereszténység és jellem.*

*Füzesséry Katalin: A keresztény egzisztencializmus.*

*Thurzó Gábor: Clemens Brentano.  
(Katolikus misztika a német romantikában)*

### *Ismertetés és bíráló.*

Ady Endre, Aragon, Balázs Anna, Földessy Gyula, Füst Milán, Gergely Sándor, N. K. Gudzij, Hajnal Anna, Horváth Sándor, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Jánosi István, Radnóti Miklós, Szabó Lőrinc, Tóth Eszter stb.  
könyveiről.

**FÉRFI FEHÉRNEMŰ**  
hozott anyagból is  
**PÁLHÁZI IX., RÁDAY-UTCA 30. FÉLEM.**

**ARANY, EZÜST, ÉKSZER**  
**VÉTEL, ELADÁS** Kehely, ciborium, szentségtartó  
nagy választékban.  
**Dr. BAJMÓCZINÉ WINTERMANTEL TERÉZ**  
Budapest, VII., Rakóczi-út 10., I. 2.

**Ha fáj a tyúkszeme** ANTICORS tyúkszemirtót  
használgon, biztosan elmulasztja.  
1 adag Ft 380  
**NAGY DROGÉRIA Budapest, VIII., József-krt 19.**

# JÓKÖNYV-SZOLGÁLAT

## LEGÚJABB BESOROZÁSAI

|                                  |                                                                  |        |
|----------------------------------|------------------------------------------------------------------|--------|
| <i>Goffine:</i>                  | Katolikus oktató és épületes könyve<br>egészvásznonkötésben..... | 400 ip |
|                                  | félvásznonkötésben .....                                         | 340 „  |
|                                  | fűzve .....                                                      | 250 „  |
| <i>Bárczy István:</i>            | Jézus Krisztus Evangéliuma .....                                 | 600 „  |
| <i>Rudloff Kolos:</i>            | Rövid dogmatika .....                                            | 120 „  |
| <i>Pétery József:</i>            | A szentmise története .....                                      | 120 „  |
| <i>Spirago Ferenc:</i>           | A boldogságos Szűz .....                                         | 150 „  |
| <i>Balanyi György:</i>           | Assisi Szent Ferenc .....                                        | 300 „  |
| <i>Szunyogh X. Ferenc:</i>       | A szentmise kialakulása .....                                    | 80 „   |
| <i>Perlaky Lajos:</i>            | A megtalált Isten .....                                          | 150 „  |
| <i>P. Dám Ince:</i>              | Szeráfi lángok .....                                             | 400 „  |
| <i>Rajz Mihály:</i>              | Elmélkedések a katekizmusból .....                               | 160 „  |
| <i>Shakespeare—Szabó Lőrinc:</i> | Összes szonettjei (kétnyelvű) .....                              | 300 „  |
| <i>Terramare:</i>                | Az assziszibeli szent .....                                      | 120 „  |
| <i>Fascie Bertalan:</i>          | Don Bosco nevelési módszereiről ....                             | 140 „  |
| <i>Bubennov:</i>                 | Fehér nyírfá (regény) .....                                      | 330 „  |
| <i>Kosztolányi I.:</i>           | Igy szeretett az Isten I.—II. ....                               | 550 „  |
| <i>Kosztolányi Dezső:</i>        | Pacsirta (regény) .....                                          | 135 „  |
| <i>Tóth Árpád:</i>               | Összes versfordításai .....                                      | 175 „  |
| <i>Shakespeare:</i>              | Összes művei .....                                               | 2850 „ |
| <i>Mendelsohn:</i>               | Atomenergia .....                                                | 320 „  |
| <i>Dr. Jánosi:</i>               | Nagy nemzedékek kora .....                                       | 250 „  |
| <i>Mihajlov:</i>                 | Utazás a Szovjet-Unió térképén ....                              | 400 „  |
| <i>Nyekraszov:</i>               | Fordul a kerék (regény) .....                                    | 300 „  |
| <i>Reymond:</i>                  | Parasztok (regény) .....                                         | 750 „  |
| <i>Roberts K.:</i>               | Lysia Bailey (regény) .....                                      | 300 „  |
| <i>Frank Stuart:</i>             | A méhek állama .....                                             | 260 „  |
| <i>Turmezei:</i>                 | Előkészítő oktatások (első áldozók)..                            | 200 „  |
| <i>Pataky Géza:</i>              | Hivatalosak és választottak.....                                 | 200 „  |
| <i>Josephus Flavius:</i>         | A zsidó háború .....                                             | 960 „  |
| <i>Toldalagi Pál:</i>            | Végítélet ablaka (versek) .....                                  | 60 „   |
| <i>Kálmán Özséb:</i>             | Szeretetünk életútja Istenhez .....                              | 160 „  |

## IMAKÖNYVEK:

|                        |                                      |        |
|------------------------|--------------------------------------|--------|
| <i>Szunyogh Xavér:</i> | Magyar-Latin Misszálé (mindennapos)  | 600 ip |
| <i>P. Dám Ince:</i>    | Szeráfi lángok .....                 | 400 „  |
| <i>Sik—Schütz:</i>     | Ifjúsági imakönyv (újra kapható) ... | 240 „  |